

Fr. Puusepp

Kiriakeele algmeid

(uus harjutusitk)
õigekirja ja grammatika tegelikuks
rikastamiseks ja kirjandite koostamiseks

3.—4. õppeaasta

Kirjastus „Kool“,
Tartu

A-8090

A

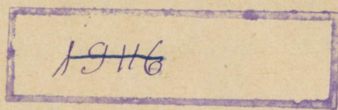
Fr. Puusepp

Kirjakeele algmeid

(uus harjutustik)

õigekirja ja grammatika tegelikuks õppimiseks,
sõnavara rikastamiseks ja kirjandite
koostamiseks

3.—4. õppeaasta

Kirjastus „Kool”, Tartu
1932

Raamatu illustratsioonid
O. Martinson'ilt.

Trükitud J. Mällo trükikojas
Tartus 1932.

Eelsõna.

Käesolev töö on kirjutatud ametlikku õppekava arvestades algkooli 3. ja 4. õppeaastale. Ta on tööraamat, milles pole unustatud ka õpilaste algatusvõimeid. Paljud uued ülesanded ja võtted, mis juba raamatu lehitsemisel teda eristavad mu 1925. a. koostatud harjutustikust, peaksid tegema kirjakeele õpetamise meeldivaks ning hõlpsaks, seda enam, et raamatusse on võetud jõukohased seotud palad (luuletisi on harjutustikus vähe). Pääleselle palad on antud nii, et kooliaasta algusel kirjutatakse kodust ja koolist, sügisel — jutukesi sügisest, talvel — talvest ja lõbudest talvel jne.

Harjutuste suur arv (345) on seletatav seega, et raamatust käib läbi pidev kordamine ja jätkamine.

Kuigi olen käesolevat tööd aastate kestes viimistelnud, võib ses olla puudusi. Seepärast palun tegevalike emakeele-õpetajaid saata mulle soove raamatu kohta aadressil: Kirjastus „Kool”, Tartu.

Lõpuks suurim tänu härradele Joh. Käis'ele, Rud. Reiman'ile, J. Väinaste'le ja A. Õunapuule, kes emakeele seni-ilmunud harjutustikke arvustades on viidanud kirjakeele õpetamisel uutele tööviisidele ja sihtidele, mille poole ses raamatus ka sammutud.

Tartus, 1. juulil 1932.

Fr. Puusepp.

III õppeaasta.

I. Lause, sõna, täht.

1. Suured ja väikesed tähed.

Aa	<i>Aa</i>	Kk	<i>Kk</i>	Tt	<i>Tt</i>
Bb	<i>Bb</i>	Ll	<i>Ll</i>	Uu	<i>Uu</i>
Dd	<i>Dd</i>	Mm	<i>Mm</i>	Vv	<i>Vv</i>
Ee	<i>Ee</i>	Nn	<i>Nn</i>	Õõ	<i>Õõ</i>
Gg	<i>Gg</i>	Oo	<i>Oo</i>	Ää	<i>Ää</i>
Hh	<i>Hh</i>	Pp	<i>Pp</i>	Öö	<i>Öö</i>
Ii	<i>Ii</i>	Rr	<i>Rr</i>	Üü	<i>Üü</i>
Jj	<i>Jj</i>	Ss	<i>Ss</i>		

2. Ära kirjutamisel tõmban suurele tähele ühe kriipsu, punktile lause lõpul aga kaks kriipsu alla.

Karjas.

Juku oli Uigul karjas. Õed Liisi ja Vilma olid karjas Aruste külas. Jukul tuli hoida lehmi ja lambaid. Ta lehmade nimed olid: Mirt, Mooni, Nelli, Tähik ja Punik. Koer Polla oli kuri. Juku mängis koos Lehtmetsa Miku ja Andiga. Neil oli hoida ainult neli lehma: Õunik, Maasik, Lehik ja Kirjak. Vahel tuli Kuuse Karli oma Possu ja Osuga nende juurde. Alati oli palju lõbu ja rõõmu.

Küsimusi. 1. Missuguse algustähega algab tüki päälkiri? 2. Missuguse algustähega algab lause? 3. Mitu lauset on kirjutatud tükis? 4. Mitmest tähest koosneb esimese lause kolmas sõna? 5. Mitmest tähest koosneb teise lause seitsmes sõna?

3. Ära kirjutamisel tõmban sõnule, mis on trükitud suure algustähega, kriipsu alla.

Võistlus.

Küka talu karjapoisid Ants ja Juku meisterdasid purjeka ja ristisid selle „Välguks”. Tossu talu Andi ja Volli purjeka nimi oli „Nool”. Pühapäeval korraldati võistlus Võhandu jõel. Päästvaatajaid kogunes palju. Tulid ka peretütred Maali ja Leena ning peremees Mart Kuslapuu.

Hoogsa tuulega algas purjekatevõistlus. Kõik olid pinevil. Riksi ja Pondugi vaatasid tähtsa näoga nagu kohtunikud. Oli ees kord Küka „Välk”, kord Tossu „Nool”. Võitis ikkagi „Välk”. Uhke**sti** sammusid Küka karjapoised koju.

Küsimus. Missuguse algustähega kirjutatakse eesnimed, perekonnanimed, külade, talude, jõgede, purjekate ja loomade nimed?

4. Ütelda nimesid, mis on pandud inimestele, loomadele, riikidele, linnadele, tänavatele, kihelkondadele, valdadele, küladele, taludele, jõgedele, järvedele, meredele, saartele ja mägedele!

Pean meeles! Nimed, mis on pandud inimestele, loomadele, kohtadele, järvedele, mägedele jne. igaühele eriliselt, on **pärisnimed**.

Pärisnimed kirjutatakse alati **suure algustähega**.

Nimed: riik, linn, kihelkond, vald, küla, jõgi, mägi, tööline, õpilane, tüdruk, hobune, koer, kass jne. on ühe ning sama liigi üldiseks nimeks. Neid sõnu nimetatakse **üldnimedeks**.

Üldnimed kirjutatakse lause keskel **väikese tähega**.

Võrdlen pärisnime üldnimega.

Pärisnimi.	Üldnimi.
Eesti	riik
Tallinna	linn
Räpina	kihelkond
Kasaritsa	vald
Munamägi	mägi
Emajõgi	jõgi
Jaak	sulane
Maali	tüdruk
Ponku	koer
Lehik	lehm

5. Kirjutan kriipsu asemele puuduva pärisnime.

Käära talus.

— talu peremehe nimi on —. Perenaine on —. Neil on neli tütar. Tütred on —, —, — ja —. Poegi on ainult üks. Ta nimi on —. — talus on kuus lehma. Need on —, —, —, — ja —. Hobuseid on kaks. Need on — ja —. Nende koera kutsutakse —, aga kassi —.

Küsimus. Missuguse algustähega kirjutatakse eesnimed, perekonnanimed, külade, talude, hobuste, lehmade, koerte ja kasside nimed?

6. Kirjutan kriipsu asemele sobiva üldnime.

Sügis.

— lühenevad. — pikenevad. — laskub üha madalamale. — on juba õige külmad. Hommikuti on — jääs ja — härmatud. — langevad puult. — jäävad alasti. — on lennanud soojale maale. — on jäänud kurvaks, sest nende hääd — on lahkunud.

7. Kirjutan oma kodurahva nimesid. Sõnade vahele panen koma, viimase sõna lõppu aga punkti. Päälkirjaks —

Kodurahva nimed.

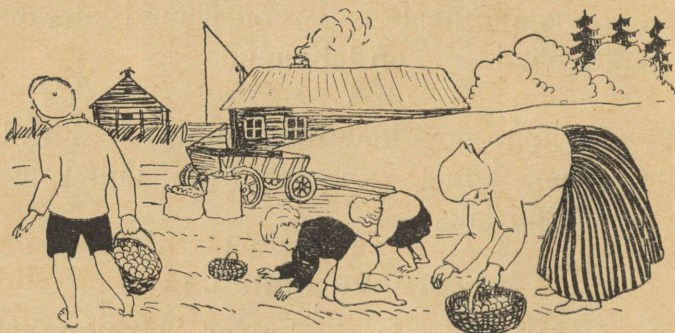
8. Vaatlen hoolega, kuidas kirjutatakse aadress kirjaümbrikule.

	Kirja- mark
Väga lugupeetav	
härra Karl Lukk	
Luke-Antsukese	
<u>Nôo</u>	

9. Kirjutan oma sugulaste aadresse.

10. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mida teeb ema hoolsasti? Mida käskis ema lastelgi tegema hakata? Kas on väike Maimu ja Ants töös niisama osavad kui ema? Miks ei edene

nende töö nii jõudsasti? Kuhu viiakse kartulid, kui korv on täis? Miks lastakse suuremal vennal Jantsil ka Maimu ja Antsu täied korvid kanda koti juurde? Kuhu viiakse kartulid talveks? Kes viib nad sinna?

Küsimusi. 1. Missuguse algustähega algab tüki päälkiri? 2. Kuhu kirjutatakse tüki päälkiri? 3. Kelle nimed kirjutatakse lause keskel suure algustähega?

2. Liht- ja liithäälik.

(Kordamine ja jätkamine.)

11. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud tähtede kriipsu alla.

Kõnelev paberitükike.

Klassi nurgas vedeles paberitükike. Õpetaja märkas seda ja ütles siis lastele: „Olge nüüd õige tasa ja kuulake, mida too paberitükike säääl nurgas tahab ütelda!”

Lapsed jäid kuulatama. Nad olid põnevil ning vaiksed kui hiired. Kuid keegi ei kuulnud, et paberitükike oleks midagi ütelnud. Õpetaja ise ainult vaatas küsivalt õpilaste silmi.

Ülesanne. Häädada täie häälega jämendatult trükitud häälikute märke!

Pean meeles! Täie häälega saab häädada: **a, e, i, ...** Need on **täishäälikud**.

12. Ära kirjutamisel tõmban täishäälikuile kriipsu alla.

Kõnelev paberitükike.

(Järg.)

Viimaks tõusis väike tütarlaps pingist. Ta läks hääletult paberitükikese juurde, tõstis selle üles ja viis paberikorvi.

„Noh, mis nüüd?” küsis õpetaja naeratades.

„Paberitükike sosistas mulle midagi kõrva,” ütles väike tütarlaps.

Lapsed hakkasid südamest naerma. Nüüd mõistsid nad kõik paberitükikese keelt. Kas mõistad sinagi?

Küsimusi. 1. Mitu lauset on jutukeses „Kõnelev paberitükike? 2. Mitu sõna on jutukese viimases lauses? 3. Mitu tähte on jutukese eelviimases sõnas?

13. Kirjutan harjutustikust või lugemikust sõnu, milles on pikk (see-on kahekordne) täishäälik.

E e s k u j u.

Sõnu, milles on pikk täishäälik.

Koolis, kuulas, nüüd, ...

14. Kirjutan harjutustikust või lugemikust sõnu, mis algavad lühikese (see-on ühekordse) täishäälikuga.

E e s k u j u.

Sõnu, mis algavad lühikese täishäälikuga.

Ema, isa, ...

15. Kirjutan sõnu, mis algavad pika (see-on kahekordse) täishäälikuga.

E e s k u j u.

Sõnu, mis algavad pika täishäälikuga.

Ööbik, äär, ...

Märkus. Pikka, see-on kahekordset täishäälikut ei poolitata.

16. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud tähtedele kriipsu alla.

Meie kooli ümbrus.

Meie koolimaja asetseb kaunil kohal. Selle ümber on istutatud okas- ja lehtpuid. Neis laulavad linnud. Lindude sillerdus rõõmustab meeli. Mõned puud on meie istutatud. Õpetaja juhatas meid. Lõbus ning kasulik oli see töö.

Ü l e s a n n e. Häaldada täie häälega jämendatult trükitud tähti täishäälikute kaasas!

Pea n meeles! Täishäälikute kaasas saab häaldada täie häälega: **pe, te, ka, em, es, ...** Need on **kaashäälikud.**

17. Ära kirjutamisel tõmban kaashäälikuile kriipsu alla.

Koolipoisid.

Artur ja Elmar olid koolipoisid. Ühel päeval nad olid läinud tülli ja ruttasid teineteise pääle kaebama. Artur kaebas: „Elmar lõi mind!” Elmar ütles: „Artur tõmbas mind juukseist!” Artur jätkas: „Elmar ajas eile õpetaja kanu taga!” Elmar sõnas: „Artur tallas õpetaja kurgipeenraid!” Õpetaja vaatas vaikides mõlemaile otsa. Siis naeratas ta ja ütles: „Mis te tülitsete, minge parem õue mängima!”

18. Tähtede nimed.

Tähti nimetatakse nõnda: **a, be, de, e, ge, ha, i, jot, ka, el, em, en, o, pe, er, es, te, u, ve, ô, ä, ö, ü.**

19. Kirjutan tähestiku (väikesed tähed) vihikusse. Ühtlasi tõmban täishäälikuile kriipsu alla.

20. Kirjutan uuesti tähestiku (nüüd aga suured tähed) ja tõmban kaashäälikuile kriipsu alla.

Pean meeles! Täishäälikuid on (mitu?). Kaashäälikuid on ... Seega on tähestikus (mitu?) tähte.

21. Kirjutan järgnevast tükist ainult tärnikesega märgitud sõnu. Ühtlasi tõmban jämendatult trükitud kaashäälikuile kriipsu alla.

Jutt kärbsest, kes käis koolis.

Elas *kord* *kärbes. Ta *eksis ühel päeval koolituppa ja kuulas *lapsi, kui need laulu õppisid:

„Kill, koll,
eesel loll.”

Ta õppis selle *varsti ka *selgeks ja *mõtles: „Nüüd olen *palju õppinud ja tean enam kui minu sugulased. Lähen õige *metsa ja õpetan loomi.” Ta *lendas aasale. Sääl nägi ta vana *eeslit. „See on kena,” *mõtles *kärbes, *istus *eesli *selga ja hakkas *laulma. „Mida sa laulad?” küsis eesel.

„Kill, koll,
eesel loll.”

„See kõlab ju *kenasti,” *ütles eesel. „Pean seda meeles. *Tänutäheks näitan sulle, kuidas kiiremini lennata. *Istu minu saba *otsa!”

*Kärbes *istus. Nüüd lõi eesel *kärbse kaugele, nii et see kukkudes peaaegu kaela *oleks *murdnud ja tüki aega uimane oli. „Tänamatu loom!” pirises ta ja *lendas edasi.

Pean meeles! Häälikud ei esine kõnelemisel üksikult, see-on lihthäälikutena. Nad on liitunud üksteisega liithäälikuteks. Nii on omavalhelises ühenduses kaashäälikud **rd** sõnas „kord” ja kaashäälikud **rst** sõnas „varsti”.

Kaksikkaashäälikuis (kord, eksis, lapsi, metsa jne.) ja kolmikkaashäälikuis (varsti, kärbse, pähklid, kambrid, numbrid jne.) kirjutatakse iga kaashäälik ühekordse tähega.

22. Kirjutan järgnevast tükist sõnu, milles on kaksikkaashäälikud ja kolmikkaashäälikud.

Jutt kärbsest, kes käis koolis.

(Järg.)

Ta jõudis oja äärde ja laskus rohukõrrele. Veos silmas ta kala ja hüüdis sellele:

„Kill, koll,
kala loll.”

Selle eest pritsis kala vett kärbsele. Kärbes pidi peaaegu uppuma ja sai üleni märjaks.

Enne õhtut kohtas ta parti ja hakkas laulma:

„Kill, koll,
part on loll.”

Siis ütles part: „Oi, see on väga ilus laul, ainult ma ei kuule seda õieti, sest olen veidi kurt. Tule lähemale ja laula seda laulu veel kord! Tahhan selle ka selgeks õppida.” — Kärbes tuli lähemale ja laulis:

„Kill, koll,
part on loll.”

Äkki — napsti! Part neelas targa kärbse alla.

Küsimus. Mitmekordse tähega kirjutatakse iga kaashäälik kaksik- ja kolmikkaashäälikuis?

23. Kirjutan harjutustikust või lugemikust sõnu, milles on kolmikkaashäälikud.

E e s k u j u.

Kolmikkaashäälikud.

Korsten, kärbsed, pähklid, ...

24. Kirjutan järgnevast tükist ainult tärnikesega märgitud sõnu. Ühtlasi tõmban jämen-datult trükitud täishäälikuile kriipsu alla.

Mida väike poiss õppis kooliteel.

Oli kord *väike *poiss. Ta sammus kooli. *Päike *paistis ja linnud *lauksid. *Väike *poiss otsustas puududa koolist. Ta tahtis mängida.

Mesilane lendles lillelt lillele. *Poiss sõnas: „*Väike mesilane, tule minuga mängima!” Mesilane vastas: „Armas *poiss, minul on kiire. Ma korjan mett!”

*Poiss nägi *koera. Ta ütles: „Armas *koer, kas sa *ei tahaks tulla mängima minuga?” *Koer vastas: „*Ei ole *aega, mu *poiss! Ma valvan peremehe talu.”

*Poiss jooksis hobuse juurde. „Hää hobune, tule mängima!” Aga hobune vaatas *poisi otsa tarkade silmadega ja sõnas: „Laps, minul on kiire. Ma *pean vedama atra. *Muidu *ei anna põld *leiba.”

Siis mõtles *poisike: „*Kõigil on kiire. Minagi *ei taha olla *laisk!” Ja ta jooksis nobedasti kooli.

Märkus. Täishäälikühendid äi sõnas „väike“, au sõnas „laulsid“, oe sõnas „koera“ jne. on **kaksiktäishäälikud**. Kaksiktäishäälikuid hääldatakse ühe hingamistõukega.

25. Leida harjutustikust või lugemikust sõnu, milles on kaksiktäishäälikuid!

Kaksiktäishäälikud on:

1. ai, ei, oi, ui, õi, äi, öi, üi;
2. au, iu, ou, õu, äu;
3. ae, oe, õe;
4. eo, õo;
5. ea.

Pean meeles! Kaksiktäishäälikuid hääldatakse ühe hingamistõukega. Sõnade silbitamisel **kaksiktäishäälikuid ei poolitata**.

E e s k u j u.

Kaksiktäishäälikud.

Aino, leib, piuksuma, ...

3. S ja h kõrval k, p, t.

26. Tõmban kõrvuseisvaile kaashäälikuile, kui üks neist on **s** või **h**, kriipsu alla.

Aino tont.

Emma saatis hilja õhtul väikese Aino magamistuppa põlle tooma. Viivu pärast tuli tüdrukuke ilma põlleta hirmunult tagasi. Ta seletas, et magamistoas olnud tont, kes muudkui krabistanud. Vend Ilmar jooksis ruttu talli isale sellest teatama. Varsti tulid mõlemad tagasi. Siis läksid kõik magamistuppa tonti vaatama. Nad süütasid lambi. Kõik oli vait. Peagi kuuldus seinal tugevat krabinat. Aino hakkas kartma ja puges teiste selja taha. „Näe, linnuke!” hüüdis Ilmar, tähendades rabelevale pääsukesele, kes oli lennanud tuppa avatud õhuaknast. „Säh sulle tonti!” naeratas isa.

27. Talitan nagu eelmises harjutuses.

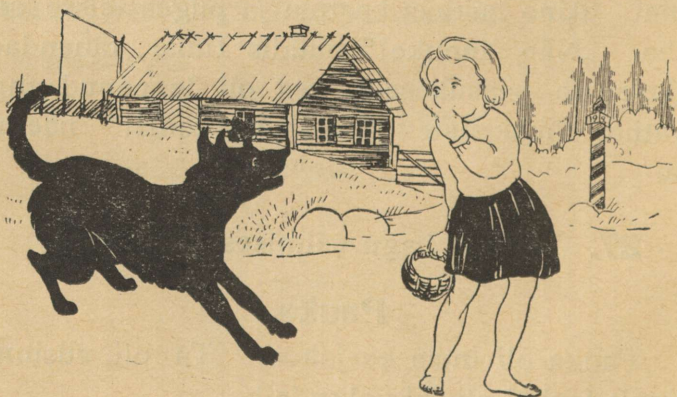
Pauka.

Pauka oli meie karjakoer. Ta oli süsimust. Ainult laubal oli tal valge laik.

Kord viisin karjapoisile süüa. Läbi metsa tagasi tulles jooksis Pauka mulle järele. „Pauka, kas sa lähed koju!” pahandasin ma. Aga Pauka tuli minuga ikkagi ühes. Korraga kargasin ma ehmunult tagasi: mu ees visises sammupikkune siug. Järgmisel hetkel oli uss juba Pauka suus, kes raputas teda vihaselt kahele poole. Pistsin hirmunult jooksmas. Kui Pauka tuli koju, läks ta kohe oma kuuti. Paar nädalat oli ta pää paistetunud.

28. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päalkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates. Ühtlasi tõmmata kaksikkaashäälikuile kriips alla!

Kes tuli marjult? Kes jooksis talle Väljaku kohal haukudes järele? Kes kiljatas heledasti? Mida viskas tüdrukuke koerale? Mis tegi koer?

Kes polnudki enam kuri? Kelle tarvis võttis tüduruke nüüd alati leivatüki kaasa? Kellest said hääd sõbrad?

29. Talitan nagu 26. harjutuses.

Vanaema jutuke.

Kord elas mees. Ta oli väga vaene. Ühel hommikul läks ta metsa hagu korjama. Koduteel istus ta kivile ja mõtles: „Küll see vaese inimese elu on raske. Leiaksin siit metsast õige ühe rahakoti, ostaksin kohe ilusa maja suure õunapuuaiaga.” Korraga ilmus ta ette halli habemega vanake ja ütles: „Kuulsin su kaebeid ja tahan sind aidata.” Habemik ulatas mehele seepäälle rahakoti ja kadus sama äkki nagu oli ilmunudki. Mees ei saanud aitajat tänadagi. Ta võttis rahakoti ja sammus kiiresti kodu poole. Pää oli aga täis suuri plaane. Metsa äärde jõudes kuulis ta end hüütavat: „Jaan, tõuse üles!” Mees ärkas. Ta sai aru, et kogu rahakotilugu oli unenägu. Küll oli mehekese meel halb, aga parata polnud midagi. Ladus hagu selga ja tõttas koju.

Pean meeles! S ja h ette ja järele kirjutatakse **k, p, t**.

30. Kirjutan lugemikust või järgnevast tükkist sõnu, milles esinevad kaksikkaashäälikud **ks, ps, ts** — **sk, sp, st**, ja tõmban neile kriipsu alla.

Kuidas ma esimest korda hunti nägin.

Kord tulime isaga veskilt koju. Sõitsime tühjalt, terad jäid veskile. Tee käis läbi suure metsa. Saime metsavahi kohale. Säält natuke edasi on väike lage söödi moodi koht, paremat kätt. Hobune jäi äkki seisma, norskas ja nagu taganes paar sammu. Päike oli peaaegu minekul, mets juba nii videviku värvi, ja otse tee pääl risti ees — vana vollarus ise — hunt. Mul jäi kõik kinni: süda, hääl ja suu.

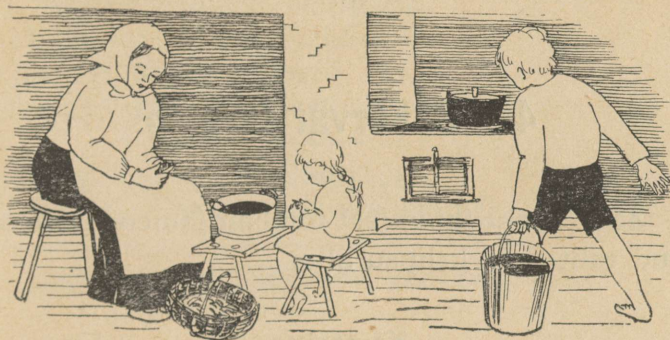
Isa karjahtas kokkunud häälega ja otsis vankrist piitsa. Metsaline astus aeglaselt teelt kõrvale ja näitas hambaid. Isa ütles pärast, ta olevat ka urisemist kuulnud. Mina ei kuulnud seda mitte. Siis läks isa süda täis. Ta hüppas kähku vankrilt maha ja hakkas parajat malka otsima. Leidiski kohase nuia ja tormas tänitades hundile vastu. Hunt laskis jalga ja kadus metsa. Küll oli õudne pärast seda sõita. Kõnelesime isaga kogu tee valju häälega ja lasksime tulist sõitu.

J. Lattik.

31. Kirjutun lugemikust või harjutustikust sõnu, milles esinevad kaksikkaashäälikud **hk**, **ht**, ja tõmban neile kriipsu alla.

32. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mida tegi ema köögis? Miks otsustasid Hilja ja Endel ema aidata? Mida hakkas Hilja tegema? Miks ei edenenud Hiljal töö niisama kiiresti kui

emal? Mida tegi aga Endel? Mis sai nüüd kiiresti valmis? Kuidas oli ema tuju? Kellel oli ka hää meel? Mida tegid nüüd Hilja ja Endel sa-geli?

4. S kõrval b, d, g.

33. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud tähtedele kriipsu alla.

Äpardus.

Kingsepa **Kusti** oli **üks**i kodus. **Vargsi läks** poisike keldrisse. Selle muld**sest** põrandast tõusid muld**sed** lõhnad. Õhk tundus umb**bsena**. Piri**sesid** vaid mõned suured kär**bsed**. **Argselt** võttis **Kusti** meepoti ja hakkas sööma. Äkki haugahtas Muri. **Kusti** kohkus. Meepott kukkus maha ning purunes. Liigsöömise tõttu hakkas valutama **Kusti** kõht.

34. Kirjutan eelmisest tükist kõik sõnad, milles on **s** kõrval **b, d, g**.

35. Vaatlen antud sõnu.

-bs, -ds, -gs.

kär**b**es, kär**b**se, kär**b**seid, ...
umb**b**ne, umb**b**se, umb**b**sete, ...
muld**d**ne, muld**d**se, muld**d**seid, ...
nüüd**d**ne, nüüd**d**se, nüüd**d**setele, ...
arg**g**ne, arg**g**se, arg**g**seid, ...
enneaeg**g**ne, enneaeg**g**sed, enneaeg**g**sele, ...

king + sepp = king**g**sepp
liig + söömine = liig**g**söömine

jal**g**si, var**g**si, aeg**g**sasti, umb**b**selt, ...

püüd**d**ma, püüd**d**sin, püüd**d**site, ...
hoid**d**ma, hoid**d**sin, hoid**d**sime, ...

Pean meeles! Erandina esineb **s**-täht **b**, **d**, **g** kõrval siis, kui **b**, **d**, **g** on tarvitusel ka mõne teise hääliku kõrval samas kohas sama sõna teises kujus.

36. Kirjutatan harjutuse ära ja tõmban jämendatult trükitud tähtede krippsu alla.

Olevik.

Ma leian.
Sa leiad.
Ta leiab.
Me leiame.
Te leiate.
Nad leiavad.

Minevik.

Ma leidsin.
Sa leidsid.
Ta leidis.
Me leidsime.
Te leidsite.
Nad leidsid.

Märkus. Sõna leidma näitab tegevust. Tegevus võib olla olevikus (käesolevas ajas) ja minevikus. Nagu „leidma“ pöörduvad: hoidma, söudma, jõudma, püüdma, nõudma, võidma jne.

Ülesanne. Kirjutada uus harjutus ja tarvitada mõnd märkuses antud sõna!

37. Kirjutatud tegevust näitavad sõnad olevikus ja minevikus.

Olevik.

Ma sõuan, hüüan, püüan.
Sa s——, h——, p——.
Ta s——, h——, p——.
Me s——, h——, p——.
Te s——, h——, p——.
Nad s——, h——, p——.

Minevik.

Ma sõu**dsin**, hüü**dsin**, püü**dsin**.
Sa s——, h——, p——.
Ta s——, h——, p——.
Me s——, h——, p——.
Te s——, h——, p——.
Nad s——, h——, p——.

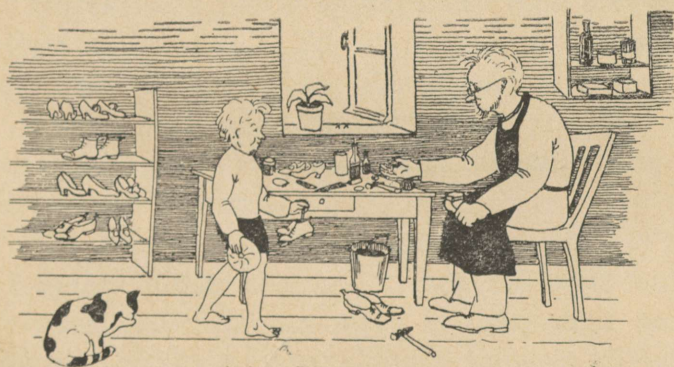
38. Koostan jutukese: Kära sepikojas ja selle ees. Ühtlasi tõmban tegevust näitavaile sõnule kriipsu alla.

Kära sepikojas ja selle ees.

Kolisema, kõlisema, paukuma, sisisema, susisema, raksuma, hirnuma, surisema, kohisema, viilistama, vasardama, tampima, kloppima, kaapima, hüüdma, ...

39. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates. Ühtlasi tõmmata sõnule, milles on **s** kõrval **b, d, g**, kriips alla!

Missugused olid Villu kingad? Kuhu ta need viis? Kus elas kingsepp? Mis päevaks lubas ta need parandada? Kes ei läinud kohe koju, vaid

jäi kingsepa töötamist vaatlema? Mida nägi Villu kingsepa laual? Mis olid kingsepal riulil? Mis juttu võis Villul olla kingsepaga?

40. Koostada kirjand: Kes aitavad
maja ehitada. Ühtlasi tõmmata tegevust näi-
tavaile sõnule kriips alla!

Kes aitavad maja ehitada.

Kes joonistab kavandi? Kes kaevab keldri?
Kes muretseb liiva ja kivid kohale? Kes ehitab
müürid? Kes raiub kivid? Kes paneb sarikad?
Kes teeb katuse? Kes paneb põrandad? Kes
teeb ukсед ja vooderdise? Kes paneb aknaruudud
sisse? Kes teeb lukud? Kes teeb katusele vee-
renni? Kes ehitab ahjud? Kes värvib seinad ja
lae? Kes kleebib tapetid seinale? Kes korral-
dab elektrivalgustuse? Kes korraldab aia?
Kes...? Kes...?

5. Liht- ja liitsõna.

41. Ärakirjutamisel tõmban liitsõnule kriipsu alla.

Hiireke aida põranda all.

Hiireke elas aida põranda all. Tal oli säääl soe, ülip^hehme pesa. Pesa kohal aida põrandas oli tibati^lluke mulk, ja läbi selle mulgu kukkus üks-
haaval viljateri hiirekesele otse pessa. Hiirekese elu oli hää.

Hiireke aga tahtis sõprade ees oma hää elu-
järjega uhkustada. Ta näris mulgu põrandas suuremaks ja läks kutsus sõbrad endale külla.

„Tulge aga minu juurde,” ütles ta, „mul on pesa kohal mulk, millest voolab nii palju teri, et kõik saavad söönuks!”

Kui hiireke sõpradega oma pessa tuli, ei olnud mulku üldse enam. — Enne oli mulk aida-
põrandas väike, ja peremees ei märganud seda, nüüd aga silmas peremees mulku kohe ja lõi selle tugeva raudplekiga kinni.

42. Kirjutan tükist sõnu, mis algavad **k**, **p**, **t**-ga. Ühtlasi tõmban **k**, **p**, **t**-le sõna algusel kriipsu alla.

Mis lammas andis.

Karjamaal kepsu lüües puges lammas läbi kibuvitsapõõsa, mille okkad kiskusid talt mõne villatordi.

„Miks sa mind rebid?” küsis lammas.

„Ära pahandu!” palus kibuvitsapõõsas. „Sääl lendab lind, kel asukohta ei ole. Ta tahaks endale ehitada pesa ja seks vajab ta villu. See pärast võtsin sult mõne tukakese.”

„Võta pääle niipalju kui tahad! Lindudele annan hää meelega,” ütles lammas ja läks edasi.

Teisel päeval tuli perenaine, suured lambarauad käes, võttis lamba kinni ja hakkas selle paksu villa maha niitma.

„Miks sa mind niidad?” küsis lammas.

„Ära pahandu!” lausus niitja. „Su villast saan sooje sukki endale ja lastele, muidu meie jalad külmetaksid kogu tulevase talve.”

„Niida siis päälegi! Annan meelsasti oma villa sulle ja lastele,” vastas lammas ja püsis vagusi paigal.

43. Kirjutan 41. ja 42. harjutusest liitsõnu. Liitsõnad lahutan püstkriipsuga ja tõmban **k**, **p**, **t**-le sõna algusel kriipsu alla.

E e s k u j u.

Liitsõnu.

Üli|pehme, t|iba|tilluke, üks|haaval, k|ibu|vitsa|põõsas, ...

6. Silp ja sõnade poolitamine.

44. Kirjutatakse tükist sõnu, milles on üks silp.

Märkus. Silbid on eraldatud üksteisest püstkriipsuga.

Koera tarkus.

Kui ta|lu rah|vas oli hil|ja õh|tul ma|ga ma mi|ne|mas, jook|sis tup|pa Kaa|ro hau|ku|des. Kui|gi pe|re|mees tõ|re|les te|da, ei la|ka|nud ta hau|ku|mast. Nüüd pe|re|mees mär|kas, et koer oli märg. Ko|he ai|mas ta, et on juh|tu|nud min|gi õn|ne|tus. Kui ta las|kis koera õu|e, jook|sis see lä|he|du|ses voo|la|va o|ja poo|le. Pe|re|mees jäl|gis tal|le, ku|na ta ar|vas kel|le|gi ole|vat li|bi|se|nud oj|ja. Kui pe|re|mees saa|bus o|ja kal|da|le, lei|dis ta säält naab|ri väi|ke|se po|ja pool|sur|nu|na. Pe|re|me|he|le sel|gus, et poiss oli kuk|ku|nud oj|ja ja et koer oli ve|da|nud ta säält väl|ja. Kaa|ro oli pääst|nud sur|mast naab|ri po|ju|ke|se.

Pean meeles! Kui sõnas on üks silp, siis liigub suu sõna hääldamisel ainult üks kord.
Ühesilbilisi sõnu ei poolitata.

45. Ärakirjutamisel märgin silpide arvu sõnades.

Sügis.

On hi|lis|sü|gis. Päe|vad on lü|hi|ke|sed, ööd ää|re|tu pikad. Nuk|ralt sei|sa|vad raa|gus puud. Rän|gad sa|jud pek|sa|vad mus|ta|vat maad. Vi|ha|ne tuu|le|iil tor|mab üle laan|te, sa|si|des puid ja põõ|said. Kõr|gelt õ|hust kuu|ldub kur|ge|de kruuk|sumist, kes tõt|ta|vad soo|ja|le maa|le. Lõod, pää|su|kessed ja öö|bi|kud on len|na|nud ju|ba va|rem. Vai|ki|nud on su|ve rõõm|sad vii|sid. Tal|ve|taat li|gi|neb i|ga päe|va|ga. Vars|ti saa|vad laps|sed kel|gu|sõi|tu.

E e s k u j u. On (1) hilissügis (2 + 2). Päevad (2) on (1) lühikesed (4), ...

Märkus. Pikki täishäälikuid (haa|ras, püüd|mi|ne ine.) ja kaksiktäishäälikuid (sõu|an, pei|dab ine.) ei poolitata.

46. Kirjutan 44. ja 45. harjutusest sõnu, milles on ühetäheline silp. Päälkirjaks —

Ühetäheline silp.

O|li, õu|e, o|ja, ...

47. Kirjutan lugemikust või harjutustikust sõnu, milles on ühetäheline silp.

Pea meeles! Sõnade poolitamisel ei tohi jätta rea lõppu ühetähelist silpi (näit. sõnal „o|ja”

ei tohi jätta o-d rea lõppu). Ka ei tohi ühetähe-
list silpi üle kanda (näit. „õu|e” ei tohi üle kanda
e-d).

48. Panen tähele, missugune täht on sõna
keskel silbi algusel.

Sügis.

Päi|ke ei paista, päi|ke ei sä|ra,
kõik linnud väi|ke|sed lenda|vad ä|ra!
Õues on külm, sääl lapsed ei mängi, —
va|ra lä|heb pi|me|daks, va|ra poe|vad süngi.

Vihma sa|jab ra|bi|nal, vihma nii palju,
tuul on nii ku|ri, tuul on nii valju,
re|bib kõik le|hed ja u|lub: „U|huu!”
Käes on oktoo|ber, see sü|gi|se|kuu.

J. Oro.

Pean meeles! Kaashäälilik täishäälikutega va-
hel kuulub järgmisse silpi.

49. Tõmban silbitamisel lahutatud tähte-
dele kriipsu alla.

Metsa Tõnni onn.

Sügavas män|nikus elas vana Met|sa Tõnn.
Oma vilet|sas on|nis par|kis ta nah|ku ja tegi
kor|ve. Ühel sügispäeval sam|m|mus ta kül|la.
Suur torm hak|kas mä|ssama män|nikus. Laane
põlispuud mur|dusid kui pil|pad, väike met|sajärv

oli valendavas vahus. Nüüd hakkas torm rebima Tõnni viletsat onni. See nagises vaid ja kääksus. Siis võttis tuul vihaselt kokku oma jõu ja lükkas prantsatades onni ümber. — Kui Tõnn jälle saabus metsa, leidis ta onni asemel ainult hunniku palke.

Pean meeles! Kui täishäälikute vahel on kaks või kolm (isegi neli) kaashäälikut, siis arvatakse järgmisse silpi viimane neist: viletsas, prantsatades, kolksiti jne.

50. Tõmban ühetähelisele silbile ühe kriipsu, ühesilbilisele sõnale aga kaks kriipsu alla.

Esimene lumi.

Langeb esimesi õrnu lumehelbeid. Juba hommikul on veeloikudel mustiline jääkirmetis. See pragiseb ja puruneb klirinal meie jalgade all. Meie ninakesed on punased. Õhk on külm. Üksikud kerged helbed lendlevad õhus. Püüame kilgates neid suuga. Paksud pilved ripuvad madalal puude kohal. Need toovad varsti toreda lumesaju. Tuleb talv. Aiataral kükitavad varblasedki kõnelevad sellest.

51. Valin oma lugemikust meeldiva jutukese, milles kõneldakse esimesest lumest, ja tõmban kaashäälikule kahe täishääliku vahel püst-kriipsu ette. Talitan nagu 48. harjutuses.

52. Lahutan sõnad silpideks. Ühtlasi tõmban sõnule, milles kaks, kolm või neli kaashäälikut täishäälikute vahel, kriipsu alla.

Vallatu lumehelbeke.

Kõrgelt paksude pilvede vahelt poetus vallatu lumehelbeke läbi. Liugles, liugles, ikka maa poole. Ta tahtis näha, kuidas inimesed elavad. Teel juhtus ta lendava linnu selga. Hüppas aga säält uuesti alla. Viimaks jõudis ta katusele. Hüples säääl ühes teistega, kuid viskus säältki edasi. All seisis aga mees ja suitsetas piipu. Lumehelbeke kukkus otse mehe piipu. Särtsti! ja teda polnudki enam.

Küsimus. Kui täishäälikute vahel on kaks, kolm või neli kaashäälikut, siis arvatakse järgmisse silpi mis-sugune neist?

53. Kirjutan tükist ainult kolmesilbilisi sõnu.

Märkus. Kui sõnas on kolm silpi, siis liigub suu sõna hääldamisel kolm korda.

Talv.

1.

Põhjatuul kogus endale suve otsa rammu. **Kui ta** siis sügisel tundis enda küllalt tugevana, hakkas ta kõigest jõust puhuma. **Ta külm õhk kolletas** lehed puil, rohu maas ja kihutas õrnamad linnud lõunamaale. Aga põhjatuul ei leppi-

nud veel sellega. **Ta** puhus **kordkorralt** tugeva-
mini, **kuni** muutus viimaks **päris** tormiks ja ma-
ruks. Siis võttis **ta** **kaugelt** **põhjamaa** viimsest
tipust suure lumepilve ja **tõi ta** siia. Sellest **hak-**
kas lund sadama ja **tuiskama**.

2.

Inimesed **tõmbasid** kasukad ülle, et oleks
soojem. **Aga** ikkagi käis külm värin läbi. Ei
olnud **midagi** parata, **pidi** toast varju otsitama.
Siis tehti tuli üles, ahi **pandi** **küdema** — ja näe!
külm tuul ei **usaldanud** enam järele tulla.

Viimaks **rauges** tuul. Tuisk lakkas. Pilved
kadusid, taevas läks selgeks. Ilm oli vaikne, **aga**
külm. Maa seisis valge lume **peidus**. **Aedade**
ääres **olid** suured **hanged**. Kõik oli külm, **jäätu-**
nud ning elutu. See oli talv. K. Einiö.

Pean meeles! Eesti omis sõnus kirjuta-
takse sõna alul **k, p, t**.

Liitsõnus uue sõnaosa alul on **k, p, t** (kord-
korralt, lumepilv, põhjatuul jne.).

54. Kirjutan lugemikust või harjutustikust
enamasilbilisi sõnu.

Märkus. Kui sõnas on neli või enam silpi, siis on
sõna enamasilbiline.

7. Liide -gi, -ki.

55. Ärakirjutamisel tõmban sõnule, milles on liide **-gi, -ki**, kriipsu alla.

Haige lõvi.

Vana lõvi hakkas mõtlema abinõu, kuidas kergemini elada. Leidis**ki** nõu. Ta heitis teeveerde ja tegi end haigeks. Hakkas ootama loomi. Viimaks tuligi orav. Lõvi palus, et ta tuleks teda vaatama. Kuigi oraval oli paha aimus, läks ta siis**ki** lõvi juurde. Kuid lõvi murdis ta kaela. Tulid jännes ja kits, kuid ega nemad**ki** pääsenud. Hirv**gi**, sokk**ki** ja mäger**gi** langesid lõvi saagiks. — Nii elas lõvi kaua, jalgagi liigutamata.

Sammus rebanegi kord mööda teed. Lõvi ütles: „Teised loomad on käinud mind vaatamas — tule sinagi. Olen nii otsa lõppenud, et ei tunne mind äragi.” Kaval rebane aga lausus: „Iialgi pole ma end petta lasknud — ei lase nüüd**ki**! Jäljed on hirmutavad: nii mitmed**ki** on läinud, aga üks**ki** pole tulnud tagasi.”

56. Vaatlen, millal kirjutatakse liide **-ki**.

Liide -ki.

isegi kurb b = kurb b ki	isegi sulg g = sulg g ki
isegi hoop p = hoop p ki	isegi look k = look k ki
isegi kepp p = kepp p ki	isegi kukk k = kukk k ki
isegi vend d = vend d ki	isegi aitä h = aitä h ki
isegi hunt t = hunt t ki	isegi mees s = mees s ki
isegi pott t = pott t ki	isegi püss s = püss s ki

Pean meeles! Liide **-ki** liidetakse **b, p, d, t, g, k, h** ja **s** külge.

57. Vaatlen, millal kirjutatakse liide **-gi**.

Liide -gi.

isegi tema**a** = tema**g**gi
isegi hobune**e** = hobune**g**gi

isegi rumal**a** = rumal**g**gi
isegi loll**l** = loll**g**gi
isegi loom**m** = loom**g**gi
isegi mem**m** = mem**g**gi
isegi sum**n** = sum**g**gi
isegi kon**n** = kon**g**gi
isegi naer**r** = naer**g**gi
isegi narr**r** = narr**g**gi
isegi hir**v** = hir**g**gi

Pean meeles! Liide **-gi** liidetakse kõigi täishäälikute ja kaashäälikute **l, m, n, r, v** külge.

8. Käänded ja nende lõpud.

58. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud sõnule kriipsu alla.

Ader.

Me kõik tunneme **atra** (mida?). **Adra|ta** (mille|ta?) ei tule toime ükski maaharija. Minagi tegin kord kündmiskatset **adraga** (mille|ga?). Isa sammus **adra** (mille?) kõrval, mina aga hoidsin **adra|st** (mille|st?) kinni ja juhtisin **atra** (mida?) vagudesse. Hiljem istusime **adrale** (mille|le?) ja ma puhkasin **adral** (mille|l?) istudes „väsinud“ käsi ja jalgu. Lapsena, olen muidugi nüüdki laps, oli mul **adra|ks** (mille|ks?) vana rauatükk.

59. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud sõnule kriipsu alla. Ühtlasi vaatlen sõna lõppu, mis on eraldatud püstkriipsuga.

Jôgi.

Juku isatalu ligiduses on kena **jôgi** (mis?). **Jôe|ni** (mille|ni?) on umbes 400 sammu. Pâris väikese poisina armastas Juku pilduda kivikesi

jôkke (mille|sse? kuhu?). Ilma **jôe|ta** (mille|ta?) oleks Juku kodukoht päris vaene. Möödunud suvel oli tal mõnus **jõe|s** (mille|s? kus?) supelda ja **jõe|st** (mille|st? kust?) vähke kaldale tuua. Pühapäeviti käis Juku sõbra Arnoga **jõe|l** (mille|l?) sõitmas. Tuldi tagasi **jõe|lt** (mille|lt?) ikka hilja õhtul. Kord sõideti mitu kilomeetrit vastu voolu. Sääl ühineb Juku kodukoha **jôgi** (mis?) teise pisut kitsama **jõe|ga** (mille|ga?).

60. Võrdlen antud sõnade kuju ning tähendust.

Ainsus.	Mitmus.
ader [= üks ader]	adra d [= mitu atra]
adra le [= ühele adrale]	atra de le [= mitmele adrale]
jõe s [= ühes jões]	jõge de s [= mitmes jões]
jõe st [= ühest jõest]	jõge de st [= mitmest jõest]
jôgi [= üks jõgi]	jõe d [= mitu jõge]

Märkus. Kui kõne on ühest esemest, siis on sõna ainsuses, tähendab aga sõna mitut eset, siis on sõna mitmuses. Sõnade muutmisel liidetakse sõnule nii ainsuses kui ka mitmuses lõpud: **s, st, le, ga** jne.

61. Järgnevas jutukeses vaadelda sõna lõpu, mis on eraldatud püstkriipsuga!

Tark koer.

Meie naabril Kuusikul on **tark koer** (kes?). **Targa koera** (kelle?) eest hoolitseb Kuusik oma perega väga. Kuid ka naabrid armastavad Kuu-

siku **tarka koera** (keda?). Mis puutub Kuusiku **targa|sse koera|sse** e. **tarka koera** (kelle|sse?), siis on ta lastele hää, aga santidele kuri. Kuusiku **targa|s koera|s** (kelle|s?) tõuseb äkki viha, kui näeb mõnd kerjust. Naabri **targa|st koera|st** (kelle|st?) kõneldakse palju ja **targale koerale** (kelle|le?) antakse meelitusnimesid. Vististi on **targal koeral** (kelle|l?) siis hää meel, kui teda kiidetakse. Kuusiku **targalt koeralt** (kelle|lt?) võiksid teised koerad palju õppida. **Targa koerana** (kelle|na?) esineb ta eriti siis, kui pere istub söögilauas. Kas ka väike Pitsu saab kord nii **targa|ks koera|ks** (kelle|ks?)? Vaevalt küünib Pitsu mõistus kunagi Kuusiku **targa koerani** (kelle|ni?)! Igav on olla kodus või mängida õues **targa koerata** (kelle|ta?). Armas on minna **targa koeraga** (kelle|ga?) kopolisse luusima.

Küsimus. Mitmest targast koerast kõneldakse vaadeldud jutukeses?

62. Järgnevas jutukeses vaadelda sõna lõpu, mis on eraldatud püstkriipsuga!

Targad koerad.

Meie naabril Kuusikul on **targa|d koera|d** (kes?). **Tarkade koer|te** (kelle?) eest hoolitseb Kuusik oma perega väga. Kuid ka naabrid armastavad Kuusiku **tarku koeri** (keda?). Mis puutub Kuusiku **tarkade|sse koer|te|sse** (kel-

le|sse?), siis on nad lastele hääd, aga santidele kurjad. Kuusiku **tarkade|s koerte|s** (kelle|s?) tõuseb äkki viha, kui näevad mõnd kerjust. Naabri **tarkade|st koerte|st** (kelle|st?) kõneldakse palju ja **tarkade|le koerte|le** (kelle|le?) antakse meelitusnimesid. Vististi on **tarkade|l koerte|l** (kelle|l?) siis hää meel, kui neid kiidetakse. Kuusiku **tarkade|lt koerte|lt** (kelle|lt?) võiksid teised koerad palju õppida. **Tarkade|koerte|na** (kelle|na?) esinevad nad eriti siis, kui pere istub söögilauas. Kas ka väike Pitsu ja Pondu saavad kord nii **tarkade|ks koerte|ks** (kelle|ks?)? Vaevalt küünib Pitsu ja Pondu mõistus kunagi Kuusiku **tarkade|koerte|ni** (kelle|ni?)! Igav on olla kodus või mängida õues **tarkade|koerte|ta** (kelle|ta?). Armas on minna **tarkade|koerte|ga** (kelle|ga?) koplisse luusima.

Küsimus. Mitmest targast koerast kõneldakse vaadeldud jutukeses?

63. Vaatlen sõnade muutmist antud tabelis.

Ainsus.

Käänded.	Küsimused.	Sõnade lõpud.
1. Nimetav	kes?	tark koer
2. Omastav	kelle?	targa koera
3. Osastav	keda?	tarka koera
4. Sisseütlev	kelle sse?	targa sse koera sse e. tarka koera

5. Seesütlev	kelle	s?	targa	s	koera	s
6. Seestütlev	kelle	st?	targa	st	koera	st
7. Alaleütlev	kelle	le?	targa	le	koera	le
8. Alalütlev	kelle	l?	targa	l	koera	l
9. Alaltütlev	kelle	lt?	targa	lt	koera	lt
10. Olev	kelle	na?	targa		koera	na
11. Saav	kelle	ks?	targa	ks	koera	ks
12. Rajav	kelle	ni?	targa		koera	ni
13. Ilmaütlev	kelle	ta?	targa		koera	ta
14. Kaasaütlev	kelle	ga?	targa		koera	ga

Mitmus.

Käänded.	Küsimused.	Sõnade lõpud.
1. Nimetav	kes?	targa d koera d
2. Omastav	kelle?	tarka de koer te
3. Osastav	keda?	tarku koeri
4. Sisseütlev	kelle sse?	tarka de sse koer te sse
5. Seesütlev	kelle s?	tarka de s koer te s
6. Seestütlev	kelle st?	tarka de st koer te st
7. Alaleütlev	kelle le?	tarka de le koer te le
8. Alalütlev	kelle l?	tarka de l koer te l
9. Alaltütlev	kelle lt?	tarka de lt koer te lt
10. Olev	kelle na?	tarka de koer te na
11. Saav	kelle ks?	tarka de ks koer te ks
12. Rajav	kelle ni?	tarka de koer te ni
13. Ilmaütlev	kelle ta?	tarka de koer te ta
14. Kaasaütlev	kelle ga?	tarka de koer te ga

Pean meeles! Sõnad ning nende muuted esinevad ainsuses, kui on kõne ühest, ja mitmuses, kui on kõne mitmest esemest.

Mitmuse nimetava tunnus on **d** (targad koerad).

Sõnaosa **-de-**, **-te-** (tarkadele koertele) nimetatakse mitmuse tunnuseks.

Sisseütleva lõpp on **-sse**.

Seesütleva lõpp on **-s**.

Seestütleva lõpp on **-st**.

Sõnade muutmist nimetatakse **käänamiseks**.

64. Kirjutan lauseid, milles on mõni **sse**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kellesse? millesse? kuhu?**).

E e s k u j u.

Sisseütlev kääne.

Nägin vana seppa sammuvat kuusiku|sse (mille|sse? kuhu?). Mis puutub vana|sse sepa|sse (kelle|sse?), siis on ta veel kõbus tööle.

65. Kirjutan lauseid, milles on mõni **s**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kelles? milles? kus?**). Päälkirjaks —

Seesütlev kääne.

66. Kirjutan lauseid, milles on mõni **st**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|st? mille|st? kust?**). Päälkirjaks —

Seestütlev kääne.

67. Kirjutan lauseid, milles on mõni **le**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|le? mille|le?**). Päälkirjaks —

Alaleütlev kääne.

68. Kirjutan lauseid, milles on mõni **l**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|l? mille|l?**). Päälkirjaks —

Alalütlev kääne.

69. Kirjutan lauseid, milles on mõni **lt**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|lt? mille|lt?**). Päälkirjaks —

Alaltütlev kääne.

70. Kirjutan lauseid, milles on mõni **na**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|na? mille|na?**). Päälkirjaks —

Olev kääne.

71. Kirjutan lauseid, milles on mõni **ks**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|ks? mille|ks?**). Päälkirjaks —

Saav kääne.

72. Kirjutan lauseid, milles on mõni **ni**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|ni? mille|ni?**). Päälkirjaks —

Rajav kääne.

73. Kirjutan lauseid, milles on mõni **ta**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|ta? mille|ta?**). Päälkirjaks —

Ilmaütlev kääne.

74. Kirjutan lauseid, milles on mõni **ga**-lõpuga sõna. Lõpu eraldan püstkriipsuga, aga sõna järele sulgudesse kirjutan vastava küsimuse (**kel-le|ga? mille|ga?**). Päälkirjaks —

Kaasaütlev kääne.

75. Vaatlen järgnevat tabelit.

Ainsuse omastav.	Muud käänded.
sõbra	sõbra sse , sõbra s , sõbra st , sõbra le , sõbra l , sõbra lt , sõbra na , sõbra ks , sõbra ni , sõbra ta , sõbra ga ja sõbra d .
raamatu	raamatu sse , raamatu s , raamatu st , raamatu le , raamatu l , raamatu lt , raamatu na , raamatu ks , raamatu ni , raamatu ta , raamatu ga ja raamatu d .

Kokkuvõte. Ainsuse omastav on põhikäändeks ainsuse sse-sisseütlevale, seesütlevale, seestütlevale, alaleütlevale, alalütlevale, alaltütlevale, olevale, saavale, rajavale, ilmaütlevale, kaasütlevale ja mitmuse nime-tavale.

76. Moodustada mitmesuguseid käändeid ainsuse omastava järgi!

Ainsuse omastav (kelle? mille?).	Muud käänded.
aedniku	aedniku le, aedniku ks, aedniku ga, ...
lese	lese l, lese st, lese na, ...
jõe	
pärja	
nõdra	
aasta	
rikka	
tütre	
hamba	

77. Vaatlen järgnevat tabelit.

Mitmuse omastav.	Muud käänded.
sõprade	sõpra de sse , sõpra de s , sõp- ra de st , sõpra de le , sõpra- de l , sõpra de lt , sõpra de na , sõpra de ks , sõpra de ni , sõp- ra de ta , sõpra de ga .
raamatute	raamatu te sse , raamatu te s , raamatu te st , raamatu te le , raamatu te l , raamatu te lt , raamatu te na , raamatu te ks , raamatu te ni , raamatu te ta , raamatu te ga .

Kokkuvõte. Mitmuse omastav on põhikäändeks mitmuse sisseütlevale, seesütlevale, seestütlevale, alaleütlevale, alalütlevale, alaltütlevale, olevale, saavale, rajavale, ilmaütlevale ja kaasütlevale.

78. Moodustada mitmesuguseid käändeid mitmuse omastava järgi!

Mitmuse omastav (kelle? mille?).	Muud käänded.
aednikkude	aednikkude le, aednikku- de ga, ...
leskede	
jõgede	
pärgade	
nõtrade	
aastate	
rikaste	
tütarde	
hammaste	

79. Kirjutada järgnevad sõnad mitmuse nimetavas!

Märkus. Sõnad on antud ainsuse omastavas.

Sepa, kapi, küti, käpa, voki, lati, kodaniku, kirjaniku, memme, selli, talu, ema, isa, telje, selja, purde, äkke, tõuke, lamba, kalda, mätta, ratta, ...

E e s k u j u. Sepad, kapid, kütid, ...

80. Kirjutada eelmises harjutuses antud sõnad ainsuse kaasätlevas!

E e s k u j u. Sepaga, kapiga, kütiga, ...

81. Kirjutada 79. harjutuses antud sõnad ainsuse ilmaätlevas!

E e s k u j u. Sepata, kapita, kütita, ...

82. Kirjutada järgnevad sõnad mitmuse kaasätlevas!

Märkus. Sõnad on antud mitmuse omastavas.

Seppade, kappide, kütide, käppade, vokkide, lattide, kodanikkude, kirjanikkude, memmede, sellide, talude, emade, isade, telgede, selgade, purrete, äkete, tõugete, lammaste, kallaste, mätaste, rataste, ...

E e s k u j u. Seppadega, kappidega, kütidega, ...

83. Kirjutada eelmises harjutuses antud sõnad mitmuse ilmaütlevas!

E e s k u j u. Seppadeta, kappideta, küttideta, ...

84. Vaatlen antud tabelit.

Mitmuse tunnus **de** või **te**.

Ainsuse nimetav.	Ainsuse osastav.	Mitmuse omastav.
sõber	kaks sõpra	sõprade
teder	kolm tetre	tetrede
kepp	paar keppi	keppide
talunik	neli talunikku	talunikkude
maa	seda maad	maade
krae	mitu kraed	kraede
lootsik	viis lootsikut	lootsikute
vagun	kolm vagunit	vagunite

Pean meeles! Kui ainsuse osastav lõpeb **a, e, i, u** või kaashäälikuga **d**, siis on mitmuse tunnuseks **de** (keppi + **de** = keppide jne.).

Lõpeb aga ainsuse osastav **t**-ga, siis on mitmuse tunnuseks **te** (lootsikut — lootsikute, vasarat — vasarate, sõdurit — sõdurite jne.).

85. Vaatlen antud ühesilbilisi sõnu, mis lõpevad pika täishäälikuga või kaksiktäishäälikuga.

Ainsuse nimetav (mis?).	Ainsuse omastav (mille?).	Ainsuse osastav (mida?).	Mitmuse nimetav (mis?).
maa	maa	maad	maad
puu	puu	puud	puud
suu	suu	suud	suud
öö	öö	ööd	ööd
tee	tee	teed	teed
krae	krae	kraed	kraed
peo	peo	peod	peod
väi	väi	väid	väid

Küsimus. Missuguse tähega lõpevad tabelis antud sõnad ainsuse osastavas ja mitmuse nimetavas?

86. Koostada suuliselt või kirjalikult lauseid, milles esinevad 85. harjutuses antud sõnad ainsuse osastavas!

87. Koostada suuliselt või kirjalikult lauseid, milles esinevad 85. harjutuses antud sõnad mitmuse nimetavas!

9. Kirjavahemärke.

(Kordamine ja jätkamine.)

88. Lugeda jutuke ja anda kirjavahemärkidele nimed!

Kärbeski tunneb valu.

Väike Ats püüdis kär**bs**eid ja rebis neil tiibu küljest. Seda nägi ema ja tõreles: „Ats, kär**bs**eid ei tohi piinata! Nema**ki** tunnevad valu!” Ats vastas: „Või sihukesed tunnevad ka valu! Nad on ju nii pisikesed.” Atsil hakkas siis**ki** häbi ja ta jättis inetu töö.

Viivu aja pärast poisike tahtis joosta õue. Õnnetuseks jäi ta väike sõrm ukse vahele. Ats hakkas haledasti nutma. Ema küsis: „Ats, miks sa nutad?” Ats kogeles läbi pisarate: „Väike sõrm jäi ukse vahele!” — „Vaata, armas pojuke, kui su väike sõrm sai haiget, miks ei peaks siis kärbes**ki** valu tundma,” õpetas ema nutvat pojukest.

Kirjavahemärgid.

• punkt,	— mõttekriips,
, koma,	... mõttepunktid,
; punktkoma,	() sulud,
: kaksikpunkt,	' ülakoma,
? küsimärk,	- sidekriips,
! hüüumärk,	§ paragrahv.
„ ” jutumärgid,	

89. Vaatlen antud lauseid.

Lihtlause.	Liitlause.
Raudtara värvitakse.	Raudtara värvitakse, et ta ei roostetuks.
Peeter võiks hästi arvutada.	Peeter võiks hästi arvutada, aga ta pingutab ennast vähe.
Jänesel on pikad tagajalad.	Jänesel on pikad tagajalad, seepärast võib ta hästi hüpata.
Kaeva mulda!	Kaeva mulda, siis saad kulda!
Ärgates ära jää voodisse!	Ärgates ära jää voodisse, vaid tõuse kohe üles!
Küll ma tulen!	Küll ma tulen, kui aega saan!

Küsimus. Missugune kirjavahemärk lahutab liitlause osi?

90. Koostan liitlauseid, sidudes lauseid sõnaga **et**. Sõna **et** ette panen koma, aga sõnale **et** tõmban kriipsu alla.

Milleks?

Keldriakende ette pannakse võred. Trepil on käsipuu. Ahju ette naelutatakse plekk. Tuppaa tuuakse lilli. Lakke riputatakse lamp. Ema õlitab õmblusmasinat. Triikraual on puune käepide.

E e s k u j u. Raudtara värvitakse, et ta ei roostetuks. Uste külge pannakse lukud, et...

91. Talitan nagu eelmises harjutuses.

Mispärast vaatavad inimesed kella.

Emal, arstil, vedurijuht, kaupmees, õpetaja, õpilane, reisija, ...

E e s k u j u. Emal vaatab kella, et söök õigeaks ajaks valmis saaks.

92. Siduda kaks lauset sõnaga **aga!**

1. Peeter võiks hästi arvutada. Ta pingutab ennast liiga vähe. 2. Liisi võiks ilusasti kirjutada. Tal on liiga vähe kannatust. 3. Mari loeb hästi. Ta kõneleb liiga tasa. 4. Paul võimleks hästi. Arst on tal selle keelnud. 5. Anna koostab häid kirjandeid. Ta kirjutab räpakalt.

E e s k u j u. Peeter võiks hästi arvutada, aga ta pingutab ennast liiga vähe.

93. Siduda eelmises harjutuses antud laused sõnaga **kuid!**

E e s k u j u. Peeter võiks hästi arvutada, kuid ta pingutab ennast liiga vähe.

94. Siduda antud laused sõnaga **seepärast!**

1. Jänesel on pikad tagajalad. Ta võib hästi hüpata. 2. Esijalad on tal lühemad kui tagajalad. Ta laseb kukerpalli mäest alla joostes. 3. Jänesel on palju vaenlasi. Ta on alati hädaohus. 4. Tal on hää kuulmine. Ta kuuleb kõige tase-
matki häält.

1. Oraval on teravad küüned. Ta võib hästi ronida. 2. Esikäpad on tal kui käed. Ta hoiab hästi kinni käbisid ja pähkleid. 3. Tal on teravad hambad. Ta võib hästi närida. 4. Sügisel korjab ta tagavara. Tal pole tarvis talvel nälgida. 5. Ta topib talvel augud oma pesas lehtedega kinni. Külma ei pääse talle ligi.

E e s k u j u. Jänesel on pikad tagajalad, seepärast võib ta hästi hüpata.

95. Ära kirjutamisel tõmban jämendatult trükitud sõnule kriipsu alla. Koma aga panen värvilise pliiatsiga.

Jänesepoiss.

Elas kord jänesepoiss, **kes** armastas luusida oma kodu ümbruses. Kord jooksis jänesepoiss kodunt ära sügavale laande, **kus** kasvasid kõrged kuused. Ei kestnud kaua, **kui** ta nägi suurt koera enda poole jooksvat. Jänesepoiss kohkus kole-dasti, **sest** kunagi polnud ta nii suurt elukat näinud. Ta otse lendas tagasi kodu poole. Polnud aega kuhugi vaadata ega midagi mõtelda, **sest** elu ja surm olid kaalul. Surmani väsinuna vast peatus ta, **sest et** oli vaikinud viimaks haukumine. Jänesepoiss nuttis ja kahetses, **et** ta oli joosnud ära kodunt. Ta rühkis kodu poole, **kuid** ikkagi ümbritsesid teda võõrad puud ja põõsad. Alles hommikul saabus ta koju. Emakese rõõm oli aga suur, **sest et** ta pojuke oli saanud koju õnnelikult.

96. Talitan nagu 95. harjutuses.

Vana tunnikell.

Toa nurgas oli vana tunnikell. Ühel päeval ütles lühike osuti: „Mina olen kõige parem, **sest** mina näitan aega.” Kuid pikk osuti pajatas: „Ei, kõige parem olen mina, **sest** mina teen ühe terve ringi sel ajal, **kui** sina ära käid ainult lühikese maa.”

Rattad ragisesid: „Aga meie oleme teist kõigist tähtsamad, **sest** meie paneme teid mõlemaid liikuma.”

„Ei,” pöörutas pendel, „tähtsaim teist kõigist olen mina, **sest** mina liigun edasi-tagasi ja teen: tikk-takk!”

„Kolksti!” toksatas äkki tunnikell. Suur kellapomm kukkus mürtsatades maha.

Kui vanataat tuppa tuli, **siis** nägi ta tunnikella seisvat.

„Kell vaja üles vedada,” lausus ta endamisi ja võttis võtme. Aga kui taat kella hakkas keerma, **siis** märkas ta, **et** see liiga kergesti käib. Ta vaatas kella sisse ja nägi, **et** kett oli katki. Kuid väike osuti ja suur osuti, rattad ja pendel — need ei lausunud midagi, **vaid** olid päris vagusi, kuni vanataat keti oli parandanud ja pommi otsa pannud.

Siis hakkas kell jälle tiksudes käima nagu ennegi.

97. Talitan nagu 95. harjutuses.

Ingel ja helmepael.

Üks ingel taevas mängis kord helmepaelaga. „Näita mulle oma helmeid!” palus teine ingel. „Siin nad on!” ütles esimene ja ulatas paela män-

guseltilisele. Siis — oh õnnetust! Pael katkes just siis, **kui** teine ingel selle oli võtnud oma kätte, ja helmed veersid kõik alla maa pääle. „Ära muretse!” ütles teine ingel seltsilisele, **kes** näis väga rõhutuna, „mina muretsen nad sulle tagasi.”

Ja siis ingel, **kes** oli lasknud kukkuda helmed, lendas alla maailma. Kaua oli ta ära. Kui ta lõppeks tuli tagasi, ei toonudki ta neidsamu helmeid, **mis** olid kadunud, **vaid** päris teised.

Ingel naeratas ja sõnas: „Kuna lapsed nii väga armastavad helmeid, **siis** viskame neile igal hommikul mõned. Küll päike toob nad tagasi juba mõne tunniga.” Nii juhtuski. Igal hommikul lillelehtedel ja rohul kohtate kauneid, sära-
vaid helmeid. Kui ootate veidi aega, **siis** saate näha, **et** päike viib need endaga. Kes teist arvab ära, **mis** need on?

98. Talitan nagu 95. harjutuses.

Kull ja kukk.

Ühes talus elas taltus kull. See lendas peremehe käele, **kui** viimane teda hüüdis. Kukk oli kauemat aega viibinud talus, **kuid** põgenes peremehe eest.

Kord ütles kull kukele: „Küll teil, kukkedel, puudub tänutunne peremehe vastu. Olen märganud, **et** teie, kuked, kuulute riiuarmastajate sugukonda. Teid, kukki, toob peremeeste juurde ainult nälg. Meie, kullid, oleme metsikuid linde, **kuid** oleme siiski teist liiki. Meil on jõudugi, **kui** seda vajame. Pakutakse meile, kullidele, hääd, **siis** oskame olla ka tänulikud.”

Kukk tähendas seepäale: „Kui teie, kullid, ei põgene inimeste eest, **siis** tuleb see sellest, **et** teie liha ei praeta. Teine lugu on meiega, kukkedega. Vaevalt möödub päev, **kui** ei praeta mõnd tapeitud kukke.”

99. Talitan nagu 95. harjutuses.

Vana mänd.

Meie koplis mühas vana mänd. Vanaisa jutustas, **et** see olnud tugev puu juba siis, **kui** tema poisike olnud. Olgugi et mänd oli vana, ennustati sellele veel pikka iga, **sest et** ta oli paljudest tugevaist tormest läbi tulnud, **ilma et** tal suuremat viga oleks juhtunud.

Kord oli hirmus torm. Küll vingus ja ulus marutuul mäni oksis, **aga** mänd pani kangelaslikult vastu vägevale tormile. Korraga käis vali piksekärgatus. Sellele järgnes tume ragin. Siis jäi kõik vaikseks. Kohe aimasime, **et** välk on löönud mõnesse puusse. Uudishimu oli liiga suur, **kui et** oleksime läbenud oodata maru lõppu. Rutasime, vanaisa ja mina, koplisse. Mändi polnud enam oma kohal. Vana kangelane lamas pilbasatult kadakapõõsais.

100. Koostada liitlauseid, milles on **et**, **aga**, **vaid**, **siis**, **kuid**, **kui**, **mis**, **kes**, **mida**, **keda**, **mille**, **kelle**, **seepärast et**, **sest**, **kus**!

Küsimus. Missugune kirjavahemärk lahutab liitlause osi, see-on missugune kirjavahemärk on liitlause enne **et**, **aga**, **vaid**, **siis**, **kuid** jne.?

101. Ära kirjutamisel panen punkti ja koma, kuhu vaja.

Märkus. Punkt pannakse lause lõppu, sest sääl on pikk peatus (||). Koma on lauses, kui tahetakse näha väikest peatust (|).

Vanaisa jutustus.

olin tookord umbes viisteist aastat vana || tu-
lin põllutöölt koju || kuulsin selja taga karju-
mist || taha vaadates nägin | et mu järel jooksis
karjapoiss || ta näitas käega põllu poole || vaata-
sin sinna ja nägin kaht hunti || üks oli vana | teine
noor || vana hunt sörkis noore jälgedes || noorel
hundil oli aga seljas suur tall || hakkasin ühes
karjusega kisendama || kisendamise pääle tulid
inimesed koerte ja teivastega || kui vana hunt seda
nägi | et teda taga aetakse | haaras ta noore käest
talle ja viskas endale selga || hammastega hoidis
ta talle jalast kinni || nii pääsesid mõlemad hundid
tagaajajate käest ||

102. Talitan nagu eelmises harjutuses.

Miks põrsa saba on rõngas.

kits oli kord saanud oma hoidjalt mollitäie
kaeru ||

suure sündmuse puhul ta otsustas pidada peo
ja kutsus enda juurde kõik sõbrad || need saabu-
sid jõugus || laua ülemises otsas istus orav || selle
kõrval oli vares | siis jänes ja viimseks põrsas ||

orav võttis oma kauniste küüntega kenasti
ning peenelt üheainsa kaeratera || vares näpsas

nokaotsaga kaks ja jänes krapsas huultega koguni kolm ivakest ||

viimsena tuli põrsa kord || sel hullul polnud lauakombeid || ta torkas kogu kärsa kaeramoldi ja ahmis suu täis || siis aga poetas ta ilusaid teri laudlinale ||

kits vihastus nõnda | et ta habegi vabises || ta kargas lauast ja tormas põrsast karistama || ta löi ahnet võõrast tagapoolele | nii et selle saba keerdu krussis ||

sest ajast saadik on kõigi põrsaste sabad rõngas ||

103. Ära kirjutamisel tõmban lehma, hobuse, koera ja peremehe sõnule kriipsu alla.

Loomade tüli.

Lehm, hobune ja koer tülitsevad kord, kes neist on kasulikum peremehele.

Lehm ütles: „**Ma toidan kogu pere piimaga.**”

Hobune sõnas: „**Ma künnan ja äestan ning vean koormat.**”

Koer tähendas: „**Ma kaitsen kodu.**”

Kuulis peremees loomade tüli ja lausus: „**Jätke oma riid! Kõik olete mulle kasulikud ühevõrra.**”

Märkus. Tükis on antud lehma, hobuse, koera ja peremehe sõnad sõna-sõnalt. See on **otsene kõne**. Otsene kõne on jutumärkides.

104. Ärakerjutamisel tõmban otsesele kõ-
nele kriipsu alla ja panen puuduvad jutumärgid.

Kes kuulis paremini sõna?

Naabri perenaine ütles kord oma Salmest tütrele: Mine, laps, tee pliidi alla tuld ja aja vesi keema! Salme vastas: Ui, pai emake, mina tuletegemist ei salli; käse parem Leilit minna!

Hiljem hakkas Salmel oma sõnade pärast häbi, ta läks salaja kööki ja täitis ema käsu. Arvates, **et** tuld veel ei tehta, ütles nüüd ema Leilile: Mine kööki ja pane pada tulele, **et** ma võiksin teile sööki keeta. — Sedamaid lähen, vastas Leili lahkesti, **kuid** mängis nukkudega edasi ja unustas ema käsu hoopis.

105. Talitan nagu eelmises harjutuses.

Päike, kuu ja tähed.

Muiste olnud taevas nii madalal, **et** seda käega võidud katsuda. Korra läinud rätsepa lapsed väljale ja ütelnud: Vaatame ka taeva ilu!

Hakanud sõrmedega torkima, torkinud taevale mulgud sisse. **Vaad**anud läbi mulkude.

Vanataadil olnud sulane. Sulane ütelnud: Kergitame taeva kõrgemale! Lapsed lõhuvad meie katuse ära!

Vanataat aga vastanud: Las lastel vaadata. Nemad**ki** tahavad meie ilu näha!

Varsti aga tulnud rätsep ja lõig**an**ud kääridega suure tüki välja. Siis tulnud rätsepa naine ja lõig**an**ud teise niisama suure tüki välja.

Seda nähes ütelnud vanataat: Kergitame taeva kõrgemale! Kurjad inimesed tahavad meie katuse ära lõhkuda!

Siis kergitati taevast nii kõrgesse, nagu ta praegu on.

Need rätsepa lapsed tegid tähed, rätsep ise kuu ja naine päikese.

10. Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks.

106. Ärakirjutamisel tõmban suurele tähele ühe kriipsu, punktile lause lõpul aga kaks kriipsu alla.

Lumemees.

Värskelt sadanud lumi lasub tänavail ja platsidel. Poisid jooksevad välja. Lumi on sügav. Poiste häämeel on suur. Nad suudavad vaevalt läbi astuda. Miku ja Valdi hüüavad: „Kuulge, poisid, teeme lumemehe!” — „Aga teeme!” hüüavad teised kaasa. Ja kohe asutakse tööle.

Varsti on suur lumepall valmis ja kohe selle järel teine. Selle veeretavad poisid esimese otsa. Kõige otsa tuleb väike pall. See on lumemehe päa. Valdi toob kaks sütt. Need torgatakse lumemehele pähe. Neist saavad talle silmad. Ja poisid teevad talle veel sütest suu ja ninasõõrmed. Puuduvad veel käed, aga varsti saab ta needki. Nüüd pistetakse mehele ka tubli madjakas pihku ja piibunosu suhu. Ja Miku paneb talle mütsigi pähe.

Ei tea, mihuke see mees siis ikka veel peab olema!

107. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Milline aastaag oli saabunud? Mida tegid Eedi, Juku ja Tõnn jääl? Miks kukkus Juku sagedi? Mida otsustasid poisid mängima hakata?

Miks oli Juku kõige sagedamini kull? Mida tegid Eevi ja Väino? Millest tehti silmad? Kuidas oli laste tuju? Millal mindi alles koju?

108. Ärakirjutamisel tõmban üldnimedele kriipsu alla. Tuletan meelde 4. harjutust.

Lumesõda.

Oli tore talveilm. Lumi kleepus hästi ja poisid olid kõik sõjas. Meid oli kuus poissi. Kindluseks oli vana lagunenu hoone, kus praegu oli käsil kibe kuulide valmistamine. Vastaspõisse oli kaheksa ja nad hakkasid varsti pääle tungima. Tervitasime neid ägeda tulega. Jätsime siis paar poissi kindlust kaitsma ja tormasime ise välja.

Vaenlane põgenes, **sest** neil hakkas lõppema kuulide tagavara. Meil oli aga kuule külluses, ja varsti oli võit meie käes. Kindad olid küll läbi-märjad, **aga** mõnel vaenlasel see-eest ka nina punane. Nõnda lõppes **tookordne** sõda.

109. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Missugused on ilmad talvel? Mida tuleb teha talvel, **et** toas oleks mõnus? Mis said Viiral otsa? Kes veavad puid? Mida teevad lapsed

hangel? Miks ei karda nad külma? Kes riietas nad nii soojalt? Mida teevad lapsed, **kui** näevad sõitvat mõnd tuttavat? Kuhu kinnitavad nad kelgu? Kes saavad nüüd lõbusa sõidu?

110. Ärakirjutamisel tõmban liitsõnule kriipsu alla. Vaba aja tulles kirjutan oma päeva- raamatusse samasisulise töö.

Mälestus möödunud ajast.

Paukuv pakane...

Möödas rõõmurikas suveke ja sügis värvi-**küllane**. Pakku läksid linnud**ki**. Ei enam rukki-
räägu mahlakat prääksu vaikel ööl. Ei enam
linalikku lenda pardipaar. Tukkuv hakk vaid
küüru tõmbunud on tara roikale.

Tuiskab. Taoti sekka vilistab. Käes on
nuk**rad** talvepäevad — pikad, pikad talveööd.

111. Koostan järgneva jutu järgi uue töö:
Kuidas talitan mina, kui hobust
pekstakse.

Anna-Liisa ja kõrb.

Kirikuõpetaja sõitis jaamast. Kui kutsar,
vana Mart, oli sõitnud tüki maad, nägi ta tee ääres
mäerinnakul väikest onni. Jõudes onnini, andis
Mart hobusele piitsa. Sääl kuulis ta, **kui** keegi
hüüdis talle midagi kileda häälega.

Mart peatas hobuse.

„Mis on?” küsis ta.

„Ära löö hobust!” kuuldus selgesti sama kile
hää.

Mart käändus vaatama ja vedas suu laiale
naerule. Toa seinä ääres seisis pisike tüdrukuke,
kes julges tõelda isegi kirikuõpetaja kutsarit.

Ka kirikuõpetaja ise kummardus tüdrukut
vaatama.

„Ära löö hobust!” kordas tüdrukuke ja tõstis
pisikese käe kutsari poole.

„Mis on su nimi?” küsis kirikuõpetaja.

„Anna-Liisa,” vastas tüdruk.

„Tänu sulle, Anna-Liisa,” ütles kirikuõpetaja. „Aga nüüd mine tuppa ema juurde! Sul on ju külm.”

Ta noogutas tüdrukule pääd. Anna-Liisa aga seisis ja vaatas. Kui Mart uuesti sõitu alustas, ei löönud ta enam kord**ki** kõrbi.

Koju jõudnud, viis Mart kõrvi talli. Säält tuli talle meelde väike Anna-Liisa, ja ta naeratas sõbralikult. Naerule läks ka õpetaja suu lõunalauas, **kui** ta oma abikaasale jutustas pisikesest Anna-Liisast, **kes** elab väikeses onnis mäerinnakul.

Tulid jõulud. Mart sõitis jaama, **et** tuua säält võõraid, **kes** tulid külastama kirikuõpetajat jõuluks. Onnikese kohal peatas Mart kõrvi ja viis Anna-Liisa emale väikese paki. Kui Anna-Liisa selle avas jõuluõhtul, leidis ta säält nuku ja väikese hobuse. Pakile aga oli kirikuõpetaja ise kirjutanud: Kõrvi sõbrale Anna-Liisale.

112. Koostan jutukese: R a b a R e i n.

Jõulud lähedal. Raba Rein istub kännu otsas. Mis matkal Rein võib olla? Jutustan sellest ja mõtlen, mida ema talt küsis, kui ta tuli tagasi koju?

113. Kirjutan järgneva tüki olevikus.

Kirikusse.

Jõululaupäeva-õhtu oli käes. Sulane Jaan raskendas Miira saani ette ja mina vanematega sõitsin kirikusse. Tee oli tasane kui klaas. Kaugelt kuuldus aisakellade kõlinat. Taevavõlvil särasid kuldsed tähed ja hõbedane kuu vaatas lahkesti

maa pääle. Jõudsime metsa. Põlised kuused seisid kahel pool teed kui vahimehed. Nad olid valge rüüga kaetud. Peagi jäi mets meie seljataha. Juba paistiski kirikutorn. Olime kohal. Isa sidus hobuse lasila külge, mina ja ema hüppasime saanist. Astusime kirikusse. Sää! valitses valgus ning pühalikkus. Oli nii hää istuda ema ja isa vahel ning laulda ühes kogudusega jõululaule. Kirikuteenistus lõppenud, algas sõit koju. Ilm oli muutunud pimedamaks ning külmemaks. Miira jooksis väledasti. Juba paistsidki koduküla tulukesed. Esimesena tervitas meid Polla oma heleda haukumisega. Arvatavasti ootas meid kirikust koju Pollagi.

114. Ära kirjutamisel tõmban pikile täishäälikuile ühe, kaksiktäishäälikuile aga kaks kriipsu alla. Tuletan meelde 25. harjutust.

Jõuluvihk.

Väike vaene varblane istus puuksal. Ta värises külma pärast ja siutsus tasakesti. Ta ei jaksanud valjemini häälitseada, **sest et** kannatas nälga.

Varblase juurde lendas tihane. „Kas sul on nälga?” küsis tihane.

„Muidugi olen näljas,” vastas varblane.

„Noh, tule kaasa!” hüüdis tihane. „Kõigi väikeste linnukeste eest on rikkalikult hoolitsetud.”

Tihane lendas Kõrgemäe talu õue ja varblane talle järele. Sää! oli suur kollane kaeravihk pika teiba otsa seotud.

„Kas näed,” piiksus tihane, „kas näed, kui palju siin on toitu!”

Tihane ja varblane lendasid jõuluvihule ja nokkisid ivakesi, mis jõudsid. Viimaks lõpetasid nad söömise ja hakkasid viserdama. Nad tahtsid hää roa eest tänada ja ka teistele linnukestele hüüda: „Tulge siia, tulge siia, siin on teri!”

Ja linde tuli ikka rohkem. Seni olid nad olnud näljased ning külmanud. Nüüd olid nad toidetud ja said sooja.

115. Ärakirjutamisel panen tähele jämen-
datult trükitud sõnaosi.

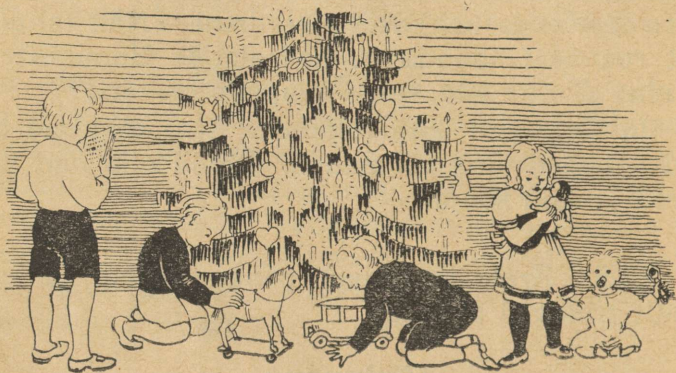
Jõuluvana.

Kui saabusid ammuoodatud jõulud, tuli jõuluvana Tammelegi. Oli paigatud ning lapitud riideis, kolletanud ning habetunud näoga. Seljas oli tal suur täiskiilutud kott. Hirmunud lapsed jooksid nurka. Vanemad aga viisid nad kardetud jõuluvana ette. See küsis loetud tükke, õpitud laule ja vaatas täiskirjutatud vihikuid. Kui jõuluvana süüdatud kuuse juures lapsi kiitis, kadus ärritatud ning rõhutud meeleolu. Jõuluvana läinud, vaadati veel kaua toodud kinke.

116. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mis on kätte jõudnud? Mis on tuppa toodud? Mis on kuuse külge riputatud? Missugust puud vaatlevad lapsed huviga? Kes on neile mu-

retsenud kingid? Mis on kingitud suuremaile poistele? Millised kingid said aga väiksemad? Mida tunnevad lapsed jõulu ajal?

117. Kirjutan luuletise järgi: Kui meil käis jõuluvana.

Jõuluvana.

Kes sääl tühma-tühma tuleb?
Kes sääl välisukse suleb?
On ehk juba jõulumees?
Tühma-tühma tuleb tema,
ootvad lapsed, ootab ema,
ootvad jõulukuu ees.

Vanake ne virk ja kärmas,
habe hall ja lumehärmas,
seljas kingitustekott.
Ei tal ole palju mahti,
võtab virgalt koti lahti.
Vaata, Liisi, vaata, Ott!

Oi, mis nukud, mängukannid,
vankrid, vedurid ja vannid,
kalakesed vanni sees!
Lastel silmis rõõmušära.
Tümma-tümma läheb ära
naeratades jõulumees.

„Laste Rõõmust“.

118. Talitan nagu 26. harjutuses.

Vana-aasta.

Lumetaat on palju, palju lund maha puistanud. Hangedest paistab ainult tarateivaste otsi. Eemal seisab mets, härmas, lumekoorma all vajunud õlgadega. Linnukesed sirtsuvad haledasti, sest lumi on kõik toidukohad kinni matnud. Päike on oma palge halli loori taha peitnud, nagu leinaks ta midagi. Võib-olla kaduvat aastat. Külmpaugub õues, inimesed tänavail ruttavad. Langeb õrnu helbeid, et katta muresid. Tasa ning märgatamatult läheneb õhtu. Hakkab kostma kirikukellade pühalikke lööke: pimm... pamm... Inimesed ruttavad palvele. Kaob ju vana-aasta varsti ajamerre — ainult mõned tunnid veel. Mida toob uusaasta? Lumesadu on lakanud. Taevas süttivad tähed, et särada ja julgustada murest murtuid. Jälle kõlab kellade kaeblikke ning värisevaid helisid, mis kaovad pikkamisi öövai-kusse...

119. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Kuhu tõttavad poisid? Mida võtavad nad kaasa? Kes oskab suuskadel osavasti mäest alla liuelda? Mida teeb mõni? Kuidas on märke-

tõusmine? Kes kilkavad heledasti, kui kelk kiiresti mäest alla libiseb? Millal minnakse koju? Missugused on siis laste põsed?

120. Ärakirjutamisel tõmban kaksikkaas-häälikuile kriipsu alla.

Liumäel.

On talv. Langeb laia lund. Liumägi kihab väikestest poistest ja tüdrukutest. Seistakse, peetakse nõu, sõelutakse edasi-tagasi ja kelgutatakse. Kui tore on liuelda alla mäest! „Ae, eest!” kuulduv hõikeid kõikjalt. Kõrvus vihiseb aina. Ei kelk seisatagi nii pea. Lendab alla mäeküljelt, käib tiirugi teel ja liugleb siis peaaegu jõeni. Kaunis, kaunis on talv!

121. Koostan vaba töö: Kui ma läksin tuisusel õhtul koolimajast koju.

Tuisk.

Hämar dub. Üle lagedate väljade tormab kõle tuul, ajades enda ees lumehelvete hulki. Olen keset tuisku kohedas lumes, täistuisanud koduteel. Raske on käia tuhkjast lumes. Väsimus ja külm kipuvad teineteise võidu kallale. Ees paistab tume metsamüür. Kiirendan käiku, et pääseda vähemalt lõikava tuule käest. Metsa vahel ongi parem. Tee pole nii umbne ja kaelusest nii palju sisse ka ei tule. Otsustan puhata. Istun pehmesse hange ja toetun seljaga puule. „Miks tulid küll teele säherduse ilmaga; oleksin võinud ju koolimajas ööbida,” mõtlen. Ometi vajuvad mõttedki kui tuiskav lumi laiali. Magus unerammetus hiilib hinge. Korruga. Mis see oli? Hobuse hirnumine? Tühi lootus, tuisk vaid paneb kiunuma kuuskede hõõruvaid oksid. Hellitan end mõttega, et siiski vahest tuleb mõni hobusega, saan ruttu koju. Ja tõesti: tagant tuleb keegi. Selgesti kuulen nüüd lumes ja pimeduses tampivat sõitu. Ootan tee kõrval. Nähtavale tuleb tõesti hobune, regi ja mees. Palun ennastki reele. Lubatakse. Rõõmsalt istun heintes ja kuulan möödavihisevat tuisku. Eemal paistab varsti üksik tuli. Minu kodu elav aknasilm.

Ülesanne. Kirjutada töövihikusse kõik h-ga algavad sõnad jutust „Tuisk”!

122. Kirjutan tükist ainult ühesilbilisi sõnu. Tuletan meelde, millal kirjutatakse ühekordne, millal kahekordne kaashäälik ühesilbilise sõna lõpul.

Väike Juku.

Väike Juku seisis akna all ja vahtis kurvalt välja. Mispärast oli ta siis kurb? Ta tahtis teiste poiste juurde välja mängima ja liugu laskma minna, aga tal polnud korralikke talveriideid. Õhukeses ülikonnas ema teda välja ei lubanud. Juku pidi toas istuma, vahel ka raamatust õppima, kuna teised väljas jooksid.

Kord tuli Juku emale külaline. Ema hakkas külalisele oma toiminguid seletama. Juku kaustas seda aega: ta pani ruttu mütsi pähe ja jooksis teiste poiste juurde. Ilm oli külm. Jukul olid kerged riided üll. Veel enne kui Juku mäe otsa jõudis, tundis ta külma.

„Aga mis sellest,“ mõtles ta, „jooksin varsti koju tagasi, ainult kolm korda lasen mäest alla.“

Teiste Karla kelgul sõitiski Juku mäest alla. „Veel kord,“ mõtles ta, jõudes mäe otsa, ja jälle lendas kelk Juku ja Karlaga mäest alla.

„Veel viimne kord,“ mõtles Juku mäele ronides. Varsti oli ta jälle mäe all. Ega seegi kord poleks vist viimseks jäänud, kuigi Jukul oli väga külm. Kuid ema hüüdis juba Jukat.

Hirmuga jooksis Juku koju. Ta teadis, et ta tõrelda saab, ja kahetses küll, et nõnda kauaks mäele oli jäänud, aga see oli liiga hilja.

Uksel tuli ema Jukule vastu ja oli väga kuri.

Ent see polnud veel kõik. Juku haigustus, ja haigus oleks ta peaaegu hauda viinud.

A. Kasesalu.

123. Kirjutan pääst järgneva luuletise.

Vastlad.

Täna liugu laseme, hõissa, meil on vastlad!
Seljas kasuk lumine, jalas valged pastlad!

Õhtuks oaleemekest saab ja seajalgu,
hammastega anname neile tubli talgu!

Pääle selle kuulame, kas ju pill ei hüüa,
et võiks õhtul tublisti vastlavalssi lüüa!

P. Jakobson.

124. Ära kirjutamisel talitan nagu 95. harjutuses.

Sünnipäev.

Ei teadnud **ki**, et poistel juba aimu oli mu sünnipäevast. Nagu klassiukse avasin, trügisid poisid rüsinale mu ümber, **ilma et** oleksid mulle sõnagi lausunud, ja lennutasid mu lae alla, **olgugi et** punnisin kõvasti vastu. Siis alles surusid järjest mu kätt, **nii et** suutsin vaevalt häid soove, **mis** käisid kaasas sõbralikkude käepigistustega, vastu võtta. Tunni alates võttis üks poiss sõna, **et** veel õnne soovida klassi nimel.

Kui tunnid möödusid, **siis** läksin koju, **kus** pühitseti mu sünnipäeva omakorda.

125. Ära kirjutamisel tõmban ühesilbilistele sõnadele kriipsu alla.

Imeline kask.

Isa küsis Kallelt: „**Kas** tead, **mis on su isamaa?**” — „Minu isamaa on Eesti,” vastas Kalle. Isa ütles, **et see on** temagi isamaa. Siis jätkas isa: „See sinu isamaa on tuhandete muudegi isamaa. Nad moodustavad koos eesti rahva. Rahvaid on otsatu palju. Kõik koos moodustavad nad inimkonna, mille üheks osaks on sinu, samuti kui minugi rahvas. Inimsugu on nagu kask. Leheke oled sina ja sinu väike kodu. Oks on meie rahvas, ja tüvi on inimkond.” Kalle küsis: „Kus kohal on minu kodu siin kasel?” Isa naeratas ja vastas: „Oled veel noor ega mõista seda võrdlust! Kui aga kasvad suuremaks, küllap siis mõistad!”

126. Leian tükikesele sobiva päälkirja. Ühtlasi tõmban ühesilbilistele sõnadele kriipsu alla.

Meie kodu asetseb suure linna lähedal. Elame külma eest kaitstud majakeses. Oleme üksteisega täiesti sarnased. Oleme kõik väga usinad. **Meie** relvaks on nõel, mida **me** aga asjatult ei tohi tarvitada, sest muidu sureme. Meie kodus on relvadega varustatud kindlus. Ometi ei ole me sõjarahvas, vaid käsitöölised. Me töötame ainult suvel. Päevast päeva toome koju õietolmu ja töötame seda ümber. Talvel elame õige tagasihoidlikult. Meie riiki ei valitse kuningas, vaid kuningatar. Tema sõna kuulame kõik. Nüüd ütelge, kes me oleme ja kus me elame!

Ülesanne. Koostada vaba töö: Kuidas pühitsesime Vabariigi sünnipäeva.

127. Vaatlen antud ühesilbilisi sõnu.

1.	2.	1.	2.
luuk	— lukk	hää	— häll
kook	— kokk	tuum	— tumm
seep	— sepp	uus	— uss
ruut	— rutt	huul	— hull
vaat	— vatt	liin	— linn
tiik	— tikk	keel	— kell
juut	— jutt	kaas	— kass

Pean meeles! 1. Ühesilbilistes sõnades pika täishääliku järel on **ühelikordne kaashäälik**.
2. Ühesilbilistes sõnades lühikese täishääliku järel on (mitmekordne?) kaashäälik.

128. Vaatlen antud ühesilbilisi sõnu. Koostan lauseid, milles on mõni antud sõna.

mul (minul)	kel (kellel)	mis
sul (sinul)	sel (sellel)	on
tal (temal)	tol (tollel)	et
mus (minus)	ses (selles)	kas
sus (sinus)	kus	
tas (temas)	kes	

Pean meeles! Antud ühesilbilistes sõnades on siiski lühikese täishääliku järel (mitmekordne?) kaashäälik.

See on ülitähtis vahetegemiseks sõnade vahel: mul ja seebimull, tal ja tall, kel ja seinakell, sel ja poesell, kus ja kuss-kuss, kes ja kess (võrk-kott), on ja onn (vilets majake), mis ja miss (preili), kas ja kass.

129. Vaatlen antud ühesilbilisi sõnu. Koostan lauseid, milles on mõni antud sõna.

ma (mina)	te (teie)	ja
sa (sina)	nad (nemad)	ju
ta (tema)	mu (minu)	ka
me (meie)	su (sinu)	va

Pean meeles! Antud ühesilbilistes sõnades on pikk täishäälik märgitud ühe tähega.

See on ülitähtis vahetegemiseks sõnade vahel: **ma** (mina) ja **maa**, **sa** (sina) ja **saa**, **me** (meie) ja **mee** (**Me** sõime kõik **mee** ära.), **te** (teie) ja **tee**, **mu** (minu) ja **muu** (**Mu** sõber oli keegi **muu.**), **su** (sinu) ja **suu** (Miks ei jää **su suu** ometi vait?).

130. Ärakirjutamisel tõmban otsesele kõnele kriipsu alla ja pean meeles jutumärgid. Kirjutan selle loo kodus etteütlu järgi.

Hunt ja koer.

Koer magas õues, **kui** hunt tuli ja tahtis teda maha murda. Kuid koer ütles: „Armas hunt, oota veidi! Olen praegu lahja. Varsti on talus pulmad. Muidugi saan ma siis hästi süüa ja lähen lihavaks. Küll saad minust edaspidi magusa suutaie.”

Hunt kuulis koera juttu ja hakkas mõtlema. Lõppeks ta jättis koera rahulikult puhkama ja vantsis metsa tagasi.

Kui hunt mõne aja pärast õue tuli, magas

koer kuudis. Sinna hunt ei mahtunud. Siis küsis ta koeralt: „Kas pulmad on juba olnud?”

„Ma annan sulle hääd nõu,” ütles koer. „Kui kavatsed mind maha murda, **siis** ära oota pulmi.”

131. Koostan töö: Koera kaebus.

Jänese kaebus.

Oh ma vaene, kahetsusväärt loom! Kui palju on mul vaenlasi ja kui palju hädaohte varitseb mind! Olen ma veel väike, siis valvavad mind röövlinnud. Kui saan suuremaks, ajab mind taga kütt koertega. Kui ta mu kätte saab, viiakse mind kööki, kus mind nülitakse ja praetakse.

Kui kurb on mu elu talvel! Kui sügav lumi katab maad, pean päevade kaupa nälgima. Kui suure näljaga lähen aeda, et puude koort närida, siis on talumeses jälle kohal. Tä seab üles püüniseid, kus juba nii mõnigi mu vendadest on surnud häbistavat ning piinavat surma. Jah, on küll suur õnnetus olla jänes!

132. Leida jutukesele sobiv päälkiri ja kirjutada järgmiselt:

(Päälkiri.)

(Sobiv üldnimi) on õnnetu olevus. Inimesed ajavad teda kõikjal taga. Talle...

Ma olen õnnetu olevus. Inimesed ajavad mind kõikjal taga. Mulle asetatakse lõkse aasal ja aias. Mind peetakse suureks võrukaelaks ja minu vastu tõstetakse raskemaid süüdistusi. Kui närtsivad

kurgid, **siis** üteldakse, mina olevat juured ära õginud. Kui närtsib mõni viljakõrs, **siis** nurisetakse jällegi, see olevat minu töö. Ja ometi olen täiesti süütu. Tunnen väga hästi kurjategijaid. Oma maa-aluseil jalutuskäikudel võin neid nende töö juures vaadelda. Need on röövikud. Mina ise ei armastagi juuri, neid on mul raske katki närida. Vaadake ainult mu **hambaid**! Nad on teravad nagu teie kassil. Kassi lastakse **hiirte** pärast majas elada ja toidetakse teda **hästi**. Mind aga aetakse taga ja tahetakse hukata. Siiski olen just mina teie parim sõber. Ussikesi, kes juuri söövad, ma hävitangi, **sest** armastan liha ja iga loom on mulle maiusroaks. Ühe ainsa suvega hävitan sadu ussikesi. Et neid püüda, selleks ehitangi oma käigud maa alla. Kui te mind ei usu, siis löigake mu lõhki ja vaadake, mis mul maos on. Säält leiate te ainult putukate jäänuseid, ühtegi juurekest. Kuigi vahel juhtun liigutama juuri või üles ajama mullahunnikuid, **siis** ei tee see ju nii suurt viga. Loodetavasti teate nüüd, kui ebaõiglaselt kohtlete mind.

133. Ära kirjutamisel tõmban **k**, **p**, **t**-le kriipsu alla.

Kevade tunnused.

Paar päeva on juba päike paistnud soojasti. Akna kohale katuseräästale tekib pisikesi tilkuvaid jääpurikaid. Anni ja Ilmar suruvad oma nõbininad vastu klaasi ja loevad tilku. Isa ütleb, et kevad tuleb siis, kui purikad on kadunud. Iga päev uurivad lapsed nüüd katuseräästast. Ometi aga kahanemise asemel muutuvad purikad hom-

mikuks järjest suuremaks. Ühel keskpäeval aga on kõik purikad äkki kadunud. Katuselt voolab vulisevat vett. Talv taganeb.

134. Ära kirjutamisel tõmban **g**, **b**, **d**-le kriipsu alla.

Kevad tuleb.

Kevad tuleb. Mäekünkad ja kõrgemad kohad mustavad. Heinamaale ilmuvad röömsad „mustakuuemehed” ja vilistavad kogu päeva. Põõsaste ja mätaste varjus vahivad röske sambla seest kollased pääkesed välja, nagu lapsed hommikul oma voodikestest. Valgust ja päikesepaistet on kõigjal nii palju, et silmad sellega vaevalt suudavad harjuda. Pisikesed käed võtavad väikese puulabida ja lähevad „kevadet tegema”. On ju kindel, mida rohkem nad tillukeksi rennikesi õue kaevavad, seda rutemini jookseb vesi ära ja tuleb kevad. Mis sellest, kui pisikesed jalad märjaks saavad ja ema tõreleb — kevade ootel võib kannatada paljugi!

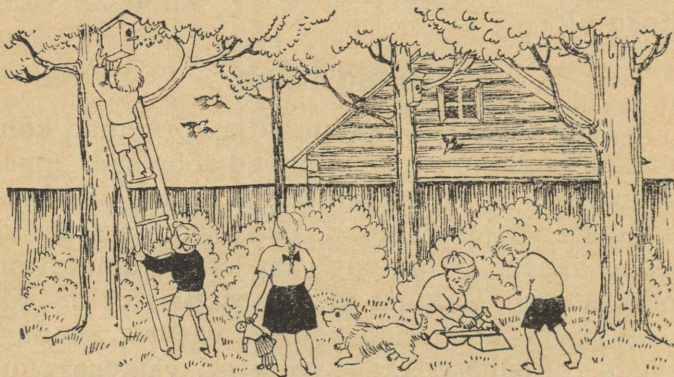
Üle kraavide ja soonikute minek on väga hädaohtlik: pääl on küll veel lobjakane lumekord, aga all valvab juba vesi ettevaatamatuid kevadetegi**jaid**.

Iga uue hommikuga saabuvad uued lauljad. Näib, nagu valmistutaks suurele laulu**peole**.

O. Luts.

135. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mis aeg on kätte jõudnud? Kes on soojalt maalt meile lennanud? Mida naelutavad poisid neile puude külge? Kes valmistas linnumajakesed? Kes vaatab huviga, kuidas lindude eest hoo-

litsetakse? Kes lendlevad rõõmsasti laste ümber? Miks on linnud nii rõõmsad? Miks hoolitsetakse kuldnokkade eest? Kuidas teevad linnud inimestele hääd?

136. Kirjutada jutuke etteütluse järgi!

Juba piisad piserdavad.

Piksepilved kerkivad säält kaskede tagant taevale. Kiiresti, kiiresti, Jutake! Rutata tuleb, kui tahad kuivalt veel koju jõuda! Juta ei märka rahutuid rünkaid, ei tea, et tuleb rutata. Juba piisad piserdavad. Juta vaatab üles ja näeb suurt rüngast jõudvat ta kannule. Nüüd teab Juta, et tuleb tõtata. Jutal nobedad jalad — tagant tulevaist rüngaist jõuabki ennem koju.

137. Kirjutan tükist töövihikusse ainult need laused, milles on otsene kõne.

Mesilased kevadel.

1.

Kevadine päike äratas mesilase tarus talveunest. Mesilind hõõrus käppadega une silmist, äratas seltsimehed unest. Rühkisid teised siis kõik üheskoos aknale vaatama, **kas** lumi ja jää on läinud ning külm põhjatuul põgenenud.

Näevad mesilinnud, **et** päike paistab heledasti, ilm on ilus ning soe. Tulid siis suminal tarust välja, otse lähema õunapuu juurde ja küsisid: „Kas sul, õunapuuke, on juba ka midagi meie tarvis? Kogu talve oleme pidanud tublisti nälgima!”

„Kahjuks pole **mul** teile veel midagi pakuda,” kostis õunapuu, „tulite natuke vara. **Mu** õied on alles pungades varjul. Katsuge õnne kirsipuu juures!”

2.

Mesilased lendasid kirsipuu juurde: „Kulla kirsipuuke, kas **sul** ei ole vahest juba mõnd õiekest näljaste mesilaste tarvis?”

„Tulge, kallikesed, homme vaatama!” vastas neile kirsipuu, „täna pole mul veel ühtegi õiekest, kui nad aga avanevad, siis olge terved tulemast!”

3.

Lendasid mesilased edasi tulbi juurde, vaatasid tema toreda õie põhja, aga säältki ei leidnud nad õietolmu ega magusat. Mesilased kaotasid lootuse ja tahtsid juba tarru tagasi pöörduda, sil-

masid aga siiski veel aia ääres põõsa all tillukese tumesinise õiekese: see oli kannike. Tema avas mesilasile lahkesti oma õiekese, mis paari päeva eest oli avanenud. Säält said mesilased hulga magusat mahla ja toitvat õietolmu. Mesilinnud imesid isukalt kõhud täis ja lendasid siis lõbusas meeleolus tarru tagasi.

138. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päalkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Milline aastaag on jõudnud? Mida teevad lapsed nüüd aias? Mida teeb Lilli? Mida teeb

isa? Kes on isa südime abiline? Mida teeb isa, kui puu on istutatud? Mis hakkab peagi jõudsasti kasvama?

139. Kirjutan järgneva tüki kodus etteütlu järgi.

Kevad.

Päike võitis külma aja. Metsas kaigub rõõmus kaja. Taevatelgil lõo lõõrib. Järvepinnal läige helgib. Mullast tõuseb lilleke.

Päev-päevalt rõõmsamaks saab ilm. Öised hämarikutunnidki on täitunud summutatud sirinaga. Hommik kuldse päikesega hüüab puudelehestikest linnukesi. Need tõusevad siis kohe taevasinna. Kõik nad kiidavad siis taevataati. Laulavad, et rõõmul kuulateleb inimene. Mida muud veel suudab väike laulik anda paremat!

140. Kirjutan järgneva tüki olevikus.

Kevad.

Talv lõppes. Tulid soojad ilmad. Päevad pikenesid, ööd lühenesid. Soojad päikesekiired paitasid tärkavaid lilli. Kõikjal helisesid kaunid viisid. Pääsukesed sidistasid, kuldnokad vilistasid, lõod lõõrisid ja käod kukkusid. Lehnad ammusid ja lambad ning talled kepsutasid niidul. Rõõmsad lapsed mängisid murul. Ilus oli kevad!

141. Ära kirjutamisel lisan kriipsu asemele sobiva sõna.

Kevad.

— sulab kevadel. — nirisevad. — hakkavad rohetuma. — puhkevad. — löövad õitsele. — saabuavad kodumaale. — sillerdavad kaunisti. — rõõmustuvad. — ehitavad lindudele puure. — söövad putukaid. — valmistavad inimestele rõõmu ning toovad kasu. Seepärast — kaitsevad neid.

142. Koostan vaba töö: K i u s a t u s.

Kiusatus.

Oli kevad. Heinamaad olid täis solisevaid vesi. Kuuldus siin ja sääl sulpsahtusi, nagu tõenduseks, et siin kalu ikka leidub. „Vaata mul purikat, löi just nina all, aga oota, küll su kinni püüan,” ütles väike Sass, „kuhu sa siis enam jooksed.” Ja Sass läks koju õnge järele. Varsti tuli ta tagasi, õngeritv seljas. Ussike otsa, ja Sass heitis õnge vette. Istus ise kaldale kala ootama. Aga kala ei tulnud ega tulnud. „Polegi teist enam siin. On vist edasi läinud,” mõtles Sass. Tõmbas õnge välja ja sammus kraaviäärt mööda edasi. Veidi eemal pani Sauna-onu oma tuliuut mõrda sisse. Sass vaatas, kuidas pajuviitsad veest läikisid. „Hirmutab mul kalad ära,” pahandas Sass. „Kui õige teeks mõrrale mulgud sisse, siis pääseb osa kalu välja. Saan minagi püüda.” Juba seisiski ta kraaviäärel, valmis mõrrale mulku sisse lõikama. Aga ei, seda ei või ta teha. Pole ju mõrd tema oma. Ja Sass jooksis edasi. Juba jõudis õhtu, aga väikesel kalamehel polnud veel ühtegi kala. Siis hakkas Sass kodu poole minema. Sauna-onu mõrrast möödudes märkas Sass selles umbes käevarre jämedust purikat. Kohe oli tal nõu valmis. Ta võtab purika ja viib selle koju. Juba oli Sass valmis purikat mõrrast välja võtma, sääl — kõrkjad kahisesid. Sass kuulatas: ei midagi. Kuid ometi keegi nagu ütles: „Ära võta!” Hääli oli aga hoopis kuskil Sassi südame ligidal. Ruttu ja tagasi vaatamata jooksis poiss koju kalata.

143. Koostan jutukese: Mida vanaisa mulle kord jutustas.

Suur pirnipuu.

Keegi vana mees istus pirnipuu all oma maja ukse ees. Ta lapselapsed sõid suure isuga maitsvaid pirne. Seda nähes jutustas vanaisa lastele järgmise loo:

„Viiekümne aasta eest ei olnud siin veel pirnipuud ega maja. Ma olin siis väga vaene. Tark naaber, kellele oma vaesust kurtsin, käskis **mul** õues maad kaevata. Maa sees olevat kuld peidus.

Olin tookord veel noor ning rumal. Tõin labida ja kaevasin kogu öö. Ma ei leidnud aga ainustki kullatükki.

Hommikul tuli naaber minu juurde. Nähes minu tööd lausus ta: „Nii ei leia sa midagi. Annan sulle noore pirnipuu. See istuta maha. Puu võib sulle veel palju raha tuua.”

Tegin naabri nõu järgi. Puu kandis sügisel hulga vilja, **mille** eest sain palju raha. Nii korjus see aastast aastasse. Ma istutasin veel teisigi puid ja viimaks olen saanud jõukaks meheks.”

144. Kirjutada raamatust või koostada liitlauseid, milles on koma enne: 1) keda, 2) mida, 3) siis, 4) nii et.

Karjapoisike.

Oli kord karjapoisike, **keda** laialt tunti tarkade vastuste pärast, **mida** ta igale küsimusele andis.

Viimaks kuulis temast kuningaski, ei uskunud aga seda ja laskis poisi enda juurde kutsuda. Kuningas ütles poisile: „Võid sa kolmele küsimu-

sele vastata, **siis** võtan su oma kasulapseks ja sa pead kuninglikus lossis elama.”

Karjapoisike küsis: „Millised on need kolm küsimust?” Esimene küsimus oli: „Mitu tilka vett on meres?”

Karjapoisike vastas: „Kui kuningas laseb kõik jõed kinni toppida, **nii et** merre enam tilkagi juurde ei jookse, **siis** ütlen, mitu tilka vett meres on.”

„Aga mitu tähte on taevas?” küsis nüüd kuningas. Karjapoisike käskis tuua suure poogna paberit. Siis tegi ta sulega sinna väga palju väikesi punktikesi, **nii et** neid enam keegi loendada ei suutnud. „Taevas on nii palju tähti kui siin paberil punkte, loendage ainult!” Aga keegi ei suutnud.

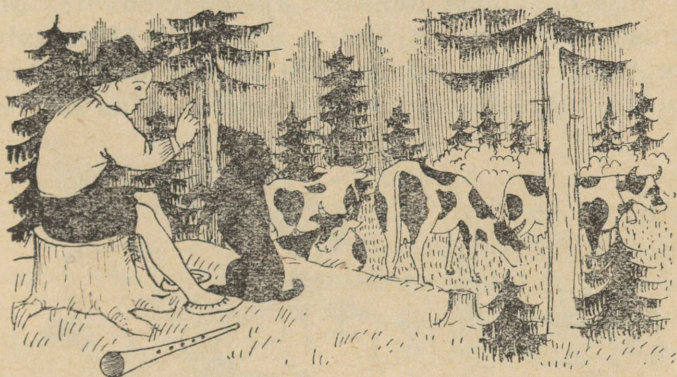
Siis küsis kuningas: „Mitu sekundit on igavikus?” Nüüd vastas karjapoisike: „Siit väga kaugel asetseb teemantmägi. Ta on ühe tunni tee pikk, lai ja kõrge. Iga saja aasta tagant lendab mäe otsa linnuke ja teritab sääl nokka. Kui kogu mägi ära on ihutud, **siis** on esimene sekund igavikust möödas.”

Kuningas jäi targa poisi vastustega rahule ja võttis ta oma kasupojaks.

145. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mida tegi Arno hoolsasti? Kes oli ta ustav kaaslane? Mida tegi Arno sageli oma kaaslasega? Kuidas täitis see Arno käske? Mis oli Arno armamiseks ajaveeteks, kui kari vaikselt sõi? Kes läk-

sid mõnikord paksu metsa, kui Arno puhus oma pilli? Kuidas leidis Arno nad jälle? Mida sai ta kaaslane tasuks, kui oli lehmad lagedale hauku-

nud? Millal läks Arno oma alamatega rõõmsasti kodu poole?

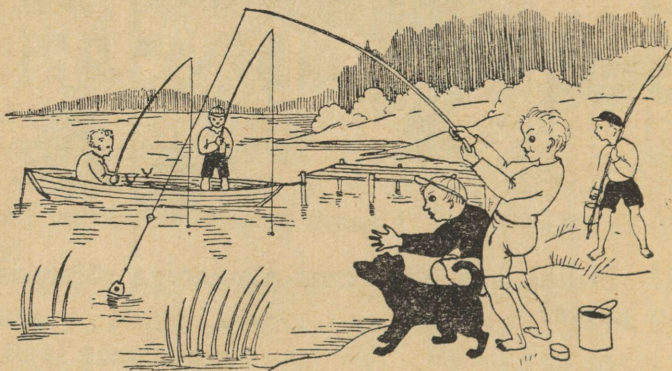
146. Kirjutan lookese kodus etteütluse järgi.

Kadunud tall.

Enne karja kojuajamist kadus Lillil väike tal-
leke. Ta otsis kogu lepiku läbi, aga ikkagi ei leid-
nud teda. Otsis suurest metsastki, kuid säälgil pol-
nud näha talle. Lilli ei mõistnud enam, **kus** võis
olla tall. Ta hüüdis ja häälitsetes, **aga** kustki pol-
nud talle häält kuulda. Hirmuga puhkes ta nut-
ma, **sest** ta teadis, **et** perenaine on kuri. Korraga
nägi ta võõrast vanameest enda ees, **kel** oli pikk
habe ja pikad valged juuksed. „Otsin su talle üles,
sest sa oled hää laps,” ütles metsavana. Ja peagi
oli tall leitud. Kui rõõmus oli nüüd Lilli!

147. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Mis on poiste lõbusam ajaveede suvel? Mis-suguse kala tõmbas Heino järvest? Mida tahab Ats teha, nähes suurt kala Heino õnge otsas? Kuidas vahib Murigi Heino saaki? Kus õngitse-

vad Rein ja Arno? Kuidas on nad paadi kinnitanud? Kuhu lähevad poisid, kui kalu juba küllalt? Kes kiidab poisse? Mida valmistab ema nüüd kaladest? Kellele maitseb roog kõige paremini?

148. Kirjutan järgnevast tükist kahesilbilisi sõnu ja poolitan sõnad püstkriipsuga.

Järvevaht Suur-Ants.

Kord kadunud ühel neil kaks lehma karjast. Ta läinud metsa neid otsima, huilanud ja kutsunud — keegi huilanud vastu. Ta läinud hääle järgi edasi ja jõudnud kauni jõe kaldale. Jõest astunud välja suur mees. Tüdruk küsinud: „Ar-

mas külamees, kas sa pole näinud siin lehmi?" — „Lehmi ma näinud ei ole, kuid ma viõn küll ütelda sulle, kus nad on. Aga teinekord, kui su lehmad kaovad, ära nii valjusti huilga, — sul on niisamasugune kõlav hää! nagu mu pisikesel Elgal, kes läks külla mett tooma. Nüüd sa aga mine läbi selle metsa, sääl niidul su lehmad magavadki." Tüdruk hakanud minema ja minnes küsinud: „Vanataat, kuidas sind **hüütakse**?" — „Mina olen Suur-Ants, järvevaht," kostnud mees. Edasi minnes näinud tüdruk, kuidas teed mööda tulnud pisike naisterahvas, suur paun käes. Järvevaht läinud talle vastu, **haaranud** ta ühes paunaga sülle, ja siis kadunud nad mõlemad eemal-asuva silla alla.

„Liivi rahva usund“.

149. Kirjutan järgnevast tükist kolmesilbilisi sõnu ja poolitan sõnad püstkriipsuga.

Nõiapott.

Elas kord mees. Ühel päeval põllul viibides leidis ta säält suure savipoti. Ta viis poti koju ja käskis naist ta puhtaks küürida. Aga kui naine pistis harja potti, tuli kogu pott harju täis. Kui palju ta neid ka ära ei võtnud, ikka tuli sinna uusi asemele. Nüüd hakkas mees **harjadega** kauplema, ja pere elas päris jõukasti.

Kord kukkus kogemata raha potti. Kohe kadusid harjad ja pott oli täis rahasid. Nüüd läks mees rikkaks, **sest** potist võis ta võtta nii palju raha, **kui** soovis.

Mehel oli talus vana isa, **kes** oli juba nõrk ja jõuetu. Kui ta enam midagi muud ei suutnud teha, pani mees ta labidaga potist raha kühvel-

dama. Ja kui vanake väsis ja ei suutnud enam töötada, vihastus mees ja nimetas teda laisaks, **kes** midagi ei viitsi teha.

Kuid ühel päeval lõppes vanakese jõud. Ta kukkus **suurde potti** ja suri. Samal hetkel kadusid rahad, ja kogu pott täitus laipadega. Mees pidi kõik laibad matma, ja sellega kulus tal niisama palju raha, **kui** ta oli saanud**ki**. Kui matused möödusid, purunes pott, ja mees oli jälle vae-ne nagu ennegi.

150. Kirjutan tükist enamasilbilisi sõnu ja poolitan sõnad püstkriipsuga.

Saunaisa ja -ema vihtlemas.

Olnud kord hää perenaine. Ühel päeval ta pannud saunaahju küdema ja läinud ise toa juurde teist sületäit puid tooma. Kui perenaine tagasi tulnud, märganud ta, **et** kõik puud, **mis** ta maha pannud, olid ahju visatud. Perenaine imestanud, **kes** seda tegi, **sest** kogu pere olnud heinal. Kolmandat korda sauna astudes ta silmanud laval pesevat valgepäist vanameest ja eite. Vanamees ütelnud: „Mis sa nüüd tulid! Meie viskasime juba isegi ahju puid pääle. Tahame täna varem valmis saada, **sest** peame minema õetütre matusele. Muidu me oleme alati pärast teid pesnud, **kuid** täna peame minema külla.”

Perenaine küsinud: „Aga kes te siis olete?” Vanamees naeratanud ja vastanud: „Sa ei tunne oma kodurahvast**ki**! Kas sa siis pole tähele pannud, kuidas ma sind tihti töis olen aidanud ja kuidas mu silm su üle on valvanud?” Perenaine ehmunud ja rutanud saunast välja, vanakesed aga jäänud veel ikka sinna pesema. „Liivi rahva usund“.

151. Kirjutan tükist sõnu, mis on osastavas
käändes (küsimusi: keda? mida? missugust?).
Päälkirjaks —

Osastav kääne.

Mis kased kõnelevad.

„Küll oleks ilus, kui saaksin külastada väikest Hiljat ja Ülot suvistepühiks!” Nii kõneles vanale kasele noor, sirge kaseke, mis alles hiljuti oli läinud lehte. „Viiksin Hilja ja Ülo tuppkaasa värsket kaselõhna ja rõõmustaksin nende silmi oma heleroheliste lehtedega!”

Valgekooreline kasetaat väristas pääd ja ütles: „Sina, vaeseke, ei teagi, et sa sääl ainult paar päeva jõuaksid värsket lõhna jagada. Siis närtsiksid sa jäädavalt ja sind visataks haoriidale kõdunema.”

„Aga kust mu hääd sõbrad, kes läinud aastal siin lambaid hoidsid, suvistepühiks rõõmu saaksid?” küsis noor kasevõsu.

„Sinu sõpradele soovin minagi rõõmu,” seletas kasetaat. „Aga nad võiksid ühes omastega ju siin metsas meid külastada. Siin oleks lehelõhn palju värskem. Päälegi näeksid su sõbrad siin ka veel õitsvaid kullerkuppe ja jaanililli, nad kuuleksid vindi ilusat laulu...”

„Miks siis tädipoeg kuusk siit neile jõuluks külaliseks läks?” päris isalt noor kaseke.

„Jõulu ajal ei saa ju lapsed metsa tulla, sest külm võtaks nad siin ära. Aga nüüd ilusal kevadel ei ole meil vaja nende kitsasse ning umbsesse tuppka kippuda. Palju õigem oleks, kui suvistepü-

hiks, millal päike soojasti paistab, lapsed külastaksid meid siin metsas.”

Noor kask oli isa seletusega rahul. Ta jäi suvistepühiks külalisi ootama.

152. Ära kirjutamisel tõmban osastavale käände kriipsu alla.

Sipelgapesa.

Palaval suvepäeval nägime metsas sipelgapesa. Jäime seisma ja vaatlesime kaua loomakeste tegevust. Kõigist augukesist käis sipelgaid sisse ja välja. Neid oli tiibadega ja tiivutuid. Kõik tegid usinasti tööd. Mõned kandsid kollakaid sipelgamune valguse ja õhu kätte. Teised korjasid puupilpaid, okkaid ja savitükke ning kandsid need oma tugevate lõugadega pessa. Raskemaid koormaid asusid liigutama mitmed sipelgad. Võiks tundide kaupa istuda pesa lähedal ja vaadelda loomakeste tarkust.

153. Ära kirjutamisel tõmban nimetavale käände kriipsu alla.

Jänes ja orav.

Jänes ja orav olid hääd sõbrad. Alatasa nad mängisid üheskoos.

Ühel päeval nad leidsid maanteelt neli õuna. Jänes ja orav tahtsid õunu jagada. Orav proovis esimesena oma arvutamisoskust ja jagas siis nii, et jänes sai ühe ja tema ise kolm õuna.

„Ei, oota veidi,” ütles jänes. „Kas see nii on õige?” Nüüd jagas jänes õunad omal viisil: ühe õuna andis oravale ja kolm jättis endale.

„Ei, kuule ometi,” ütles orav, „ma arvan, see pole sugugi parem.”

Pää viltu, nad siis mõtlesid, kuidas ometi võiks õunu jagada nii, et üks ei saaks rohkem kui teine.

Juhtus säält mööduma Uuetoa Kalle. Ta oli teel kooli. Jänes ja orav küsisid temalt nõu. „Küll mina tean,” ütles Kalle, „te saate kumbki kaks õuna.” Jänes ja orav imestasid väga Kalle suurt tarkust.

154. Koostan vaba töö: Keda ma võin aidata.

Keda ma võin aidata.

Keegi naine kaotas oma rahakoti. Töömees ajab rasket käru. Laps kukkus maha. Keegi võõras ei tunne teed. Ühel naisel kukkus pakk käest. Keegi preili on vihmavarju unustanud. Poisike kannab rasket korvi. Emal on nii palju tööd.

155. Kirjutan järgneva tüki etteütluse järgi.

Ülbe liblikas.

Kaunis liblikas lendles lille ümber. Tõuk roomas maas lille juurel. Liblikas märkas tõuku. Siis liblikas hüüdis talle:

„Kuidas sa julged tulla siia? Mine kohe mu silmist! Ma hiilgan. Mu tiivad säravad kui päike. Mu tiivad viivad mind kõrgele. Sina aga roomad maas.”

Tõuk vastas:

„Ülbus ei sobi sulle. Meie oleme sugulasi. Ei tohi mind laita. Sellega sa laidad ka end. Sinagi oled olnud tõuk ja su järglasedki on tõugud.”

156. Koostan jutukese: Mis on hädaohtlik. Enne loen läbi lookese: Ämblik ja sääsk.

Ämblik ja sääsk.

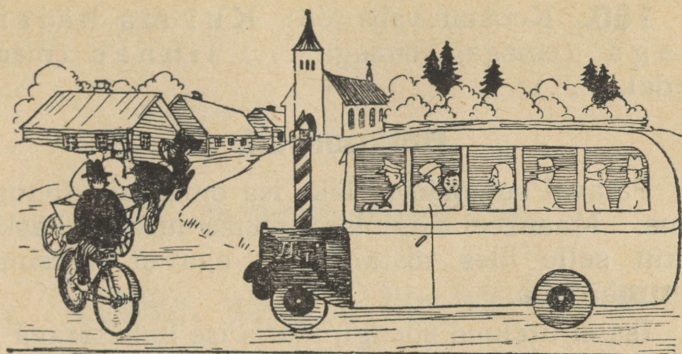
Oli ilus suvepäev. Ämblik ehitas endale võrku. Kui ämblik jõudis tööga valmis, lendas sinna väike sääsk. Nähes võrku sääsk hüüdis: „See on kerge asi siit läbi lennata!” Julge sääsk tegi kohe katset, kuid jäi võrku rippuma — ämblikule saagiks.

Mis on hädaohtlik.

Pärast sööki suplema, külmas vees suplema, higisena suplema, sügavale ujuma, paadis püsti tõusma, paadis kohti vahetama, paati kallutama, ...

157. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Võib kirjutada ka küsimustele vastates.

Milline sõiduk sõitis piki maanteed? Missugune hobune kartis omnibust? Kes sai lõhkuvat hobust taltsutada? Millise sõidukiga on edasi saamine kõige kiirem? Milline sõiduk on kiiruselt järgmine?

158. Koostan jutukese: Mida raudteerongis ei tohi teha.

Mida raudteerongis ei tohi teha.

Sõidu ajal rongilt maha hüppama, sõidu ajal uksi avama, trepile seisma jääma, põhjuseta häda pidurit tõmbama, aknast välja nõjatuma, ...

159. Kirjutada „Saare lapsed” etteüt-luse järgi ja tõmmata mitmuse tunnusele kriips alla!

Saare lapsed.

Palavate ilmadega mängivad saarekese lapsed rannas. Kõikidest majadest meelitab neid päikese heledate kiirte sära. Valendavate luikedena liuglevad nende paberist laevad virvendavatel lainetel. Tugevatele vabedele kuivavate võrkude vahel on hää joosta, vanaaegsete varemete vahel kerge peituda. Väike Ats ja Juss aga peavad kibedate valude pärast lamama voodites.

160. Koostan vaba töö: Kui ma käisin isaga (emaga, vennaga, ...) linnas (maal, laadal, ...).

Hobuseraud.

Palaval suvepäeval läks isa oma poja Jukuga linna. Maanteel nägi isa hobuserauda ja käskis Jukut selle üles tõsta. Juku aga ei viitsinud kummarduda.

Isa ei ütelnud sõnagi, tõstis ise hobuseraua ja pistis taskusse. Lähemas külas müüs ta hobuseraua sepale ja ostis saadud raha eest kirsse.

Edasi minnes kaebas Juku kõrvetavat janu. Nagu kogemata laskis isa ühe kirsi maha kukkuda. Kohe tõstis Juku kirsi üles ja sõi ära. Nii tegi isa kolmkümmend korda. Kui kõik kirsid olid otsas, ütles isa naerdes: „Näed, hobuseraua pärast ei viitsinud sa kummarduda ühtegi korda, pidid aga kirsside pärast kummarduma kolmkümmend korda.”

IV õppeaasta.

1. Lühike, pikk ja ülipikk häälik.

(Kordamine ja jätkamine.)

161. Ärakirjutamisel tõmmata täishäälikuile kriips alla!

Vestlus.

Talupoeg läks kündma. Teel tuli talle vastu linlane, kes oli talupoja kasvukaaslane. „Kuhu sa lähed?” küsis linlane. „Lähen kündma,” ütles talupoeg. Linlane tähendas: „Imekaua sina viitsid teha seda rasket tööd; ei mina küll enam hakkaks nii rähklemata.” — „Sina mõtled asju liiga kergelt,” sõnas talupoeg, „kui poleks meie kodumaal kündjaid, poleks siis ka linlasi.” Linlane märkas oma rumalust ja tunnustas talupoja ning kündja väärtust.

Küsimusi. 1. Mitu lauset on kirjutatud tükis? 2. Mitmendas lauses on kümme sõna? 3. Mitu tähte on esimese lause kolmandas sõnas? 4. Mitu täishäälikut on teise lause neljandas sõnas? 5. Mitu täishäälikut on eesti keeles?

162. Häädada tabelis antud sõnu! Ühtlasi koostada lauseid, milles esinevad antud sõnad!

Täishäälikud.

Lühike täishäälik. I välde.	Pikk täishäälik. II välde.	Ülipikk täishäälik. III välde.
ka li	(ühe) kaa li	(neli) kaa li
ke da	kee da	kee ma
vi li	(ühe) vii li	(kaks) vii li
ko li	(ühe) koo li	(kaks) koo li
ku ri	kuu ri (all)	(läks) kuu ri
põ se	(suur) põõ sas	(suures) põõ sas
jä me	jää me	jää ma
lõ di	löö di	löö ma
kü na	küü nal	küün lad

Pea meeles! Pikk ja ülipikk täishäälik kirjutatakse kahekordse tähega. Sõnade silbitamisel pikki ja ülipikki täishäälikuid ei poolitata.

163. Koostada lauseid, milles esinevad jämendatult trükitud häälikud (häälikute märgid) teises ja kolmandas vältes!

kraavi, kuuri, kooli, kaali, siili, viili, kiilu, ploomi, looma, kaalu, paari, taari, ...

E e s k u j u. Lapsed istusid kraavi (II välde) kaldal. Üks lastest libises kraavi (III välde).

Küsimus. Mitmekordse tähega kirjutatakse pikad (II välde) ja ülipikad (III välde) täishäälikud?

164. Ära kirjutamisel tõmmata kaashäälikuile kriips alla!

Kuldnoka matused.

Kord õues mängides kuulsid Ants ja Peedu aias kaeblikku piiksumist. Nad jooksid sinna — ja mis nad nägid? Kass oli väikese kuldnoka

kinni püüdnud ja tahtis parajasti seda süüa hakata. Kohe tormas Peedu kassi juurde, ajas selle minema ja võttis kuldnoka pihku. „Surnud,” ütles ta kurvalt. Ants arvas: „Matame ta siia maha.”

Ja nad matsidki kuldnoka maha ja ehtisid ta haua lilledega.

Küsimusi. 1. Mitu kaashäälikut on esimese lause kolmandas sõnas? 2. Mitu kaashäälikut on eesti keeles?

165. Hääldata tabelis antud sõnu! Ühtlasi koostada lauseid, milles esinevad antud sõnad!

Kaashäälikud.

Lühike kaashäälik. I välde.	Pikk kaashäälik. II välde.	Ülipikk kaashäälik. III välde.
põle	(ühe) põlle	(kaks) põlle
sama	(ühe) sammu	(kaks) sammu
pani	(ühe) panni	(kaks) panni
ära	(ühe) narri	(kaks) narri
püsi	(ühe) püssi	(kaks) püssi
kivi		kivvi
ihu		ihhu
maja		majja
käbi	(ühe) kepi	(kaks) keppi
rõdu	roti	rotti
tegi	teki	tekki

Küsimusi. 1. Kuidas märgitakse **b, d, g** teises vältes ja kuidas märgitakse samad häälikud kolmandas vältes? 2. Missuguseil kaashäälikuil pole teist välde? 3. Mitmekordse tähega märgitakse **l, m, n, r, s** teises ja kolmandas vältes?

166. Koostada lauseid, milles esinevad jämendatult trükitud häälikud (häälikute märgid) teises ja kolmandas vältes!

hullu, narri, memme, püssi, konna, pommi, vurru, kulli, panni, kannu, klassi, kassi, ...

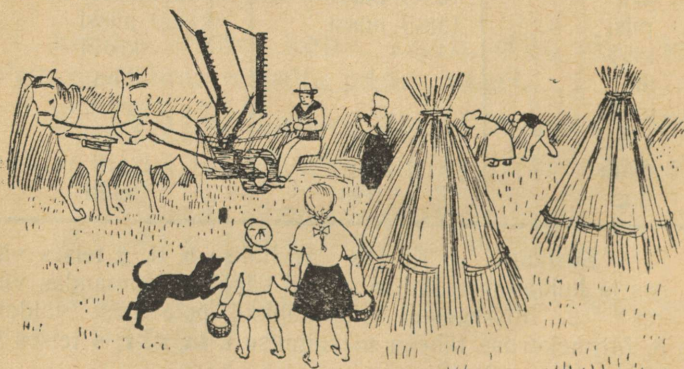
E e s k u j u. Kütt ostis uue püssi (II välde).
Nüüd on küttil kaks püssi (III välde).

167. Otsida lugemikust või koostada lauseid, milles on sõnu **b** väldetega, see-on **b** (I välde), **p** (II välde), **pp** (III välde)!

168. Otsida lugemikust või koostada lauseid, milles on sõnu **d** väldetega, see-on **d** (I välde), **t** (II välde), **tt** (III välde)!

169. Otsida lugemikust või koostada lauseid, milles on sõnu **g** väldetega, see-on **g** (I välde), **k** (II välde), **kk** (III välde)!

Ü l e s a n n e. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Ühtlasi tõmmata **b**, **d**, **g** väldetega sõnule kriipsu alla!

170. Ära kirjutamisel tõmmata jämendatult trükitud kaashäälikuile II vältes üks kriipsu, III vältes kaks kriipsu alla!

II välde.	III välde.	II välde.	III välde.
vallad	— valda	venna	venda
sillani	— silda	ranna	randu
tõllaga	— tõldadega	hänna	händi
kümme	— kümnes	varre	varsi
homme	— homseks	õrred	õrsi
sammal	— sambla	mõrra	mõrda

Küsimus. Mitmekordse tähega kirjutatakse iga kaashäälik kaksik- ja kolmikkaashäälikuis?

171. Ära kirjutamisel tõmmata kaksik- ja kolmikkaashäälikuile kriips alla!

Linnahiir ja põlluhiir.

Kord külastas linnahiir põlluhiirt. Põlluhii-
relt sai ta kostiks kõvu pähkleid. Linnahiir kut-
sus põlluhiirt enda juurde elama. Ta lubas seltsi-
meest kostitada peki, saia ja piimaga.

Mõlemad tulid linna. Linnahiir viis põllu-
hiire sahvrisse ja palus teda süüa ja juua, mida
soovib.

Äkki astus kokk sahvrisse. Ehmunult jook-
sid hiired peitu. Kokk võttis tüki pekki ja läks
jälle minema.

Nüüd ütles põlluhiir: „Ela sina siin oma rik-
kuses! Mina lähen maale tagasi. Sää! on mul
julgem elada, kuigi mõnikord nälga pean kannatama.”

Pean meeles! Kaksik- ja kolmikkaashää-
likuis kirjutatakse iga kaashäälik (mitmekordse?)
tähega. **S** ja **h** ette ja järele kirjutatakse **k**, **p**, **t**.

172. Vaadelda sõnu 35. harjutuses!

173. Kirjutada lugemikust või harjutustikust sõnu, milles on **s**-tähe ees **b**, **d** või **g**!

174. Ärakirjutamisel tõmmata liitkaashäälikuile kriips alla!

Laadal.

Isa väikese Toomaga viisid härjavärsi ja kaks kärssnina laadale. Nad oleksid viinud laadale ka ploome ja kirssse, kuid teadsid, et need on väga odavad. Kärssninad osteti varsti, ent värssi ei tahtnud keegi. Viimaks tuli keegi venelane. Isa porssis temaga vähe vene keelt. Aga hakkama nad said, ja sellele müüs isa värssi. Nüüd mindi vaatama varssu. Isal oligi olnud kavatsus varssa osta. Toomas saigi viimaks noore täkkvarsa, kes kohe vallatult hakkas märssi näkitsema. Suur oli Tooma rõõm!

Pean meeles! Üksikuis sõnus (kaks varssa — ühe varsa, varsale — varssadele, kolm värssi — ühe värssi, seda märssi — selle märssi, kümme kirssi — selle kirssi jne.) on siiski kahekordne kaashäälik liitkaashäälikuis.

175. Vaadelda tabelis antud liitsõnu!

Liitsõnu.

lukk	+	sepp	=	lukksepp
rist	+	tee	=	risttee
kurt	+	tumm	=	kurttumm
kesk	+	kool	=	keskkool
puss	+	nuga	=	pussnuga
all	+	kiri	=	allkiri

Pea meeles! Liitsõnus siiski kirjutatakse kahekordne kaashäälik liitkaashäälikuis.

176. Tuletada meelde 55., 56. ja 57. harjutust!

177. Kirjutada 55., 56. ja 57. harjutusest sõnu, milles siiski kirjutatakse kahekordne kaashäälik liitkaashäälikuis!

178. Tõmmata üldnimedele üks kriips, pärisnimedele aga kaks kriipsu alla!

Võrus, 5. sept. 1932.

Kallis koolivend Juhan!

Olude sunnil pidin jääma eemale armsast Liigaste algkoolist. Käesoleval suvel siirdusid mu vanemad Lauluisa Kreutzwald'i kodupaika — Võrru. Hiljuti viibisin onu Aaduga Võru ümbruses. Matkasime läbi Kasaritsa küngaste ja orgude Haanja Munamäele. Oi, millised vaateväljad avanevad siit! Päikesepaistel helgivad Tamula vood, hõbetavad järvekesed ja ojad. Pais tab selgesti Võru linn. Petseri kloostri tornid aga on kui piimases udus. Taamal kerkivad Vällamäe ja Rõuge mägede kuplid ning sinetavad Võrumaa metsad. Aina künkad ja orud, metsad ja vaikivad veed! Ilus on Võru ja Võru ümbrus!

Palun, tervita õpetajaid härra Laur'i, Koit-mets'a ja Luik'e! Suru kõigil kaasõpilasil kätt! Vasta pea!

Tervitades

koolivend Heino Karm.

Minu aadress: Võru, Kreutzwald'i tän. 8—3.

Ülesanne. Kirjutada vastus koolisõbrale!
Aadressi kirjutades vaadata 8. harjutust!

179. Võõraid tähti, mida tarvitatakse eesti keeles, on 10: **C, c, Č, č, F, f, Q, q, Š, š, Z, z, Ž, ž, W, w, X, x, Y, y.**

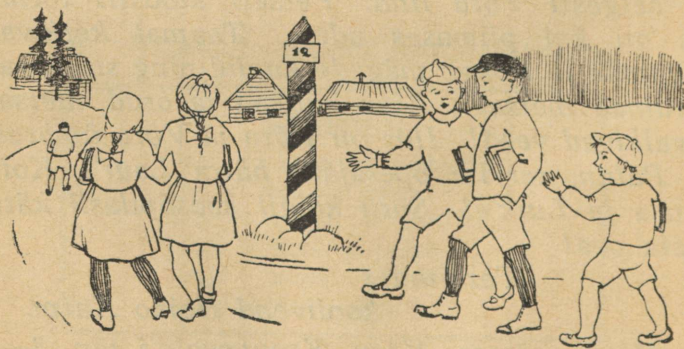
180. Eesti tähestik ühes võõraste tähtedega.

a, b(e), c(e), č(e), d(e), e, (e)f, g(e), h(a), i, j(ot), k(a), (e)l, (e)m, (e)n, o, p(e), q(u), (e)r, (e)s, š(a), z(e), ž(e), t(e), u, v(e), w(e), õ, ä, ö, ü, (i)x, y (üpsilon).

181. Leida ajaloo ja maadeteaduse õppe- raamatust nimesid, milles on mõni võõras täht!

182. Kirjutada tähestiku järjekorras oma klassi õpilaste nimed!

183. Määrata kirjutisele nimi ja jutustada, mis pildil näha! Tõmmata pärisnimedele kriips alla!

184. Kirjutada jutuke naabreist! Tõmmata pärisnimedele kriips alla!

Minu naabreid.

Keda nimetatakse naabreiks? Kes on su lähemaid naabreid? Kuidas on lähima naabrimehe, naabrinaise ja -laste nimed? Mis on lähima naabri elukutse?...

185. Ärakirjutamisel poolitada sõnad püst-kriipsuga! Ühtlasi tõmmata kriips alla pikile täishäälikuile ja kaksiktäishäälikuile!

Vana kotkas.

Vanadusest jõuetu kotkas lamas oma pesas ja ootas surma. Linnud, kellele ta elus palju halba teinud, kasustasid nüüd juhust, et talle kätte taksuda. Hani ja öökull sõimasid teda, kurg peksis teda oma pika nokaga ja rahulik kanagi küünis-tas teda. Ainult raudkull hoidus eemale ja vaatas kõike seda vaikides päält, kuigi kotkas oli temagi poegi varastanud. Öökull küsis: „Miks siis sina nii vaikselt seisad ja vaatad, anna ka kotkale mõni hoop.” Suurmeelne raudkull vastas: „Iialgi ei tasu ma oma vaenlasele siis, kui tal puudub võimalus end kaitsta.”

Märkus. Tuletada meelde 44., 45., 47., 48. ja 49. harjutust!

186. Talitada nagu eelmises harjutuses!

Vana õunapuu.

Vana õunapuu oli seisnud aianurgas juba aastaid tulutult. Puu oli enne kandnud rohkesti

vilja, kuid viimaseil aastail oli kulunud aeg kasutult.

Ühel kevadel tõttasime sõbraga puud korraldama. Tema eest hoolitsemist oleme jätkanud. Oleme saaginud küljest kõik kuivad oksad, eemaldanud mustuse ja sambla. Vigastatud kohad oleme võidnud sõnniku ja lubja seguga. Sügiseti oleme andnud puule rohkesti väetist. Meie töö pole olnud asjatu. Puu, mis oli juba poolsurnud, on hakanud nüüd andma vakaviisi õunu.

2. Nõrk ja tugev aste.

187. Vaadelda antud lauseid, tähele panna küsimusi ja jämendatult trükitud tähti sõna keskel!

Ema tõi turult ühe **kuke** (kelle?).

Ema tõi turult kaks **kukke** (keda?).

Ära usu **kütti** (keda?) ega **küti** (kelle?) **juttu** (mida?)!

Külas töötab kaks **seppa** (keda?).

Sepa (kelle?) noorem poeg on mu hää sõber.

Pean meeles! Sõna esimese silbi täishäälik ja sellele järgnev kaashäälik või kaashäälikud kuni teise silbi täishäälikuni moodustavad **sõna sisehäälikud**. Nii siis on sõnas „kuke” sisehäälikud **uk**, aga sõnas „kukke” sisehäälikud **ukk**. Mõnes sõnakujus hääldame sisehäälikuid tugevamini (**seppa**, **seppade**, **seppadesse**, **seppades**, **seppadest** jne.), mõnes nõrgemini (**sepa**, **sepassse**, **seppas**, **seppast**, **seppale** jne.). Niisugust sisehäälikute mitmel kujul esinemist kutsutakse **astmevahelduseks**.

Eraldatakse kaks astet: **nõrk aste** (**luku**, **lukule**, **lukuga**; **kepi**, **kepile**, **kepiks**; **keti**, **ketis**, **ketilt** jne.) ja **tugev aste** (**lukku**, **lukkudele**, **lukkudega**; **keppi**, **keppidele**, **keppideks**; **ketti**, **kettides**, **kettidelt** jne.).

188. Vaadelda nõrga ja tugeva astme näiteid! Ühtlasi moodustada jutuke või lauseid, milles esineb antud sõnu nõrgal, siis samu sõnu tugeval astmel!

Märkus. Sõna sisehäälikud on trükitud jämendatult.

Nõrk aste.	Tugev aste.
1.	1.
saali (mille?)	saali (mida?)
looma (kelle?)	looma (keda?)
liiva (mille?)	liiva (mida?)
rõõmu (mille?)	rõõmu (mida?)
küüni (mille?)	küüni (mida?)
2.	2.
päeva (mille?)	päeva (mida?)
nõela (mille?)	nõela (mida?)
sauna (mille?)	sauna (mida?)
seina (mille?)	seina (mida?)
laeva (mille?)	laeva (mida?)
3.	3.
lille (mille?)	lille (mida?)
memme (kelle?)	memme (keda?)
konna (kelle?)	konna (keda?)
narri (kelle?)	narri (keda?)
püssi (mille?)	püssi (mida?)
4.	4.
nalja (mille?)	nalja (mida?)
mütsi (mille?)	mütsi (mida?)
korvi (mille?)	korvi (mida?)
rongi (mille?)	rongi (mida?)
arsti (kelle?)	arsti (keda?)

Pean meeles! Esimese silbi täishäälik või kaksiktäishäälik ja sellele järgnevad kaashäälikud

kuni teise silbi täishäälikuni moodustavad sõna sisehäälikud. Sisehäälikud esinevad nõrgal (selle päeva, selle kooli jne.) ja tugeval (seda päeva, seda kooli jne.) astmel.

189. Vaadelda nõrga ja tugeva astme näiteid! Ühtlasi moodustada jutuke või lauseid, milles esineb antud sõnu nõrgal, siis samu sõnu tugeval astmel!

Märkus. Sõna sisehäälikud on trükitud jämendatult.

Nõrk aste.	Tugev aste.
kuke, kukele	kukke, kukkedele
sepa, sepaga	seppa, seppadega
lati, latile	latti, lattidele
koogi, koogis	kooki, kookides
seebi, seebiga	seepi, seepidega
laada, laadale	laata, laatadega
läte, lätetele	lätte, lättele
äke, äketega	äkke, äkkega
hüpe, hüpetega	hüppe, hüppega
rikas, rikastega	rikka, rikkaga
ratas, ratastele	ratta, rattale

190. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi sõnu, ja tõmmata tugevale astmele kaks kriipsu alla!

sikku — siku, lukku — luku, vokki — voki, kappi — kapi, käppa — käpa, keppi — kepi, ketti — keti, matti — mati, rätti — räti, ...

191. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi sõnu, ja tõmmata tugevale astmele kaks kriipsu alla!

luike — luige, tiiki — tiigi, paika — paiga,
rauka — rauga, jooki — joogi, virka — virga,
karpi — karbi, hoopi — hoobi, vaipa — vaiba,
parti — pardi, põtra — põdra, taati — taadi,
hunti — hundi, ...

192. Määrata nõrk ja tugev aste järgmisis sõnus!

1. sukka — sukkade — sukale — sukaga — sukkadega — sukaks — sukkadeks; 2. kepi — keppi — keppide — kepile — keppidele — kepiks — keppideks — kepini — keppideni; 3. juttu — jutu — jutule — juttudele — jutuga — juttudega — jutus — juttudes; 4. looga — looka — loogale — lookadele — loogaks — lookadeks — loogas — lookades; 5. roopi — roobi — roobis — roopides — roobile — roopidele — roobiga — roopidega; 6. parti — pardi — pardiga — partidega — pardil — partidel — pardid; 7. palgi — jooki — käikude — kimbu — hoopide — riigile — kelgu — põdrale — lautade — lukkude — lukuga — kepil — keppidel — sepaga.

193. Ka sõnaosa sisehäälikuid hääldatakse kord tugevamini (võsast**ikku**, lugem**ikku** jne.), kord jälle nõrgemini (võsast**iku**, lugem**iku** jne.). Määrata järgnevais lauseis nõrk ja tugev aste sõnaosades!

1. Kari sõi võsastiku läheduses. 2. Karjane ajas karja võsastikku. 3. Künkliku maa rukis oli vilets. 4. Künklikku maad kattis vilets rukis. 5. Mets on maastiku ehe. 6. Jalutasime legendiku serval asuvasse männistikku. 7. „Nüüd aga

ajame südamlikku juttu,” ütles Leenu Kadrile. 8. Väike siil läks jalutama kanarbikku. 9. Koer ehmatas mu väikest pelglikku sõpra. 10. Mu väikese pelgliku sõbra nimi on Kusti. 11. Poisid rõõmustusid rikkaliku kalasaagi üle. 12. Imestusega vaatlesime meiegi rikkalikku kalasaaki. 13. Tuli sõita piki auklikku maanteed. 14. See võib väga kergesti kuristikku langeda, kes kuristiku äärel seisab. 15. Valvurid pidasid meeletu-likku võitlust raske unega. 16. Väikese venna lugemiku kaanel oli ilus pilt. 17. Heitsin pilgu uude lugemikku. 18. Kuud ja aastad ruttavad igavikku. 19. Elagem lootuses paremasse tulevikku! 20. Mõistliku mehega puhutakse mõistlikku juttu.

194. Koostada lauseid, milles esineb antud sõnu, ja tõmmata tugevale astmele kriips alla!

1. kanarbiku — kanarbikku, aedniku — aednikku, taluniku — talunikku, maastiku — maastikku, kunstniku — kunstnikku, kodaniku — kodanikku, kirjaniku — kirjanikku, sõnumiku — sõnumikku, ...

2. aednikule — aednikkudele, kodanikuga — kodanikkudega, võlgnikul — võlgnikkudel, poodnikuks — poodnikkudeks, kunstnikuna — kunstnikkudena, asemikuga — asemikkudega, ...

195. Vaadelda nõrga ja tugeva astme näiteid! Ühtlasi moodustada jutuke või lauseid, milles esineb antud sõnu nõrgal, siis samu sõnu tugeval astmel!

Nõrk aste.	Tugev aste.
jõe, jões vea, veale oa, oad peo, peole toe, toeks sõe, söega	jõgi, jõgedes viga, vigade uba, ubadele pidu, pidude tugi, tugelede süsi, süsiga

Pean meeles! Sõnade muutmisel võib kaashäälik **g, b, d** ja **s** kaduda. Seejuures ettetulev

i vaheldub **e**-ks,

u „ **o**-ks,

ü „ **ö**-ks.

196. Kirjutada antud sõnad nõrgal astmel!

siga — jõgi — viga — mägi — käsi — luba —
tuba — uba — süsi — pragu — susi — regi —
vägi — iga — madu — vagu.

E e s k u j u. sea — jõe — vea —

Ü l e s a n n e. Kirjutada jutuke või lauseid, milles tarvitada antud sõnu nõrgal ja tugeval astmel! Ühtlasi alla tõmmata tugevale astmele kriips!

197. Vaadelda nõrga ja tugeva astme näiteid pöördsõnus! Ühtlasi moodustada jutuke või lauseid, milles esineb antud sõnu!

Märkus. Sõna sisehäälikud on trükitud jämendatult.

Nõrk aste.

õpin, õpid
rutata, rutatakse
tukun, tukuksin
kukub, kukute
hakaku, hakates
tambin, tambitud
märgin, märgitakse
sordin, sordib
pühin, pühitakse
usun, usub

Tugev aste.

õppisime, õppigu
ruttan, ruttasin
tukkuda, tukkudes
kukkusin, kukkus
hakkan, hakkaks
tampima, tampisin
märkida, märkinud
sortisin, sortida
pühkida, pühkisin
uskusin, uskuda

198. Koostada pildi järgi kirjand! Ühtlasi sõnule tugeval astmel alla tõmmata kriips!

3. Käändsõna.

(Kordamine ja jätkamine.)

199. Vaadelda 58., 59., 60., 61. ja 62. harjutuses sõna lõppu, mis on eraldatud püstkriipsuga!

200. Vaadelda järgnevat tabelit!

Sõna „kukk” käänamine.

Käänded.	Küsimused.	Ainsus.	Mitmus.
1. Nimet.	kes?	kukk	kuked
2. Omast.	kelle?	kuke	kukkede
3. Osast.	keda?	kukke	kukkesid
4. Sisseütl.	kelle sse?	kuke sse	e. kukki kukkede sse
5. Seesütl.	kelle s?	kuke s	kukkede s
6. Seestütl.	kelle st?	kuke st	kukkede st
7. Alaleütl.	kelle le?	kuke le	kukkede le
8. Alalütl.	kelle l?	kuke l	kukkede l
9. Alaltütl.	kelle lt?	kuke lt	kukkede lt
10. Olev	kelle na?	kuke na	kukkede na
11. Saav	kelle ks?	kuke ks	kukkede ks
12. Rajav	kelle ni?	kuke ni	kukkede ni
13. Ilmaütl.	kelle ta?	kuke ta	kukkede ta
14. Kaasaütl.	kelle ga?	kuke ga	kukkede ga

Pean meeles! Antud käänamisnäites on eraldatud nimetav, omastav, osastav ja sisseütlev kääne. Neid muuteid nimetatakse käänamise

päämuudeteks e. pääkääneteks. Ka edaspidi on antud pääkäänded alati samas järjekorras.

Omastavad (ta on trükitud jämendatult) nimetatakse põhikäändeks. Ainsuse omastav on põhikäändeks mitmuse nimetavale, ainsuse sse-sisseütlevale, seesütlevale, seestütlevale, alaleütlevale, alalütlevale, alaltütlevale, olevale, saavale, rajavale, ilmaütlevale ja kaasütlevale. — Mitmuse omastav on põhikäändeks mitmuse sisseütlevale, seesütlevale, seestütlevale, alaleütlevale, alalütlevale, alaltütlevale, olevale, saavale, rajavale, ilmaütlevale ja kaasütlevale.

201. Käänata sõna „sepp” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(kes?)	sepp	sepad
Omast.	(kelle?)	sepa	seppade
Osast.	(keda?)	seppa	seppi
Sisseütl.	(kellesse?)	seppasse	seppadesse

Samuti käänduvad: sukk (suka, sukki), kepp (kepi, keppe), kütt (küti, kütte), käpp (käpa, käppi), moka (moka, mokki), utt (ute, utti), latt (lati, latte), nukk (nuku, nukke), tikk (tiku, tikke) jne.

Pean meeles! Sõna „sepp” on **a**-tüveline, sest omastav kääne lõpeb **a**-ga. Sõna „utt” on **e**-tüveline, sest omastav kääne lõpeb **e**-ga. Sõna „kepp” on **i**-tüveline, sest omastav kääne lõpeb **i**-ga. Sõna „tikk” on **u**-tüveline, sest omastav kääne lõpeb **u**-ga. Kõigis selles paragrahvis antud sõnus on mitmuse tunnus „de”. Mitmuse omastav tuletatakse ainsuse osastavast.

202. Käänata sõna „püss” lõpuni ja tõmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(mis?)	püss	püssid
Omast.	(mille?)	püssi	püsside
Osast.	(mida?)	püssi	püsse
Sisseütl.	(millesse?)	püssisse	püssidesse
		e. püssi	e. püssesse

Samuti käänduvad: kass (kassi, kasse), lill (lille, lilli), samm (sammu, samme), konn (konna, konni), narr (narri, narre), sell (selli, selle) jne.

Küsimusi. 1. Missugune tüve lõpptäishäälik on sõnal „kass“? 2. Missugune tüve lõpptäishäälik on sõnal „samm“? 3. Missugune mitmuse tunnus on selles paragrahvis antud sõnul?

203. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne ja aste!

1. Pill tuleb *pika (missuguse?) ilu järele.
2. Jagajale jäävad ikka paljad *näpud (mis?).
3. *Salajutud (mis?) lähevad haisma. 4. Ülekohtus ei püsi *kotis (milles?). 5. Mis juba hundi *käpas (milles?), see ka hundi *mokas (milles?).
6. *Rotti (keda?) ei pea *lukk (mis?) ega *kott (mis?). 7. *Rotte (keda?) ei pea *lukud (mis?) ega *kotid (mis?). 8. Rändaja ei lähe *kepita (milleta?) teele. 9. Mine metsa oma tühja *jutuga (millega?)! 10. *Rotil (kellel?) on teravad hambad. 11. *Rottidel (kellel?) on teravad hambad. 12. Mölder mõõdab *matiga (millega?). 13. Möldrid mõõdavad *mattidega (millega?).

204. Käänata sõna „varss” lõpuni ja tõmata sõnule tugeval astmel kriips alla! Tuletada meelde 174. harjutust!

Nimet.	(kes?)	varss	varsad
Omast.	(kelle?)	varsa	varssade
Osast.	(keda?)	varssa	varssu
Sisseütl.	(kellesse?)	varssasse	varssadesse
		e. varssa	e. varssusse

Samuti käänduvad: märss (märsi, märsse), värss (värsi, värsse), kärss (kärsa, kärssi), kirss (kirsi, kirsse) jne.

205. Määrata jämendatult trükitud sõnus kääne ja aste!

Jooksin varsana koplis ringi.

Minu lapsepõlve-sõber oli **varss**. **Varsa** nimi oli Esku. Sageli käisin tallis **varssa** vaatamas. Viisin talle isegi tükksuhkrut. Esialgu ei sallinud mind Esku ema. Aga kui Miira nägi, et ma **varsale** paha ei tee, sallis ta mind **varsa** ligiduses. **Varss** kasvas ja kosus. **Varsa**s peitub imelik armsus! Ning mu sõprus **varsaga** kasvas ja kasvas. Kui koolist koju tulin mööda põlluriba, tuli mulle **varss** juba eemalt vastu. **Varsa** esimesel sünnipäeval hüppasin ma talle selga, et **varsal** istudes pisut „ratsutada”. Kohe püüdis mu sõber Esku minust vabaneda. Ei aidanud muu, kui tulin **varsalt** maha. See „ratsutamine” vähendas meie sõprust. Kuid sõpradeks jäime siiski. Nüüd on Esku meie talu suurim ori. Ta sai viie aastaseks. Mina aga sain neljandasse algkooliklassi.

Hiljuti nägin unes, et keegi nõid oli moondanud mu **varsa**ks ja ma jooksin mööda koplit väikese **varsa**na.

206. Käänata sõna „aednik” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla! Tuletada meelde 193. harjutust!

Nimet.	(kes?)	aednik	aednikud
Omast.	(kelle?)	aedniku	aednikkude
Osast.	(keda?)	aednikku	aednikke
Sisseütl.	(kellesse?)	aednikusse	aednikkudesse
		e. aednikku	e. aednikesse

Samuti käänduvad: kodanik, võlgnik, künklik, auklik, sõnumik, habemik, kasvandik, viiendik, sarapik, kõverik, kodarik, laevastik, tähestik, olevik, asemik jne.

Pea meeles! Siia liiki kuuluvad mitmesilbilised **-lik**, **-mik**, **-ndik**, **-nik**, **-pik**, **-rik**, **-stik**, **-tik** ja **-vik** lõpuga sõnad.

Ülesanne. Käänata „künklik maastik”, „arglik võlgnik”, „alandlik kodanik”! Tuletada meelde 63. harjutust!

207. Käänata sõna „läte” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(mis?)	läte	lätted
Omast.	(mille?)	lätte	lätete
Osast.	(mida?)	lätet	lätteid
Sisseütl.	(millesse?)	lättesse	lätetesse
			e. lättesse

Samuti käänduvad: mõte, ike, küte, lüke, kate, hüpe, äke, pete, võte, lõke, rike, tõke jne.

Küsimus. Missugune mitmuse tunnus on selles paragrahvis antud sõnul?

208. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne ja aste!

1. *Mõttele (millele?) järgnesid teod. 2. *Mõtetele (millele?) järgnesid teod. 3. Jalutasime *lätteni (milleni?). 4. Jalutasime *läteteni (milleni?). 5. Mindi põllule *äkkega (millega?). 6. Mindi põllule *äketega (millega?). 7. Poisid hüppasid üle *tõkke (mille?). 8. Poisid hüppasid üle *tõkete (mille?). 9. Kellal on väike *rike (mis?). 10. Kelladel on väikesed *rikked (mis?). 11. Saavutati *kokkulepe (mis?). 12. Saavutati *kokkulepped (mis?). 13. Muretseti veelgi *kütet (mida?). 14. *Kütte (mille?) puudusel seisis tööstus. 15. Taat parandab *raket (mida?). 16. Ära pane kaussi *rakkele (millele?)!

209. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse nimetavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse omastavale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

küte, kütte, mõte, mõtte, läte, lätte, äke, äkke, kate, katte, ike, ikke, võte, võtte, lüke, lükke, ...

210. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse osastavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, mitmuse nimetavale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

kütet, kütted, mõtet, mõtted, lätet, lätted, lüket, lükked, äket, äkked, katet, katted, iket, ikked, võtet, võtted, lüket, lükked, ...

211. Käänata sõna „tõlge” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(mis?)	tõlge	tõl k ed
Omast.	(mille?)	tõl k e	tõl g ete
Osast.	(mida?)	tõl g et	tõl k eid
Sisseütl.	(millesse?)	tõl k esse	tõl g ettesse e. tõl k eisse

Samuti käänduvad: köide, näide, peide, teade, vaade, lõige, pilge, põrge, tõuge, raibe jne.

Küsimus. Missugune mitmuse tunnus on selles paragrahvis antud sõnul?

212. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne ja aste!

1. Mu *oode (mis?) oli asjata. 2. Mu *ooted (mis?) olid asjata. 3. Tekkis *kokkupõrge (mis?). 4. Tekkisid *kokkupõrked (mis?). 5. *Kokkupõrke (mille?) läbi said paljud kannatada. 6. Lugesin hiljuti uut *toodet (mida?). 7. Lugesin hiljuti uusi *tooteid (mida?). 8. Noore tõlkija *tõlkes (milles?) oli palju vigu. 9. Noorte tõlkijate *tõlgetes (milles?) oli palju vigu. 10. Ta sõnad paistsid mulle *pilkena (millena?). 11. Ta sõnad paistsid mulle *pilgetena (millena?). 12. Levitati kurba *teadet (mida?). 13. Levitati kurbi *teateid (mida?).

213. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse nimetavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse omastavale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

köide, köite, näide, näite, peide, peite, teade, teate, vaade, vaate, lõige, lõike, pilge, pilke, põrge, põrke, tõuge, tõuke, raibe, raipe, ...

214. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse osastavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, mitmuse nimetavale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

köidet, köited, näidet, näited, peidet, peited, teadet, teated, vaadet, vaated, lõiget, lõiked, pilget, pilked, pörget, pörked, tõuget, tõuked, raibet, raiped, ...

215. Käänata sõna „rikas” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(missugune?)	rikas	rikkad
Omast.	(missuguse?)	rikka	rikaste
Osast.	(missugust?)	rikast	rikkaid
Sisseüt.	(missugusesse?)	rikkasse	rikastesse

e. rikkaisse

Samuti käänduvad: ratas (ratta, rattaid), ketas (ketta, kettaid), rukis (rukki, rukkeid), okas (okka, okkaid) jne.

216. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne ja aste!

1. Raha ajab *rattad (mis?) käima. 2. Mitu *ratast (mida?) on vankril? 3. Ühest *rattast (millest?) kadus kodar. 4. Poisid, tulge *ketast (mida?) heitma! 5. Uues *kettas (milles?) oli väike pragu. 6. Lõuna-Eestis kutsutakse kukke *kikkaks (kelleks?). 7. „Lapsed, ärge minge *rukki (millesse?)!” hüüdis taat. 8. Huvitav on vaadelda lainetavat *rukist (mida?). 9. Roos ei ole *okkata (milleta?). 10. Roosid ei ole *okas-

teta (milleta?). 11. *Rikkal (kellel?) on palju sõpru. 12. *Rikastel (kellel?) on palju sõpru. 13. Vaene palub abi *rikkalt (kellelt?). 14. Vaesed paluvad abi *rikastelt (kellelt?).

217. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb antud sõnu! Ainsuse nimetavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse seesütlevale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

rikas, rikkas, ketas, kettas, ratas, rattas, rukis, rukkis, mätas, mättas, okas, okkas, ...

218. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse osastavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse seestütlevale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

rikast, rikkast, ketast, kettast, ratast, rattast, rukist, rukkist, mätast, mättast, okast, okkast, ...

219. Käänata sõna „kubjas” lõpuni ja tõmmata sõnule tugeval astmel kriips alla!

Nimet.	(kes?)	kubjas	kupjad
Omast.	(kelle?)	kupja	kubjaste
Osast.	(keda?)	kubjast	kupjaid
Sisseütl.	(kellesse?)	kupjasse	kubjastesse
			e. kupjaisse

Samuti käänduvad: saabas, rõigas, laugas, kungas, kaigas, urgas, valdas, maias (maia, maiaid), kapsas jne.

220. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne ja aste!

1. *Lõukas (milles?) hõõgusid tulised söed.
2. *Lõugastes (milles?) hõõgusid tulised söed.
3. Pane paberid *laekasse (millesse?)! 4. Pane paberid *laegastesse (millesse?)! 5. Ehiti kangelase *kalmuküngast (mida?). 6. Ehiti kangelaste *kalmukünkaid (mida?). 7. Pereemand askeldas *lõuka (mille?) juures. 8. Pereemandad askeldasid *lõugaste (mille?) juures. 9. Poiss, ära vehkle *kaikaga (millega?)! 10. Poisid, ärge vehelge *kaigastega (millega?)! 11. Tööline tukub *koikas (milles?). 12. Töölised tukuvad *koigastes (milles?). 13. *Joarüngas (mis?) kohiseb. 14. *Joarünkad (mis?) kohisevad.

221. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse nimetavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse seesütlevale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

saabas, saapas, pilbas, pilpas, kubjas, kupjas, valdas, valtas, kungas, kunkas, rööbas, rööpas, koobas, koopas, laugas, laukas, kaigas, kaikas, ...

222. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse osastavale (nõrgale astmele) alla tõmmata üks kriips, ainsuse seestütlevale (tugevale astmele) aga kaks kriipsu!

saabast, saapast, pilbast, pilpast, kubjast, kupjast, valdast, valtast, kungast, kunkast, rööbast, rööpast, koobast, koopast, laugast, laukast, kaigast, kaikast, ...

223. Käänata sõna „raudne” lõpuni ja panna tähele **d**-tähte **s** ees!

Nimet.	(missugune?)	raud d ne	raud d sed
Omast.	(missuguse?)	raud d se	raud d sete
Osast.	(missugust?)	raud d set	raud d seid
Sisseütl.	(missugusesse?)	raud d sesse	raud d setesse e. raud d seisse

Samuti käänduvad: kaudne, kuldne, umbne, õudne, nüüdne, üleaedne, kahekordne, kahejalgne, ühekülgne, mitmekülgne, üleliigne, enneaegne, nobejalgne, esi-
algne jne.

224. Moodustada antud sõnust mitmesuguseid käändeid! Tuletada meelde 75. ja 77. harjutust!

N i m e t a v.	O m a s t a v.
üleaedne elanik	üleaed d se elaniku üleaed d sete elanikkude
kahekordne maja	kahekord d se maja kahekord d sete majade
umbne tee	umb s se tee umb s sete teede
õudne lugu	õud s se loo õud s sete lugude
raudne roop	raud d se roobi raud d sete roopide
nobejalgne hirv	nobejal g se hirve nobejal g sete hirvede

225. Kirjutada antud sõnad ainsuse ja mitmuse kaasäitlevas! Tuletada meelde 63. harjutust!

Märkus. Omadussõnul puudub käändelõpp **olevas**, rajavas, ilmaillevas ja kaasaitlevas käändes.

N i m e t a v.

O m a s t a v.

varjukas kask

varju**ka** kase

sisukas raamat

varju**ka**te kaskede

sisu**ka** raamatu

töökas inimene

sisu**ka**te raamatute

töö**ka** inimese

jutukas vanake

töö**ka**te inimeste

jutu**ka** vanakese

vanakas taat

jutu**ka**te vanakeste

vana**ka** taadi

vanaka**te** taatide

Märkus. Kui **-kas** liitub nimisõnale (töö + kas = töökas), siis näitab ta põhisõna omaduse rohkest. Liitub aga **-kas** omadussõnale (vana + kas = vanakas), siis näitab ta põhisõna omaduse vähendust.

226. Kirjutada eelmises harjutuses antud sõnad ainsuse ja mitmuse alaleütlevas!

227. Ärakiirjutamisel tõmmata omadussõnule kriips alla! Tuletada meelde 225. harjutust!

Julge jänes.

Vigase jalaga emajänes jooksis ähkides lagendikult metsa. Toimekas isajänes ehitas parajasti oma poegadega talvemaja. Emajänes hüüdis: „Kütt tuleb! Tuleb püssi ja koertega!” Meheka olekuga isajänes siis sõnas: „Mine oma tujuka jutuga! Küll sina oled arg. Tulgu või tuhat kütti hagijatega — ei mina paigalt liigu!”

Äkki vanakas kütt astus jalakate vahelt püssi ja koertega. „Mu Jumal! Appi!” hüüdis isajänes ja põgenes ühes poegadega põõsastikku.

228. Käänata sõna „sõdur” lõpuni ja tähele panna ainsuse osastavat ja mitmuse nimetavat!

Nimet.	(kes?)	sõdur	sõdurid
Omast.	(kelle?)	sõduri	sõdurite
Osast.	(keda?)	sõdurit	sõdureid
Sisseütl.	(kellesse?)	sõdurisse	sõduritesse e. sõdureisse

Samuti käänduvad: kalur (kalureid), vedur (vedureid), paber (pabereid), pudel (pudeleid), redel (redeleid), riil (riiuleid), vigur (vigureid), tabel (tabeleid), viil (viileid), mudel (mudeleid), kuusik (kuusikuid), ööbik (ööbikuid), pime (pimedaid), jäme (jämedaid), sale (saledaid), tige (tigedaid), tore (toredaid), äge (ägedaid), sipelgas (sipelgaid), putukas (putukaid), tegija (tegijaid), õppija (õppijaid), väsinu (väsinuid), oodatu (oodatuid) jne.

229. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne!

1. *Nobedad *jänesed otsisid metsa serval toitu.
2. Nägin *nobedat *jänest metsa serval toitu otsivat.
3. Mesilased on väga *usinad *töölised.
4. Silmitsesime mesilaste *usinat *tööd.
5. Jalutasime piki *vaikset *metsateed.
6. Nägime *väledat *oravat mööda *kõrget *puud üles ronivat.
7. *Kavalad *kütid ei saanud siiski kätte *kavalat *rebast.
8. Mulle meeldisid onu *vallatud *kutsikad.
9. Mulle meeldisid onu kolm *vallatud *kutsikat.
10. Lell kinkis mulle kolm *ilusat *raamatut.
11. Lell kinkis mulle *mõned *ilusad *raamatud.
12. Seinal on kolm *ilusat *pilti.
13. Sei-

nal on *ilusad *pildid. 14. Otsin endale *mõned *odavad *vihikud. 15. Otsin endale neli *odavat *vihikut. 16. Panin neli *raamatut ja kaks *vihikut ranitsasse. 17. Panin kõik *raamatud ja *vihikud ranitsasse. 18. Kuulsin *väikest *last aias kilkavat. 19. *Väikesed *lapsed kilkasid aias. 20. *Tugevad *poisid tulid võimlemast. 21. Kaks-kümmend *tugevat *poissi tuli võimlemast.

230. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgmisi antud sõnu! Ainsuse osastavale alla tõmmata üks kriips, mitmuse nimetavale aga kaks kriipsu!

tugevad sõdurid, tugevat sõdurit, huvitavad raamatud, huvitavat raamatut, ilusad kaustikud, ilusat kaustikut, töökat tüdrukut, töökad tüdrukud, usinad sipelgad, usinat sipelgat, sirget puud, sirged puud, kerget koormat, kerged koormad, kavalad isikud, kavalat isikut, vanemat teenijat, vanemad teenijad, hoolsad rätsepad, hoolsat rätsepat, ladusad kõnelejad, ladusat kõnelejat, kõrget riulit, kõrged riulid, ...

231. Tähele panna jämendatult trükitud omadussõnu!

Puudest.

Tulime puiestikust. Sää! kasvab palju puid. Jukule meeldib väga kask. See on **ilus** puu. Aino ütleb, et remmelgas on kasest **ilusam**. Lembitu aga väidab, et **kõige ilusam** puu on pihlakas. Pihlakas on **suur** puu. Kask on pihlakast **suurem**. Puiestiku **kõige suurem** puu on siiski kuusk.

Märkus. Omadusel võib olla kolm võrdlusastet. Üks puu võib olla ilus (algvõrre), teine võib olla ilusam (keskvõrre), kolmas puu võib olla siiski kõige ilusam (ülivõrre).

232. Omadussõnade võrdlemine.

Algvõrre.	Keskvõrre.	Ülivõrre.
ilus	ilusam	kõige ilusam e. ilusaim
suur	suurem	kõige suurem e. suurim
kaunis	kaunim	kõige kaunim e. kauneim
kuri	kurjem	kõige kurjem e. kurim
magus	magusam	kõige magusam e. magusaim
paks	paksem	kõige paksem e. paksim
soe	soojem	kõige soojem e. soim
tark	targem	kõige targem e. targim
hää	parem	kõige parem e. parim
lähike	lähem	kõige lähem e. lähim
lühike	lühem	kõige lühem e. lühim
palju	enam	kõige enam e. enim
pisike	pisem	kõige pisem e. pisim
väike	väiksem	kõige väiksem e. väikseim
õhuke	õhem	kõige õhem e. õhim

233. Kirjutada kriipsu asemele sobiv omadussõna alg-, kesk- või ülivõrdes!

Märkus. Tuletada meelde eelmist harjutust!

Aastajaad.

On raske ütelda, milline aastaaeg on —. Ühed peavad kevadet —. Teiste arvates on suvi —. Talv on — kui sügis. Sügis on mõnede arvates — aastaaeg. Sügis on — ning — kui talv. Talv on — ning — kui suvi. Kõik aastajaad on meile vajalised. Ükski pole teisest — ega —.

234. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada omadussõnu kesk- ja ülivõrdes! Tuletada meelde 232. harjutust!

235. Ära kirjutamisel tõmmata asesõnule kriips alla!

Kask.

Üks kask meil kasvas õues, just maja ukse ees, see oli lapsepõlves mu armas seltsimees. Ta andis vilu varju, ta mahl mind kosutas, ta kohin sagedasti mu südant jahutas.

Kui suureks sain, siis pidin ma kodust lahkuma. Ma tahtsin viimast korda ta alla istuda. Ta lehed kohisesid, kui lausuks salaja: „Jää, sõber, isamaale, siit leiad rahu sa!”

Nüüd olen kaugel ära ja mõnda vaeva näind, ja mõni kallis lootus on mulle tühja läind. Ei kase kohin taha mu meelest kaduda, kui kostaks minu kõrvu: „Siit leiad rahu sa!”

K. Malm.

Märkus. Asesõnad: meil, see, mu, ta, mind, sa jne. on oma loomult kas nimi- või omadussõnad.

Ü l e s a n n e. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada järgmisi asesõnu: mina (ma), sina (sa), tema (ta), meie (me), teie (te), nemad (nad), see, too, seesinane, niisugune, kumb, mitu, palju, mõni, keegi, igäüks, oma, ...

236. Kirjutada pääst „Ühest kümneni” ja meeles pidada kirjavahemärgid! Ühtlasi arvsõnule kriips alla tõmmata!

Ühest kümneni.

Mõista, mõista, mis on üks?	Üks ei ole ühtegi.
Mõista, mis on kaks?	Kaks silma kassil pääs.
Mõista, mis on kolm?	Kolm jalga vokil all.
Mõista, mis on neli?	Neli nisa lehmäl all.
Mõista, mis on viis?	Viis niit viisu kingas.
Mõista, mis on kuus?	Kuus naela hobuse kingas.
Mõista, mis on seitse?	Seitse tähte taeva- sõelas.
Mõista, mis on kaheksa?	Kaheksa kanti veski võlvil.
Mõista, mis on üheksa?	Üheksa auku ini- mese küljes.
Mõista, mis on kümme?	Kümme kodarat vankri rattas.

Märkus. Üks, kaks, kolm, neli jne. on põhi-
arvud. Nad vastavad küsimusele: kui palju? mitu?
— Esimene, teine, kolmas, neljas jne. on järgarvud.
Nad vastavad küsimusele: mitmes?

Pea meeles! N i m i s õ n u (sõber, sõb-
raga, ... peremees, peremehele, ...), o m a d u s -
s õ n u (ilus, ilusaid, ... suur, suurte, ...), a s e -
s õ n u (mina, mulle, ... tema, temaga, ...) ja
a r v s õ n u (seitse, seitsme, ... kolmas, kolman-
dale, ...) käänatakse. Nimi-, omadus-, ase- ja
arvsõnad on käändsõnad.

4. Pöörd sõna.

(Kordamine ja jätkamine.)

237. Koostada jutuke: Mis kodus tehakse. Ühtlasi tõmmata pöörd sõnule kriips alla!

Mis kodus tehakse.

Mängima, jutlema, kütma, õhutama, loputama, kirja kirjutama, saapaid puhastama, kartuleid koorima, sööki valmistama, puid tooma, hõõveldama ja saagima, pühkima ja tolmutama, pesema ja kuivatama, ...

238. Kirjutada töövihikusse järgnevast tükkidest kõik pöörd sõnad!

Koerad valvel.

See oli sügisel. Väljas oli tormine ning pime. **M**indi parajasti magama. Koerad õues **p**istsid mõlemad nagu käsu päale **h**aukuma. Jooksid välja nurmele, tulid kähku tagasi, ja üks neist **h**akkas uluma. Teinegi ulus vahetevahel sekka. Mis see tähend**as**, seda arvasime kohe. Hundid pidid lähedal olema. Hundid liginesid metsast kodule, nad tulid koeri püüdma, lambaid varas**t**ama, igatahes murdma — ja see ajas

kartma. Silmapilk olid mehed voodist väljas, riided läksid nagu iseendast selga. Seinalt võeti vana püssiloks, pliidisuu eest kirves ja mindi välja. Mina läksin ühes. Koerad jooksid suure kisaga nagu abi otsides vastu, nuuksusid, tikkusid inimesile ligemale, otse jalge alla, nagu oleks neil surmahirm olnud. Öö oli aga kindlasti pime. Talli taga vilksah|tasid tuled, kustusid, paistsid jälle. Need olid sute silmad. Sinakad tuled virvend|dasid, kustusid, paistsid jälle... Mehed tormasid ühes koertega tulukesile vastu. Mina jooksin ühes, hoidsin kõvasti venna käest kinni ja karjusin teistega võidu: võta sutt, murra maha! Äkki jääme seisma, sest tulukesed veersid kaugemale. Püssimees seadis tuliniuia palgele ja andis tuld. Koerad jooksid selle pääle kaugele ette. Nähtavasti oli neil julgust juurde tulnud. Ja peagi kadusid õudsed silmad metsa. Kurja teha metsalised ei saanud, sest meie koerad olid valvel kogu öö.

J. Lattik.

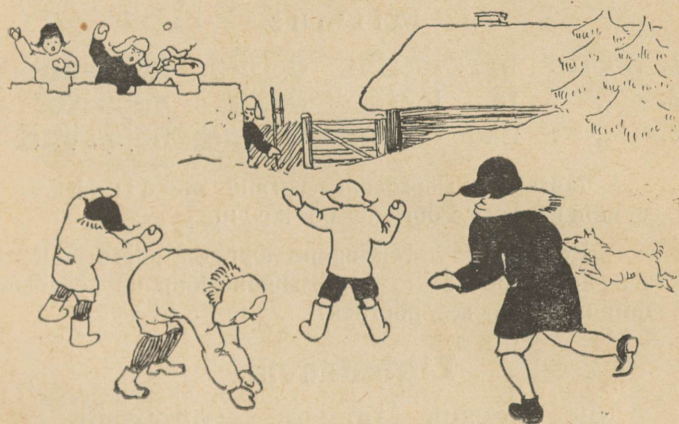
Pean meeles! Neljasilbilisis pöördsonus -dama liitub **n, l, r** külge (virvend|dama, tähend|dama, aland|dama, avald|dama, hädal|dama, püherd|dama, ähvard|dama jne.). Aga: vilksah|tama, juhah|tama, annet|tama, hävit|tama, jalut|tama, joonist|tama jne. kirjutatakse -tama.

239. Ärakirjutamisel tähele panna jämendatult trükitud pöördsonu! Kirjutada jämendatult trükitud pöördsonad uuesti töövihikusse!

Sõda.

Täna oli sõda Mäe ja Altmäe poiste vahel. Ettevalmistusena **kandsid** Mäe poisid juba eel-

misel õhtul lumekuulid oma kindlusse. **Täitsid** augud ja **matsid** mulgud ning **peitsid** kuulid hoolikalt vaenlase piilurite eest. **Jõudsid** need ju oma luurekäigul üsna kindluse ligidale ja Mäe poisid **tundsid** teiste hulgas Altmäe poiste juhi. Piilurid laskusid lumme pikali, **seadsid** endid mugavasse asendisse, **hoidsid** varjus päid ja **püüdsid** nii Mäe poiste ettevalmistusi jälgida. Järgmisel päeval algas siis sõda. Altmäe julgemad **suutsid** tungida kuni Mäe poiste kindluseni, kuigi need tormajaid kuulisajuga vastu **võtsid**. Kaugemal olivad **peitsid** endid küngaste varju ja **saatsid** kuule kõrges kaares. Võitlus oli kibe.

Varsti **leidsid** Mäe poisid endid sissepiiratuna ja **kartsid** juba kõige halvemat. Ometi **lootsid** nad veel hääd lõppu. Asjatult! Altmäe „järelväed” **jõudsid** rõngana lähemale, **liitsid** oma „tule” esimestega ja **kütsid** Mäe poiste elu nii kuumaks, et need varsti **tõtsid** hädalipu. „Hurraa! Altmäe-

lased **võitsid!**” **hüüdsid** võitjad ja **nõudsid** sõja-
saagiks kindlust.

E e s k u j u. kandma — kandsid, taitma —
taitsid, matma — matsid, . . .

240. Tähele panna pöördsonade „lugema”,
„õppima” ja „hüppama” pööramist!

Olevik.

A i n s u s.

1. pööre: ma loen, õpin, hüppan.
2. „ : sa loed, õpid, hüppad.
3. „ : ta loeb, õpib, hüppab.

M i t m u s.

1. pööre: me loeme, õpime, hüppame.
2. „ : te loete, õpite, hüppate.
3. „ : nad loevad, õpivad, hüppavad.

Märkus. Pöördsona vormid on ainsuses ja
mitmuses. Pöördeid on kolm.

Küsimusi. 1. Missugune lõpp on pöördsonul ain-
suse teises pöördes? 2. Missugune lõpp on pöördsonul
mitmuse esimeses pöördes?

Lihtminevik.

Ma	lugesin,	õppisin,	hüppasin.
Sa	lugesid,	õppisid,	hüppasid.
Ta	luges,	õppis,	hüppas.
Me	lugesime,	õppisime,	hüppasime.
Te	lugesite,	õppisite,	hüppasite.
Nad	lugesid,	õppisid,	hüppasid.

Märkus. Lihtminevik on ühesõnaline pöördsona-
vorm.

Täisminevik.

Ma olen	lugenud, õppinud, hüpanud.
Sa oled	lugenud, õppinud, hüpanud.
Ta on	lugenud, õppinud, hüpanud.
Me oleme	lugenud, õppinud, hüpanud.
Te olete	lugenud, õppinud, hüpanud.
Nad on	lugenud, õppinud, hüpanud.

Märkus. Täisminevik koostub mitmest sõnast (olen hüpanud, olete hüpanud).

Enneminevik.

Ma olin	lugenud, õppinud, hüpanud.
Sa olid	lugenud, õppinud, hüpanud.
Ta oli	lugenud, õppinud, hüpanud.
Me olime	lugenud, õppinud, hüpanud.
Te olite	lugenud, õppinud, hüpanud.
Nad olid	lugenud, õppinud, hüpanud.

Märkus. Enneminevik koostub mitmest sõnast (olid õppinud, olite hüpanud).

Nagu „lugema“ pöörduvad: siduma (seon), sugema (soen), taguma (taon), laduma (laon), pödema (põen), kaduma (kaon) jne.

Nagu „õppima“ pöörduvad: toppima, uppuma, lep-pima, lakkima, pakkima, kukkuma, küttima, sattuma jne.

Nagu „hüppama“ pöörduvad: hakkama, ruttama, tõttama, hukkama, lippama, lakkama jne.

Ü l e s a n n e. Kirjutada antud pöördsõnust olevik, lihtminevik, täisminevik ja enneminevik! Ühtlasi alla tõmmata tugevale astmele värviline kriips!

1. taguma, toppima, tõttama.
2. laduma, pakkuma, ruttama.
3. siduma, pakkima, hakkama.
4. sugema, kukkuma, lippama.

241. Kirjutada sulgudes olevad pöördsonad olevikus!

Emal aitamas.

Emal on täna töörikas päev. Anni ja Andres (hakkama) emale abiliseks. Nad (pakkima) turkraami välja. (Tooma) siis sületäie puid kööki. (Puhuma) lõkke pliidi all ja (lukkama) katla tulele. Anni ja Andres on täna kokad! Pliidi juures ei saa tukkuda. Piim võib muidu üle kiia. Põlev tukk (kukkuma) pliidi alt välja. Andres (lukkama) selle teiste hulka tagasi. Ka Kiisu (tikuma) vägisi kööki. Ema (kallama) talle piima. Kiisu (lakkuma) seda mõnuga. Väikeste töö on lõbus.

242. Kirjutada eelmine jutuke vabalt lihtminevikus!

243. Kirjutada töövihikusse järgnevast tükkidest kõik pöördsonad!

Lugu tuulest.

Oi, kuidas tuul väljas valla|tab! Kuule, kuidas ta korstnas vilis|tab ja pahis|tab. Kolab kõik kohad ja urkad läbi, katsub tupp|agi tulla, aga võta näpust — siiber on kinni. Sellest nagu vihas|tudes tormab ta kuuse kallale, võttes ta oma kaissu. Sasib seda, kuni kuuse latv murdub. Eks tuulel on häämeel oma vägiteost. Kindlasti. Näeb siis lendav|vat varest, hüppab ta juurde, sasib ja sakut|tab sabasulis, tirib mõne väljagi ja viskab siis varese taeva alla. Ruttab siis uudishimulikult ühest uksest sisse ja — lööb oma nina vastu

pesurulli. Astub siis ringi kolades solgivee ämb-
risse, lükkab ümber lillepoti ja kargab siis jälle
uksest välja. Näeb eemal tukku**vat** lumepilve.
Lippab salaja manu, võtab otsast kinni ja tirib,
nii et silmad jõllis. Juba tormab**ki** ta jälle edasi,
kuna pahan**datud** pilv lund maha puistab. Tuul
tormab nüüd antenni kallale, tõmbab selle ühes
latiga maha ja viskab möödujale selga.

Tuul aga naerab. Lõhub siis mõne viljarõugu,
mis veel hilist koristajat ootasid; viskab peoga
vihma ja tormab naerdes ning uludes kaugusse.

244. Kirjutada eelmine jutuke vabalt liht-
minevikus!

245. Koostada vaba töö lihtminevikus!

246. Leida lugemikust meeldiv katkend,
milles tarvitatakse täisminevikku!

247. Tähele panna kõneviise!

1. Kindel kõneviis.

Ma õpin, õppisin, olen õppinud.
Sa õpid, õppisid, oled õppinud.
Ta õpib, õppis, on õppinud.
Me õpime, õppisime, oleme õppinud.
Te õpite, õppisite, olete õppinud.
Nad õpivad, õppisid, on õppinud.

2. Tingiv kõneviis.

Ma õpiksin, oleksin õppinud.
Sa õpiksid, oleksid õppinud.
Ta õpiks, oleks õppinud.

Me õpiksime, oleksime õppinud.
Te õpiksite, oleksite õppinud.
Nad õpiksid, oleksid õppinud.

3. Käskiv kõneviis.

Ma _____
Sa õpi! hüppa! jookse!
Ta õppigu! hüpaku! joosku!
Me õppigem! hüpakem! jooskem!
Te õppige! hüpake! jooške!
Nad õppigu! hüpaku! joosku!

4. Kaudne kõneviis.

Ma õppivat, olevat õppinud.
Sa õppivat, olevat õppinud.
Ta õppivat, olevat õppinud.
Me õppivat, olevat õppinud.
Te õppivat, olevat õppinud.
Nad õppivat, olevat õppinud.

Märkus. Kindlal kõneviisil puudub eriline tunnus. Tingiva kõneviisi tunnuseks on **ksi** (õpiksin, tuleksime jne.) ja **ks** (õpiks, tuleks jne.). Käskiva kõneviisi tunnuseks on **gu, gem, ge, gu; ku, kem, ke, ku**. Kaudse kõneviisi tunnuseks on **vat**.

248. Kirjutada kriipsu asemele **vad** või **vat!** Ühtlasi tõmmata kaudsele kõneviisile kriips alla!

Hunt.

Saariku talus istu— inimesed laua ümber. Väljas kuuldub öist tuult ulu— ning mässä— järve loksu—. Järsku hakka— haukuma koerad. Mehed tõtta— välja. Õues ei nähta ühtegi ela— liikku—. Lauda juures aga nähakse otse kui tuliseid

süsi õhku—. Need on hundi sära— ning kiirga— silmad. „Hunt, hunt!” hüüa— mehed, jookse— tupp ja haara— püssid. Lapsed nuta—, koerad haugu— ja lambad mäagi—, otsegu aimaksid nemadki lähene— vaenlast. Kuuldakse varitse— hunti põgene— ja hauku— koerakarja talle järele jookse—. Paugu— püssid ja välgata— tulejoad. Kuid pimedasse öhe kadu— kiskjat ei taba siiski vihise— laengud.

249. Koostada kirjand või kirjutada lauseid: Mida kingsepp õpipoisil teha käseb. Ühtlasi tõmmata käskivale kõneviisile kriips alla!

250. Isikuline tegumood.

Ma hoian, ma ei hoia, ma hoid**sin**, ma ei hoidnud, ma olen hoidnud, ma ei ole hoidnud, ma olin hoidnud, ma ei olnud hoidnud. (Kindel kõneviis.)

Ma hoiaksin, ma ei hoiaks, ma oleksin hoidnud, ma ei oleks hoidnud. (Tingiv kõneviis.)

Ta hoid**ku**, ta ärgu hoid**ku**! (Käskiv kõneviis.)

Ta hoidvat, ta ei hoidvat, ta olevat hoidnud, ta ei olevat hoidnud. (Kaudne kõneviis.)

Märkus. On pöörd sõna isikulises tegumoes, siis viidatakse isikule, kes midagi teeb.

251. Umbisikuline tegumood.

Mind hoitakse, mind ei hoita, mind hoiti, mind ei hoitud, mind on hoitud, mind ei ole hoitud, mind oli hoitud, mind ei olnud hoitud. (Kindel kõneviis.)

Mind hoitaks, mind ei hoitaks, mind oleks hoitud, mind ei oleks hoitud. (Tingiv kõneviis.)

Mind hoitagu, mind ärgu hoitagu, mind olgu hoitud, mind ärgu olgu hoitud! (Käskiv kõneviis.)

Mind hoitavat, mind ei hoitavat, mind olevat hoitud, mind ei olevat hoitud. (Kaudne kõneviis.)

Märkus. On pöörd sõna umbisikulises tegumoes, siis viidatakse sellele, et midagi tehakse. Tegija isik jääb nüüd määramata.

252. Sulgudes olevad sõnad kirjutada umbisikulise tegumoe lihtminevikus!

Kuidas muudeti puu ajaleheks.

Ühes paberivabrikus (tahtma) määrata lühim aeg, mille vältel kasvav puu muudetakse ajaleheks. Hommikul kell 7 (lõikama) kolm puud. Need (viima) paberivabrikusse ja (peenestama) tainataoliseks aineks. See (segama) suures vannis ja siia (lisama) vajalised ained. Vedelik (juh-tima) nüüd paberimasinasse. Kell 9 (saama) esimene paberipoo-gen. Paber (viima) 4 km eemal asuvasse trükikotta. Ladu oli valmistatud juba varem. Kell 10 (trükkima) ajaleht, ja samal hetkel (võima) seda juba lugeda.

E e s k u j u. Ühes paberivabrikus taheti määrata ...

253. Jaatav ja eitav kõne.

Ja atav kõne.	Eitav kõne.
Ma hüppan.	Ma ei hüppa.
Ma hüppaksin.	Ma ei hüppaks.
Hüppa (sina)!	Ära hüppa (sina)!
Hüpaku (tema)!	Ärgu hüpaku (tema)!
Hüpakem (meie)!	Ärgem hüpakem (meie)!
Hüpake (teie)!	Ärge hüpake (teie)!
Hüpaku (nemad)!	Ärgu hüpaku (nemad)!
Ma hüppavat.	Ma ei hüppavat.

254. Kirjutada lugemikust mõni meeldiv katkend, milles esineb eitav kõne!

255. Teonimisõnad.

Väsinud **käi|ja** istus pingile, sest **käi|mine** oli ta üpris väsitanud. **Müü|ja** pakkus oma kaupa müüa. Kauba **müü|mine** polnudki kerge ülesanne.

Märkus. Teonimisõna võib olla tegijanimi (õppi|ja, vii|ja, viili|ja jne.) ja teonimi (õppimine, viimine, käimine jne.). Tegijanime tunnuseks on **-ja**, teonime tunnuseks aga **-mine**. Teonimisõnad käänduvad.

256. Tuletada järgnevaist pöördõnust tegijanimi!

õppima, käima, viima, küsima, tõlkima, küt-tima, toppima, saagima, käskima, pühkima, mähkima, viilima, kerima, pärima, küürima, rullima, ristima, teenima, triikima, valima, viibima, ...

E e s k u j u.

õppi|ma — õppi|ja, käi|ma — käi|ja, vii|ma — vii|ja, ...

257. Koostada vaba töö või lauseid, milles tarvitada tegijanime mitmesuguseis käändeis!

5. Abisõna.

258. Ära kirjutamisel tõmmata kriips alla kõigile sõnule, mis ei käändu ega pöördu!

Pauka.

Pauka oli väikese Liisu sõber. Nobedasti jooksis ta jänese järel, ajas vahel väledasti rebastki taga ja hävitas vapra^{sti} usse. Karja valvas ta hoolsasti. Veel hoolsamini ja usinamini hoidis ta aga väikest Liisut. Kui võõras koer Liisut kurjasti ning tigidasti haukus, astus Pauka sellele ägedasti vastu. Võõras koer jooksis siis ära kiiremini kui tulnud, sest valusamini kui Pauka ei purnud ükski. — Kui targasti ning ladusasti oskas Pauka veel küsida! Ta pööris pää kõrvale ja haugahtas selgesti kolm korda. Siis sai ta kohe leiba. Liisu ei teadnud ühtegi koera, kes oleks osanud küsida targemini või ilusamini.

Märkus. Sõnad, mis ei käändu ega pöördu, on abisõnad. Nii siis abisõnad ei muutu (nobedasti, sest, kui, veel, siis jne.) või muutuvad puuduülikult (järel, järele, järelt, taga, taha, takka jne.).

Abisõnu jagatakse mäarsõnadeks (vapra^{sti}, ägedasti), kaassõnadeks (järel, kõrvale), sidesõnadeks (ja, sest) ja hüüdsõnadeks (aitäh! tohoh!).

259. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada mäarsõnu!

Tähtsamaid mäarsõnu:

1. siin, sääl, mujal, eemal, kaugel, kuski;
2. täna, homme, eile, ammu, varsti, ikka;
3. ilusasti, ilusamini, vastastikku, ligistikku, jalgsi, vargsi;
4. muidugi, igatahes, kindlasti, vaevalt;
5. natuke, pisut, palju, vähe, väga;
6. kus? kuhu? millal? miks? mispärast?

260. Tuletada antud omadussõnust „sti” ja „mini” lõpuga mäarsõnu!

aus, julge, kiire, sirge, äge, tore, tige, hale, nobe, valus, tugev, ilus, ladus, hoolas, kuri, ...

E e s k u j u.

aus — ausasti — ausamini

tark — targasti — targemini

tugev — tugevasti — tugevamini

tore — toredasti — toredamini

261. Tuletada järgnevaist sõnust „ti” lõpuga mäarsõnu!

õhtu, hommik, esmaspäev, kolmapäev, reede, pühapäev, serv, tuju, selg, koht, kõik, kõrv, külg, mitu, paik, pikk, sügis, talv, kevad, suvi, öö, ...

E e s k u j u.

õhtu — õhtuti, hommik — hommikuti, esmaspäev — esmaspäeviti, reede — reedeti, serv — serviti, ...

262. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada kaassõnu (ees- ja tagasõnu)!

1. o m a s t a v a g a : ees, ette, eest; kohal, kohale, kohalt; järel, järele, järelt; najal, najale, najalt; üle, läbi, abil, võidu, tarvis, poolest, pihta, kiuste, kaudu.

2. o s a s t a v a g a : mööda, kesk, ligi, päri, piki, põiki, vastu, alla, pääle, enne.

3. m u u d e k ä ä n e t e g a : saadik, kuni, ilma, ühes, pääle.

263. Leida lugemikust meeldiv katkend ja alla tõmmata sidesõnule värviline kriips! Mitte unustada, et sidesõna seob sõnu lauses ja seob lauseid!

Tähtsamaid sidesõnu:

ja, ning, kui ka, ehk, või, ega, ehk küll, ei, kui, just kui, otse kui, et, sest et, seepärast et, aga, kuid, ent, vaid, ometi, siiski, kuigi, ehkki, olgugi et, kuidas, eks jne.

264. Siduda lauseid, kus see sobib, sidesõnaga!

Mesilane ja tuvike.

Tuvike istus puul. Ta vaatas jõkke. Sääl nägi ta mesilast. See oli uppumas. Tuvike murdis puu küljest lehekese. Tuvike viskas selle vette. Mesilane ronis lehele. Ta lendas säält kaldale.

Järgmisel päeval kütt tahtis tuvikest lasta. Seda nägi mesilane. Ta lendas küti käele. Ta nõelas kütti valusasti. Laeng läks mööda. Ehmunud tuvike lendas minema.

265. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada 263. ülesandes antud sidesõnu!

266. Koostada jutuke või lauseid, milles tarvitada hüüdsõnu!

Tähtsamaid hüüdsõnu:

hurraa! halloo! oeh! uih! ui-ui! tohoo! ennäe! aitäh! säh! oot-oot! paras-paras! hurjoh! prauhti! kolksti! jne.

267. Kirjutada antud abisõnule vasted!

eile, edasi, hilja, alati, alla, eemalt, eitavalt, hästi, kaugel, kinni, koomale, lahus, lähemal, meritse, nüüd, palju, pahupidi, paremini, puhtalt, avalikult, selili, siin, sisse, sügiseti, targasti, õhtuti, ...

E e s k u j u.

eile — täna, edasi — tagasi, hilja — vara, alati — ialgi, alla — üles, ...

6. Liht- ja liitlause.

268. Tuletada meelde 89. harjutust!

269. Laiendamata liitlause.

Alus.	Öeldis.
Talvetaat (kes?)	puistab (mida teeb?).
Lumi (mis?)	katab (mida teeb?).
Kass (kes?)	jooksis (mida tegi?).
Orav (kes?)	hüples (mida tegi?).

Märkus. Alus on see sõna, millest kõneldakse lauses. Öeldis ütleb midagi aluse kohta. Lause, milles on ainult alus ja öeldis, on laiendamata liitlause.

270. Laiendatud liitlause.

Alusrühm.	Öeldisrühm.
Lõbus talvetaat	puistab valget lund.
Sügav lumi	katab maad.
Süsimust kass	jooksis üle tee.
Väike orav	hüples punakaspruunil puul.

Märkus. Laiendatud liitlause on pääle aluse ja öeldise veel teisi sõnu. Need teised sõnad on laiendid. Sõnu lauses võime rühmitada kahte rühma: alus- ja öeldisrühma.

271. Määrata laiendatud lihtlauses alus- ja öeldisrühm!

1. Talvetaat puistab. Lõbus talvetaat puistab valget lund. 2. Lumehelbeid liugleb. Pehmeid lumehelbeid liugleb taevast alla. 3. Lumi katab. Sügav lumi katab maad. 4. Karjakrants ajas. Must karjakrants ajas taga suurt jänest. 5. Kass jooksis. Süsimust kass jooksis üle tee. 6. Orav hüples. Väike orav hüples punakaspruunil puul. 7. Maja kükitas. Väike maja kükitas maantee ääres. 8. Vabrikukorsten sülitas. Must vabrikukorsten sülitas oma kurgust musta suitsu. 9. Tuled vilguvad. Ainult üksikud tuled vilguvad veel majade akendest. 10. Kuuketas tõsis. Kollane kuuketas tõsis mustjassinise metsa kohale. 11. Täiskuu valvas. Hõbedane täiskuu valvas tukkuvat loodust. 12. Kuusirp ujus. Kahvatu kuusirp ujus metsa kohal.

E e s k u j u. Lõbus talvetaat || puistab valget lund. Pehmeid lumehelbeid || liugleb taevast alla.

272. Määrata jutukeses „Koolilaste toiminguid” alus!

Märkus. Laused, milles on mõeldav alus, on märgitud tärnikesega.

Koolilaste toiminguid.

*Hommikul ärkame. *Peseme endid. *Soo-
vime kõigile hääd hommikut. *Siis läheme kooli.
*Koguneme klassituppa. Algab õpetus. See kes-
tab viis tundi. *Iga tunni vahel peame vaheaja.
*Läheme välja. *Sääl mängime. Heliseb kell.
*Siis ruttame taas klassi. Algab uus õppetund.

Viimaks lõpeb viimanegi tund. *Pääseme koju.
*Sääl sööme. *Siis õpime. *Pärast õhtusööki
heidame magama.

273. Määrata liht- ja liitlause!

Sõpru mälestades.

Kogu suvi elas meil rõõmsaid pääsukesti, **kuid** nüüd nad pole enam meil. Nad läksid soojale maale, **sest** neil ei ole rooga talvel siin külmas põhjalas. Esiti kogunesid pääsukesed suurisse parvisse, **ja siis** nad suundusid lahkumislause lauldes lõuna poole. Mina pean pääsukesist palju lugu, **sest** nad laulavad kaunisti. Nad on mu parimad sõbrad. Seepärast ma ootan igatsusega kevadet. Siis tean sõpru pöörduvat tagasi. Nad tulevad rõõmsaina, **ent** mõndagi ohtu on neil pikal matkal.

274. Määrata liht- ja liitlause!

Tuuleema lapsed teevad tuult vanemate pulmas olles.

Tuuleema ja tuuleisa olnud kord kuhugi pulma kutsutud. Nad jätnud lapsed koju. Need aga tahtnud tulla ühes, ja kui neid ei võetud, **siis** jäänud koju töinama. Sääl suurim poeg ütelnud muile: „Tahate, ma teen nii, **et** ema-isa on tunni ajaga kodus?” Pisemad muidugi meelsasti nõus. Olnud tuuleisal ta oma kodu juures pisike lage nurm, **kus** asetsenud tuulik, **millega** ta tuult puhus. Näeb tuuleisa selt nurmelt, **kust** poolt pilv tõuseb, ja säält poolt teeb ta siis tuulegi.

Läinudki nüüd kõik lapsed üheskoos selle tuuliku juurde. Suurim poeg pannud tuuliku käima. Tekkinud kole torm.

Pulmalised hädaldanud ja karjunud, **sest** nad kartnud, **et** torm kõik hooned ümber lükkab. Tuuleisa aga märganud kohe, **kus** viga seisab. Läinud tuppa ja kutsunud eite: „Ruttame nüüd mõlemad koju! Mina üksinda ei saa toime — tuulik vaja seisma panna ja lapsi ka vaja nuhelda.”

Siis nad joosnud nii, **et** ema pikad juuksed laiali pääsenud ja jalgadesse mähkunud. Jõudnud siis koju, peatanud tuuliku, peksnud lapsed läbi ja läinud pulma tagasi.

„Liivi rahva usund“.

275. Vaadelda liitlauseid antud jutukeses!

Meie toit.

Me sööme harilikult leiba, võid, liha, kala, putru ja kartuleid. On olemas rukkileib, odraleib ja nisuleib. Liha saame veiselt, lambalt, sealt ja jäneselt. Havid, ahvenad, lutsud, särjed, kiisad on tuntud kalu. Kalu me soolame, suitsutame ja keedame. Aedviljadest sööme kaale, porgandeid ja herneid. Toite vürtsitatakse soolaga, suhkruga, sinepiga ja äädikaga. Joomiseks tarvitame vett, piima, teed, kohvi, kalja ja mõdu.

Märkus. Antud liitlauseid on koondlauseid. Esimene lause on koondatud kuuest lausest: 1. Me sööme harilikult leiba. 2. Me sööme harilikult võid. 3. Me sööme harilikult liha. 4. Me sööme harilikult kala. 5. Me sööme harilikult putru. 6. Me sööme harilikult kartuleid.

Küsimus. Mitmest lausest on koondatud neljas lause?

276. Vaadelda järgmisi koondlauseid!

Koma koondlauseid.

Juku ja Otto kirjutavad.
Juku, Otto ja Ella kirjutavad.
Juku, Otto, Ella ja Virve kirjutavad.

Lapsed loevad ja mängivad.
Lapsed loevad, mängivad ja arvutavad.
Lapsed loevad, mängivad, arvutavad ja kirjutavad.

Küsimusi. 1. Mis sõnaliiki kuuluvad sõnad Juku, Otto, Ella ja Virve? 2. Missugust kirjavahemärki tarvitatakse koondlauseis? 3. Missugune sõna on viimase paari korduvate sõnade vahel?

277. Koostada jutuke või lauseid, milles kõneldakse: 1) taimedest, 2) loomadest, 3) kaladest, 4) putukatest, 5) lindudest, 6) lilledest, 7) puudest, 8) ametitest, 9) tööriistadest, 10) ..., 11) ..., 12) ...

278. Koostada jutuke või lauseid, milles pannakse koma enne et, sest, sest et, see pärast et, siis, kui, kuigi, kuidas, kuna!

279. Koostada jutuke või lauseid, milles pannakse koma enne aga, kuid, vaid, siis, siiski, muudkui, ka, ometi, nõnda, muidu!

7. Kirjavahemärke.

(Kordamine ja jätkamine.)

280. Ära kirjutamisel panna kõik kirjavahe-
märgid värvilise pliiatsiga!

Mida raamat mult palus.

Oli öö. Magasin rahutult. Äkki kuulsin läbi
vaikuse, **kuidas** keegi mulle sosistas:

„Ära murra mu lehenurki ega mind ennast
kahekorra! Ära paiguta mu vahele pliiatseid,
sulepäid ja muid kõvu asju, **sest** need vigastavad
mu selgroo!

Ära jäta mind lahtiselt lauale, **kui** katkestad
lugemise! Sule mu kaaned ja paiguta mind riiu-
lile!

Ära lehitse mind märgade või määrdinud
näppudega! Ära jäta mind päikese, vihma ega
lume kätte! Varusta mind kaitsepaberiga! Muidu
kortsun ja vananen ruttu.

Mu kaantele ja lehekülgedele on trükitud
kõik. Ära lisa sinna omalt poolt märkusi!

Ära rebi lahti mu lehti sõrmega või sulega!
Lõika nad ettevaatlikult lahti paberinoaga!

Ära laenuta mind lugemiseks inimestele, **kes**
raamatuid ei hoia! Ära anna mind oma väikes-

tele õdedele ega vendadele mängida! Nad ei oska veel raamatuid hinnata.” —

Hommikul ärgates tundsin häbipuna palgeil. Jooksin õue ja tõin ära lugemisraamatu marjapõõsa alt, kuhu olin selle eile unustanud. Võtsin pliitsi selle vahelt, keersin kahekorra-käänatud lehenurgad õieti, puhastasin kummiga kritseldised ja asetasin raamatu riiulile.

Sest ajast hoian ma raamatuid korralikult.

281. Koostada kirjand: Kuidas ma hoolitsen oma raamatute eest.

282. Panna püstkriipsu asemele nõutav kirjavahemärk!

Rebane ja hani.

(Kahekõne.)

Rebane: Tere | haneke | näen sind ometi |

Hani: Tere | tere |

Rebane: Mis **sa** sääl aia taga kükitad |
Tule välja | Ega **ma** sulle midagi ei **tee** |

Hani: Ei tohi | perenaine ei luba |

Rebane: Ah mis | ega perenaine sellest teada **saa** | kui paariks minutiks välja tuled |

Hani: Ei | ei | ma ei taha | sa sööd **mu** ära |

Rebane: Mis ma sust ikka süön | olen isegi küllane |

Hani: Aga mis sa siis must tahad |

Rebane: Tahan sulle näidata seda ilu ja neid rammusaid vihmausse | mis siin on |

H a n i : Hää küll | ma tulen | Aga ühes Mu-
riga |

R e b a n e : Ei | ei | tule üksi | muidu ajan
ussid ja mardikad minema |

H a n i : Juba Muri tuleb |

R e b a n e : Jumalaga |

283. Ärakirjutamisel panna puuduvad kirja-
vahemärgid, nagu on nõutav!

Märkus. | tähendab ühte kirjavahemärki.
|| „ kahte „

Rikkus.

Keegi vaesevõitu noormees kohtas tänaval
oma endist õpetajat ja hakkas hädaldama | et tal
elus pole õnne | Mõned ta koolivendadest olevat
majaperemehed | mõned isegi kuulsad | aga tema
peab kannatama vaesust |

| Kas te tõesti olete nii vaene || sõnas see-
pääle endine õpetaja || Nagu näen | olete rikas
noormees | Teie tugevad käed | teie hää näge-
mine | teie terav kuulmine | kas need pole midagi
väärt | Ma usun | et teie ei anna oma käsi | silmi
ja kuulmist ka miljoni eest || lõpetas õpetaja || Teil
on õigus | härra õpetaja | ma olin unustanud | et
mulle on kingitud nii suured rikkused || sõnas hä-
bistatud noormees |

284. Talitada nagu eelmises harjutuses!

Hääd arvutajad.

Elasid kord kaks venda | Märt ja Mats | Märt
oli kümme aastat vana | Mats vaevalt viis | Märt

ütles || Puul istusid viisteist varblast | Jahimees
laskis maha neist kaheksa | Mitu jäi järele || Mats
mõtles | mõtles ja vastas || Seitse || Siis sõnas Märts ||
Ei | järele ei jäänud ühtegi | sest kõik lendasid
pauku kuuldes minema ||

285. Panna koma, nagu on nõutav!

Märkus. Number lause ees näitab komade arvu lauses.

Pime.

Pime mees kõndis koju. Oli öö. Pime kandis käes laternat.

¹ Milline rumal pime kannab käes laternat.

¹ Ise ta ju on pime milleks vajab ta siis laternat?

⁴ Ta vajab laternat selleks et teised need kes näevad teda maha ei tõukaks.

L. Tolstoi.

286. Talitada nagu eelmises harjutuses!

Kadunud hõbelusikas.

¹ Ühest talust kadus hõbelusikas mida ei leitud kuskilt. ² Kedagi muud ei võidud arvata vargaks kui teenijatüdrukut kes oli lusikad pesnud sest majas ei olnud ühtegi võõrast käinud. Sellepärast süüdistati teda varguses. ¹ Aga kuna ta ei tunnistanud üles oma süüd viidi ta vangi.

³ Parajasti kui tüdruk pidi lahkuma talust toimetas Jumal nii et selgus ta süütus.

¹ Talu lastel oli taltus harakas kes võis hüppelda vabalt paigast teise. ¹ Kord leidis üks poistest haraka peidupaiga mis asus pööningul.

¹ Säält saadi kätte muu seas ka kadunud hõbelusikas mille too kaval loom oli sinna kandnud.

¹ Vaene tüdruk oleks pidanud süütult kannatama kui haraka tembud ei oleks tulnud ilmsiks.

287. Talitada nagu eelmises harjutuses!

Karuteene.

³ Vanamees kes elas üksi metsas oli noore karu kasvatanud kelle ta söögi ja löögiga oli teinud nõnda taltsaks kui koerakutsika. ² Karu püüdis metsas linde kandis puid ja vett tuppa vaatas maja järele ja tegi kõiksugust muud tööd.

¹ Ühel suvisel päeval oli vanamees heitnud murule „päevapaistel puhkamaie leiba luusse las-kemaie”. ¹ Ta kõrval istus karu ja ajas kärbeid ära kes tikkusid hulgakaupa vanamehe kallale ta und häirima. Iseäranis ärritas teda üks kärbes. ¹ Juba kümme korda oli ta selle ära ajanud aga sõge loom tuli ikka uuesti tagasi. ⁴ Kui ta jälle magaja laubale lendas mõmises karu täis viha: „Oot-oot sa südametäitja ma tahan sind õpetada kuidas minusugust meest narritakse!”

² Karu võttis kivi sihtis hästi ja — kärbes oli valmis aga temaga ühes ka vanamees.

288. Ära kirjutamisel panna lause lõppu punkt, hüüu- või küsimärk!

Teder ja rebane.

R e b a n e : Tere, tere, tedreke, illi-kulla veljeke
Tulin vana tuttavat ka vaatama

T e d e r : Ole terve

Rebane: Mis sa ütlesid Sa tule õige alla murule, ajame natuke juttu, ma sinna puu otsa ei kuule

Teder: Küll tuleksin, aga ei julge Murul käimine on meile, lindudele, kardetav

Rebane: Vahest kardad mind

Teder: Kui mitte just sind, siis muid loomi Loomi on ju mitmesuguseid

Rebane: Ei, tedreke, illi-kullake, nüüd on niisugune käsk antud, et olgu rahu üle kogu maailma Ei nüüd loomad enam üksteist puutu

Teder: See on siis hää küll Näe, säält tulevad koerad joostes; oleks asi endine, siis peaksid minekut tegema, aga nüüd pole sul karta midagi

Rebane: Hääd päeva, sõbrake Aga nüüd pean ma siiski minema

Teder: Noh, kuhu nüüd nii ruttu Ega koerad ju sind tohi puutada

Rebane: Kes neid hulle teab Võib-olla polegi nad veel käsku kuulnud

289. Tähele panna otseses kõnes kirjavahe-märke!

Päike, pakane ja tuul.

Läks talupoeg mööda maanteed. Tulid talle vastu päike, pakane ja tuul. Talupoeg kummardus sügavasti ja andis neile teed.

„Ta kummardus minule,“ ütles päike, „et ma teda ei kõrvetaks.“

„Mitte sinule, vaid minule,“ tähendas pakane.

„Jätke tüli,” sõnas tuul, „ta kummardus minule.”

Tülitsesid kaua päike, pakane ja tuul, kellele talupoeg kummardus. Lõppeks nad otsustasid minna ja küsida talupojalt, kellele ta kummardus.

Said talupoja maanteelt kätte ja küsisid.

Talupoeg vastas: „Tuulele.”

Nüüd vihastus päike ja sõnas: „Oota aga, mehike, küll ma su kõrvetan!”

„Ei kõrveta,” sõnas tuul, „mina hakkan puhuma, kui sa seda mõtled teha.”

„Aga mina külmetan talupoja ära,” lausus pakane.

„Ei saa sinagi seda,” tähendas tuul. „Kui lakkam puhumast, siis ei suuda sa teha midagi.”

Ja läks talupoeg koju tervena.

Märkus. Otsene kõne ja selle osad on jutumärkides. Otseses kõnes on lõppevad jutumärgid pärast komat, punkti, küsi- ja hüüumärki.

290. Tähele panna otseses kõnes kirjavahe-märke!

Kirjavahemärgid otseses kõnes.

Valve tähendas: „Täna lähen tädi poole.”

Valve küsis: „Kas ma lähen tädi poole?”

Valve hüüdis: „Mina lähen tädi poole!”

„Täna lähen tädi poole,” tähendas Valve.

„Kas ma lähen tädi poole?” küsis Valve.

„Mina lähen tädi poole!” hüüdis Valve.

Märkus. Otsene kõne on jutumärkides. Otsese kõne lõpul on sisule vastav märk. Otsene kõne algab kooloni järel suure algustähega.

291. Panna koma, hüüu- või küsimärk otse-
ses kõnes!

Varesevanne.

Kord vares läks randa. Nägi vares konna. Varesel tuli isu konna süüa. Ütles konnale: „Tule kuivale, isand konn”

Konn vastas: „Krooks! Ei mina tule, sa küünistad mind”

„Ei mina küünista” vastas vares.

„Vannu seda” sõnas konn varesele.

Vares vandus: „Vaa, vaa, ei küünista”

Siis hüppas konn maale. Vares haaras konna noka vahele. Konn sai veel viimses hädas hüüda: „Kus vanne? Kus vanne”

Vares kraaksus: „Vanne vatsas”

Seepärast hüütaksegi valevannet varesevan-
deks.

292. Panna otseses kõnes jutumärgid!

Hobusevargus.

Talupojalt varastati ta parim hobune. Ta läks hobuselaadale, **mis** peeti ühes kaugemas lin-
nas. Sää! nägi ta oma hobust, **keda** keegi päris
võõras mees pakkus odava hinnaga. Kähku ha-
aras ta hobuse valjaist kinni ja hüüdis: See on minu
hobune. Ta on mult sel nädalal varastatud. Võõ-
ras mees sõnas: Te eksite, armas mees. See ho-
bune on minu, kuigi ta on arvatavasti väga teie
hobuse taoline. Siis talupoeg kattis hobuse mõ-
lemad silmad ja ütles: Kui hobune on teie, siis
ütelge, kumb silm hobusel on pime? Mees vas-
tas kiiresti: Vasak! — Või nii? Te ei teadnudki!

sõnas talupoeg. Ei, ei, ma ütlesin tähelepanematault valesti, vastas võõras, parem silm on tal pime. Siis talupoeg võttis katte hobuse silmilt ja ütles: Nüüd oled sa ise tunnistanud, et oled varas ning valetaja. Vaadake, mehed! Sel hobusel pole kumbki silm pime! Varas võeti kinni ja ta sai oma karistuse.

293. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

8. Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks.

294. Määrata liht- ja liitlause! Samuti määrata liht- ja liitlauseis öeldis!

Vihamehed.

Oru Polla jookseb nuuskides teel. Ta on väike, kärmas koerarakk ja suur meister rotte püüdma. Välimuselt on ta väga naljakas. Üks pool pääd on tal must ja teine lumivalge. Valgel kõrval on väike must, **aga** mustal natuke suurem valge täpik. Muidu on Polla päris valge.

Värava juures hakkab Polla tugevasti õhku nuuskima. Äkki tõstab ta nina — märkab õuel musta kassi — ja sibab noolena selle kallale.

Varsti jõuab ta kassi juurde, **kes** istub rahu-likult, selg Polla poole. Vihaselt uriseb koer: „Auh, auh!”

Nüüd alles märkab kass Pollat. Välkkiirelt hüppab ta üles ja kribib koera ninna sügavad haavad.

„Ui, uii!” vingub koer ja jääb hetkeks nõutult seisma. Ta ei võinud aimatagi, **et** kass on nii kärmas end kaitsma.

Kass tõmbub vastu seina, ajab end küüru ja vaatab vihaselt koera otsa. Ta silmad välguvad.

Vahetevahel ta sülgab sisistades ja näitab ähvardavalt oma teravaid hambaid. Mõlemad ootavad luurates, **kuid** kallale tungida ei julge kumbki.

Kalle on seda kõike trepilt näinud. Ta hüüab Pollale: „Võta!” Siis kargab koer kassi kallale, **kuid** saab kassilt paar tugevat kõrvakiilu. Kass aga hüppab üle koera, ja järgmisel hetkel on ta juba lähedal kasvava puu varjul.

Polla on häbist ning meelepahast kui arust ära. Ta vingub ja ulub. Ta suu vahutab, ja ise ta hüpleb puu najale üles. Kassi õnneks ei oska Polla ronida.

Vahetevahel katsub koer käpaga verist nina ja tunneb siis, **kui** valus see on.

Vihaselt heidab ta puu juurele pikali ja jääb ootama, **et** vihamees tuleks alla. Kuid see pole nii rumal. Pollake ootab asjatult.

A. V. Laitakari.

295. Koostada kirjand: M i n u k o e r.

296. Määrata tärnikesega märgitud sõnus kääne!

Külalised akna taga.

„Vaadake ometi *väikesi *varblasi ja *tihasid, kuidas nad vaesekesed *õues külma käes lõdisevad!” ütles Leenike *akna all istudes. „Ise istuvad nad jääkülmal puuksal, *paljad *varbad on neil üsna kangeks jäänud.”

Emma kuuleb seda ka ja loeb *lastele *varblase-laulu:

„Tiu-tiu! kaebab värvuke väike,
soojust vähe saadab päike! Tiu-tiu! Tiu-tiu!

Tiu-tiu! Lumi külm ja jää on libe,
nälg on ütlemata kibe! Tiu-tiu! Tiu-tiu!"

Nüüd ruttavad Juku ja Rein *käsikambrisse, toovad säält pihutäie *tanguteri ja puistavad akna alla *kuivale *liivale. Ehk vahest märkavad linnukesed maas *toitu. Aga paari tunni pärast õue vaadates näevad lapsed, **et** *laiad *lumehelbed on tangudele pääle sadanud.

„Kas teate,“ ütles Juku, „ehitame *laudadest *majakese, teeme sellele katuse pääle. Sinna ei saa toidule lumi pääle sadada. Sääil võivad linnukesed ka külma tuule eest varju leida.“

See nõu meeldis Reinule, **sest** ta armastas ehitustöid üle kõige. Ruttu tõi ta *tühja *kasti. *Kastilt võeti üks küljelaud ära. Nii tekkiis lai uks, kust linnud võisid sisse ja välja lennata. *Lauatükikesist löödi kastile katuseki pääle. Saadi kena majake *lindudele *söögilauaks.

Lapsed viisid sinna *teri, *tangu ja *leivaraasuksi. Ise olid õnnelikud, **kui** nägid, **et** näljased külalised tulid neid säält nokkima.

297. Kirjutada järgnev tükike etteütluse järgi!

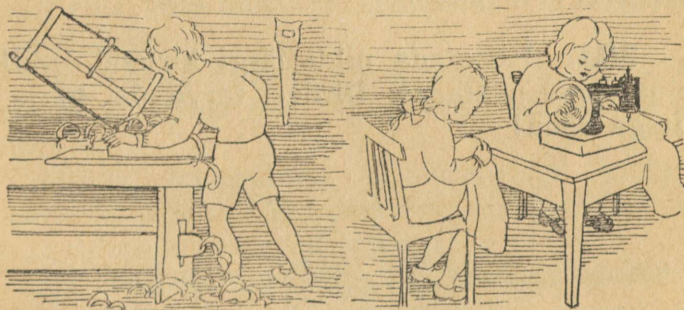
Pliiats, sulepää ja kummi.

Kolmekesi lebasid nad sääil — väikese koolipoisi pinalis. Praegu olid nad tööta, **sest et** oli vahetund. Põlgusega vaatasid pliiats ja sulepää kummile, **sest** ta oli nende töö asjatu hävitaja. Nad tõrelesid temaga tüki aega. Kummi kaitses end: „Kõik teie kirjutised ja joonised on nii viletsad, **et** häbi vaadata! Pean ju parandama neid. Ja teie tulete seda mulle ette heitma!“ Pliiats ja

sulepää ei mõtelnud|ki vaikida. Nad karjusid: „Olgu mis on, **aga** edaspidi ei tohi olla enam si-
hukest laastamist ega hävitamist! Peksame su
vaese omaks, **kui** veel julged puudu|tada meie
töid!” —

Sel hetkel helises kell. Vahetund oli lõppe-
nud. Väike poiss võttis pinalist pliitsi ja joo-
nist|tas midagi valgele paberile. Ent kummi kus-
tu|tas selle kohe. „Sina kelm!” karjus pliits. Ka
sulepää tuli pliitsile appi. Nad tahtsid tormata
kummi kallale, **ent** imelikul kombel ei saanud
paigast|ki. Kummi aga kihis|tas magusasti
naerda.

298. Koostada pildi järgi kirjand, millele
leida sobiv päälkiri!

299. Kirjutada jutuke etteütluse järgi!

Hunt ja rebane.

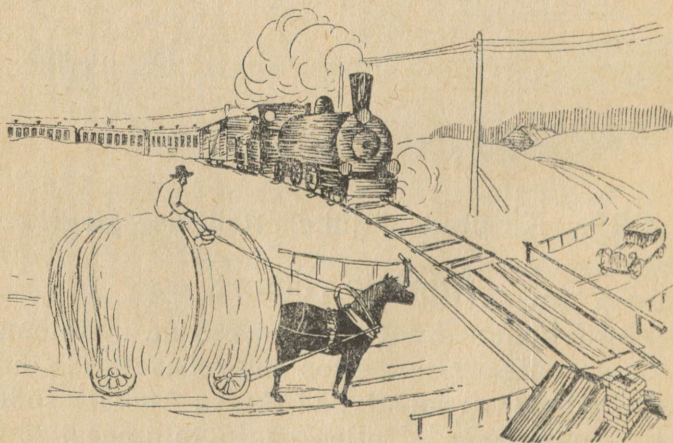
Kord kohtas hunt metsas rebast. Mõlemail
oli kange nälg. Hunt ütles siis rebasele: „Kuule,
lellepoeg, su| on kaval pää, katsu kust|ki söögi-
poolist muretseda. Tulles nägin talumeest kala-

koormaga sõitvat. Vahest saab säält mida|gi.” Rebasele meeldis nõu ja ta läks talumehele teele vastu. Heitis siis siruli ja jäi ootama. Varsti tuli|gi mees koormaga. Nähes maas lebavat rebase, pidas ta seda surnuks. Tõstis siis reinuvasabapidi reele ja mõtles: „No sellest saab alles tore kasukakrae.” Mees jätkas sõitu. Varsti jõudis|ki koju. Tahtis siin parajasti koormat lahti võtta, kui äkki märkas, et regi tühi. Kadunud rebane ja kadunud kalad|ki. Nüüd mees sai aru, et reinuvader, kaval mehike, oli koorma tühjen|danud.

300. Kirjutada raamatust või pääst -gi ja -ki liitega sõnu!

Küsimus. Mitmendas paragrahvis kõneldakse pi kemalt -gi ja -ki liitest?

301. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Ühtlasi tarvitada -gi ja -ki liitega sõnu!

302. Kirjutada tükist **de** ja **te** mitmuse tunnusega sõnu!

Vee teekond.

Lättest o j a k s.

Kaljust vulises välja **allikas**. Hommikuti vara tulid linnud siit jooma. **Hirved** ja rebased **ki** käisid selle ääres janu kustutamas. Rändur, kes läks läbi metsa, jäi lätte juurde puhkama ja kosutas end ta värske selge veega.

Vesi sulises väikese nirekesena kivi **de** ja sammal **de** vahel edasi. Ta kohtas teise lätte ja sõnas: „Jookseme üheskoos edasi!”

Mõlemad jooksid üheskoos läbi tumeda **te** metsa **de** ja haljendava **te** aasa **de**. Jõudsid viimaks väikese ojakese juurde ja ütlesid sellele: „Oja, kallid, võta meid endaga kaasa! Siis saab **ki** sul vett rohkem.”

Oja vastas: „Kes tahab kaasa tulla, peab olema virk. Mida teie, lätteveed, olete ka teinud senini?”

„Oleme karastanud rändureid ja jootnud metsloomi, ja sinult **ki** tahaksime nüüd midagi õppida,” sulisesid lätteveed vastuseks o j a l e.

Oja võttis nad kaasa ja ta veehulk suurenes.

Oja kaldal kasvas siniseid lilli. Rohigi oli siin rohelisem ning rammusam kui mujal. Lapsed tulid joostes ja hüüdsid: „Vaadake, kui kaunid sinililled! Saame neist toreida pärja!”

Tüdrukud punusid pärgi. Poisid sulistasid oja vees ja otsisid põhjast valgeid kive. Madalamais kohtades võisid lapsed päikesepaistelisel päeval supelda **agi**.

O j a s t j õ e k s.

Juba jõudis oja veski juurde. Kohisedes tormas vesi veskirataste vahele. See hakkas kiiresti pöörlema. Mölder röömutses ja sõnas: „On hää, **et** ojas on nii palju vett, **sest** veskil on õige palju jahvatada.”

Möldri naine tuli oja kaldale pesu pesema.

Lambad tulid nurmedelt ja kustutasid oma janu.

Sulane tõi hobused oja jooma. Kõiki karastas puhas ning värskes vesi.

Oja voolas edasi ja kohtas mõnd sõpra. Need soovisid ka kaasa tulla. Oja lubas **ki** võtta, **kuid** küsis enne: „Aga kas tahate ka olla virgad?”

„Mida me peame siis tegema?” küsisid sõbrad.

„Te peate ühes minuga veskiratta tiirlema panema, peate puhastama pesu ja jootma loomi,” vastas oja.

„Teeme seda meelsasti,” sõnasid sõbrad. Üheskoos voolasid veed edasi.

Nüüd oli meie ojas juba palju vett. Ta oli muutunud laiemaks ning sügavamaks. Ta üle oli ehitatud suuri silde. Ta oli võimukas jõgi.

Ta sügavas vees ujusid kalad. Kalurid sõitsid paatides ja püüdsid kalu.

Jõe pinnal liikus laevu, milles oli palju inimesi ja kaup. Ja jõgi värises röömust, **et** ta võis tuua kasu inimesile.

303. Koostada eelmise tüki kava!

304. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri! Ühtlasi tõmmata **de** ja **te** mitmuse tunnusele kriips alla!

305. Kirjutada tükist kõik osastavas käändes, siis kõik omastavas käändes sõnad!

Tark koer.

Kord tuli keegi härrasmees oma koeraga loomaarsti juurde ja palus, **et** see parandaks koera jalas oleva haava. Arst vaatles haiget jalga. Ta sõnas: „Haavast tuleb mädanenud liha ära lõigata.” Siis käskis arst koerale suukorvi pähe panna. „Seda pole vaja,” vastas koera omanik. „Teie koer on suur; kui see kord hammustab, **siis** purunevad luudki.” — „See on küll tõsi,” lausus härra, „aga ma olen kindel, **et** koer teid ei hammusta.” — Arst raputas pääd sõnades: „Te loodate liiga palju oma koerast. Mõtelge ometi, **et** ta pole inimene, olgu ta ka kui hästi õpetatud.” — „**Hakake** aga pihta, küll mina koera eest hoolitsen!” julgustas omanik. Arst palus, **et** koer lõikuse ajaks asuks lauale. Koer tõusiski lauale, heitis siis pikali ja sirutas haige jala ars-

tile. Koera isand ütles: „Nüüd võite teha, mida tahate.” Kaheldes asus arst tööle. — Koer kannatas valud rahulikult. Arst imestas seda väga. Ta sidus haava kinni ja küsis: „Kas võite koera homme jälle siia tuua, **et** haava seisukorda vaadata?” — „Küll toon,” vastas koera omanik, „aga võin ma koera ka üksinda teie juurde saata?” Arst jaatas.

Koer läks järgmisel päeval ise arsti juurde ja kordas käike, kuni jalg paranes.

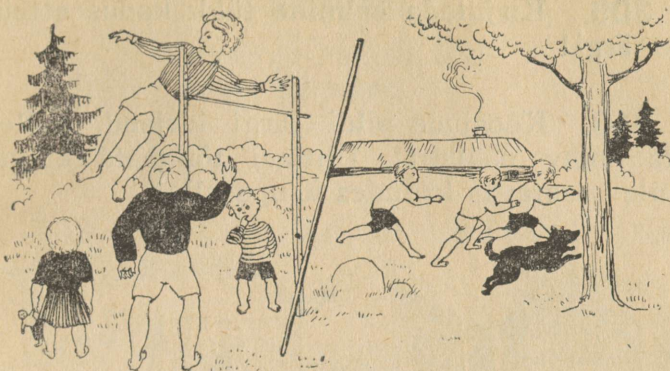
306. Kirjutada järgnev tükike etteütluks järgi!

Kevad tuleb.

Enne hämariku nähti väikest näppi vilksatavat lepestiku. Tilluke näpp tõttas otse pika lepa latva. Sääl nähti vana öökulli tukkuvat. Selle kõrva säutsatas tilluke näpp: „Kevad tuleb! Talvetaat läks päikese eest pakku!” Öökull liigahtas — tukkus uuesti. Näpp aga lendas kannariku, kus oli palju teisigi tillukesi linde ootamas kevadet. Neile meeldis näpi sõnum — viimaks ometi hukkus Talvetaadi valitsus. Polnud nüüd enam pikki öid täis külma hõngust.

Väikest näppi nähti veel kaua lendlevat sinna-tänna. Väike kevadekuulutaja ei saa olla paigal. — Kevad tuleb. Talvetaat poeb päikese eest rettu!

307. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

308. Ärakirjutamisel kirjutada osastava käände järele sulgudesse küsimus!

Väike Andi.

Väike Andi mängis aasal. Ta nägi haiget põldpüüd jooksvat. „Püüd tahan saada,” mõtles poiss ja jooksis mööda rohetavat heinamaad talle järele.

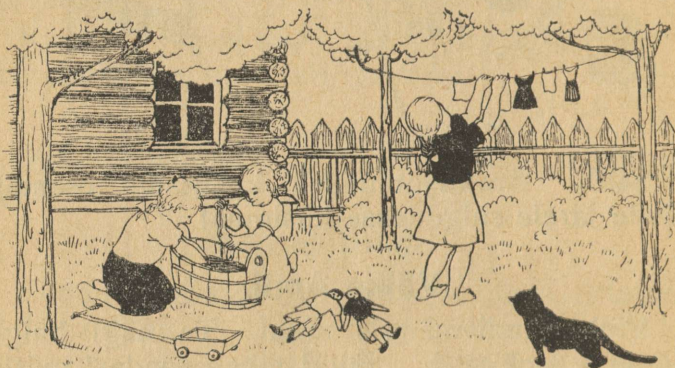
Samas silmas ta ilusat liblikat soo poole hõljuvat. „Ei, liblikat tahan saada,” mõtles ta ja ruttas mööda pehmet sood. Liblikas pöördus, ja poiss tõttas ta järel piki jalgteed tagasi.

Kohe märkas ta puul punakat oravat. „Oravat tahan püüda, ei muud!” hüüdis Andi ja hakkaski ronima mööda jämedat puud.

Kuid parajasti silmas ta ilusat õitsvat karikakart, hüppas maha ja tahtis seda noppida. Aga oh häda! Lillel oli kuri mesilane, ja see nõelas ta kätt. Ta hakkas nutma ja istus väsinult mät-tale. Ta polnud saanud püüd, liblikat, oravat ega karikakart.

309. Kirjutada eelmine tükk kodus etteüt-
luse järgi!

310. Koostada pildi järgi kirjand, millele
leida sobiv päälkiri! Ühtlasi tõmmata kõigile
sõnule osastavas käändes kriips alla!

311. Kirjutada järgnev luuletis värssides!

Kevadel.

Õunapuu ju kannab õisi, leplik noortes lehte-
des, sinitaevas sinab vastu hõbeselges ojavees.
Kullerkupud, pääsusilmad vainu servalt vaatavad,
kase kahin, lepa lehin vaikselt kõnet kannavad.
Lõo lõõrib, kägu kukub, iludus on igal pool: õhul-
gi on pehmed tiivad, sala arm on tuulehool. Kop-
lis, kasteheina keskel, haljas pidupaigake: muru-
hõlma, mängumaale kutsub kulla kevade.

R. Kamsen.

E e s k u j u.

Kevadel.

Õunapuu ju kannab õisi,
lepik noortes lehtedes,

.
.

312. Koostada kirjand: Minu mängu-
muru kevadel.

313. Määrata tärnikesega märgitud sõnus
kääne!

Maale.

Kevadehommik on kaunis. *Helendavad
*päikesekiired kuldivad *tumedit *kuusikut,
milles lõõritavad *lõbusad *lõod ja laksutavad
*ööbikud. Sõidame kahehobuse-vankris maale.
Tee ääres tukuivad *toomingad, täis valgeid õisi
kui lund. *Väledad *hobused veavad virgalt
*sõidukit. Vankri *mürinat kuuldes poevad kaks
*tigidat *koera kustki tara vahelt tee ja hakka-
vad haukuma. Nad saadavad meid kuni möldri
majakeseni, mis konutab teispool suurt ning *koh-
makat *tuulikut. Põllul näeme talumeest külva-
vat ja *tüdrukut äestavat. Nüüd sõidame üle
silla. Jõel liiguvad *üksikud *lootsikud, milles
askeldavad *kalurid agarasti võrkude ja õngede
kallal. Pöördume metsa. Kahel pool teed kasva-
vad *kõrged *krobelistes *kuused, *valgekooreli-
sed *kased, *värisevad *haavad ja *väikesed *le-
pad. Metsast väljudes sõidame mööda *sirget
*maanteed. Siis hakkavad paistma isatalu *va-

lendavad *hooned. *Kilkavad *lapsed ja röömsasti *haukuvad *koerad jooksevad meile vastu. Saabume koju.

314. Koostada jutuke või lauseid, milles esineb järgnevaid sõnu: tumedad kuusikud, lõbusat lõod, laksutavat ööbikut, tukkuvat toomingat, kohmakad tuulikud, üksikut lootsikut, askeldavat kalurit, sirged maanteed, valendavat hoonet, haukuvat koera, . . .

315. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

316. Määrata omadussõnad!

Suvel.

Ilus on suvine loodus. Rohetavail väljadel lõhnavad lilled. Väikesed linnukesed hõiskavad. Soe päike kiirgab sinetavas taevas. Ta heidab oma helkivaid kiiri järvele. Kerged lained mänglevad veepinnal. Röömsaina mängivad lapsed

rannal. Palja jalu kõnnivad nad palaval liival. Ajuti astuvad vettegi. Vesi pole rannal külm. Küll on lastel lõbus suvel! Ainult liiga lühike on see.

317. Koostada vaba töö, milles tarvitada sageli omadussõnu!

318. Koostada kirjand: Kuidas rahe (suur vihm, ...) hävitas mu peenra (põllulapikese, ...).

Hallaöö.

Oli ilus suvepäev. Päike paistis soojasti. Taevas oli täiesti pilvitu. Kerge tuul hõljutas puude latvu. Vastniidetud hein lõhnas niitudel.

Aga õhtul muutus ilm kõledaks. Tuul vaikis täiesti. Soole ja niitudele tõusis piimvalget udu.

Öösi külmenes ilm veelgi. Järgmisel hommikul oli maa valge. Murelikult seisis isa põllupeenral. Ta silmitses härmatanud viljapäid. Külm oli rikkunud vilja. Tulemas oli nälja-aasta.

Emagi ruttas isa juurde. Ta ohkas raskesti. Nuttes ütles ta: „Nüüd me sureme nälga. Leivata ei saa elada!”

Aga isa sõnas: „Küll Kõrgeim meid aitab. Loodame Temale!”

319. Kirjutada kirjand „Jussi kitsetal” võimalikult lühidalt!

Jussi kitsetall.

Külalisena sugulaste talus.

Juss oli jõuluvaheajal olnud isa ja emaga sugulaste pool külas.

Sääl oli ta esimest kord elus näinud kitsi ja neid väga armastama hakanud. Olid ju nende pikad sarved ja edasi-tagasi kõikuvad habemed nii naljakad! Nende mökitamist jäljendas Juss veel koduski sageli, ikka: „Mökk-mökk-mökk!”

Ja naljakas oli Jussi meelest ka nende lüpsmine. Ta oli kodus küll näinud lüpstavat lehma ja oli mõnikord isegi katsunud, kuigi viletsate tagajärgedega. Esiti ei saanud ta sugugi piima välja. Kord, kui ta õige kõvasti kiskus, tuli natuke piima, kuid seegi jooksis käsivart mööda käisesse. Päälegi oli hädaohtlik kummarduda sinna peaaegu lehma alla.

Teisiti oli kitse lüpsmine. Siin võis seista nagu ise tahtsid, ja ta väikesest udarast sai ka piim varsti otsa.

Kõige lõbusam oli ometi, kui Jussi onupojad rakensid pikasarvelise soku kelgu ette.

Kelgule istuma mahtus ainult üks korraga. Kuid siis oli ka sõit! Ei hoolitud sellest midagi, et vana sokk teekäänakul tihti koorma ümber ajas ja siis tühja kelguga edasi lippas. Teised poisid aga naersid õues sõitjat, kes ronis hangest valgena kui lumemees.

Kui külast lahkuti, lubas onu Jussile järgmisel suvel kinkida väikese kitsetalle.

Tore kingitus.

Jussi kodu oli raudtee ligidal.

Ühel päeval maikuu alul oli Juss parajasti jaamas, kui rong tuli. Ta nägi, kuidas vagunist tõsteti jaamaesisele korv, millest kuuldus nõrk „mää-mä-mää”.

Jussi süda võpatas. Kiiresti jooksis ta lähemale, **et** näha, **mis** korvis on. Läbi pragude nägi ta midagi valget. Nüüd Juss mõistis. Aadressilehel nägi ta oma nime. Onu oli täitnud lubaduse!

Juss sai korvi varsti kätte. Enne seda pidi ta aga veel kirjutama oma nime suurde raamatusse. Jussil see küll hästi ei õnnestunud, ja koolis oleks ta sellise kirjutamise eest kindlasti tõrelda saanud, **kuid** jaama ametnikule kõlbas see küllalt, **olgugi et** nimi polnud sugugi ühel real ja et tähed olid päris varesejalad.

Juss aga ei hoolinud nüüd millestki. Ta katsumus aga, **et** saaks koju näitama kõigile oma kitse.

Joostes ruttas ta minema. Naabri Eedi, **kes** oli ta koolivend, aitas tal korvi kanda.

Kodus avati korv ja valge kitsetall hüppas säält õue.

Alguses oli kitseke pisut arg. Kuid Juss tõi talle leivapalukesi, kratsis teda väikeste sarvetüügaste juurest ja kõneles temaga mahedasti.

Paari päeva pärast oli kitsetall täiesti kodunenud. Jussi järel ronis ta juba köögitrepi kõrgeile astmeilegi.

Nii mõnegi lõbusa tunni veetis nüüd Juss oma väikese kitsetallega. A. V. Laitakari.

320. Kirjutada antud jutuke täielikumalt!

Pääsukesed ja varblane.

Tiigi lähedal asetses maja. Maja räästa all oli pääsukeste pesa. Kaks lindu olid pesa ehitamisel kogu päeva vaeva näinud. Nad olid kand-

nud pessa villa, rohtu, sammalt ja muid pehmeid asju. Viimaks oli pesa valmis.

Varblane lendas ka pesa juurde. Et see talle meeldis, otsustas ta sinna elama asuda. Ta kihutas vaesed pääsukesed pesast välja, hoolimata nende palveist.

Kui teised pääsukesed sellest kuulsid, otsustasid nad röövlit karistada. Sajad pääsukesed **kandsid** tiigist noka vahel muda pesa mulgule. Varsti oli see kinni müüritud ja nüüd pidi varblane pessa nälga surema.

321. Matkakirjeldis.

Kirjutada jutuke külas-, marjul-, kirikus-, poes- või muust sellisest käigust!

322. Kirjutada järgnev tükike etteütlu järgi!

Karjas.

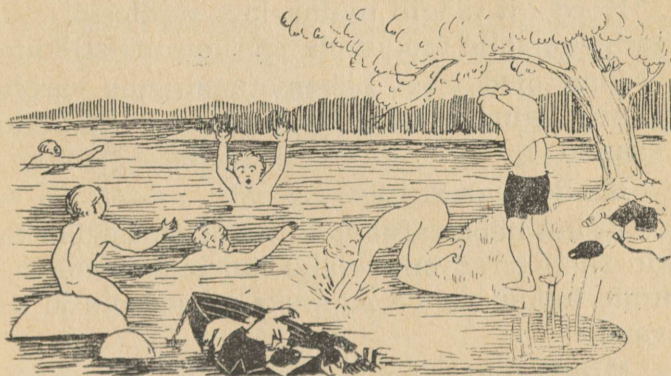
Pärast lõunat **ajavad** lapsed karja niidule. Päikese heledad kiired kõrvetavad, ja tuju on häa. Lõbusad lõod lõõrivad, pääsukesed vidista-

vad madalas ja varblased sirtsu**vad**. Lehmad ammu**vad** rahulikult ja lambad löö**vad** kepsu.

Lõbusad lapsed kuul**vad** lindude vallatut vidinat. Äkki näe**vad** nad lippa**vat** jänkut ja selle järel ägeda**dat** Nopit. „Võta kinni!” hüüa**vad** jänkule järele jookse**vad** lapsed.

Korraga haka**vad** voogama vaiki**vad** õhu-
vood. Ilm tumeneb. Mängi**vad** lapsed näe**vad**
heleda**dat** pikset ja kuule**vad** tugeva**dat** mürina**dat**.
Nüüd jookse**vad** nad varju.

323. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

324. Määrata alus ja öeldis !

Pilk suvele.

Astun väravast välja. Vasakul saar, paremal tamm, nagu kaks auvahti, sahisevad õrnas suvetuules. Kõrgelt sinise taeva alt kostab lõokese lõõritamist, rukkiväljal virvendab kuldjas udu. Kõik kohad on täis hääd lillelõhna. Kivihunniku

juures kasvav kuusk laiutab tasa ning ettevaatlikult oma oksti, näidates seejuures ka punakaid käbisid. Sumisevad mesilased. Lendlevad liblikad. Sepaoru nõlvadelt, mida läbib väänlev oja, nopin mõne punapõskse maasika. Lähen ning laulan.

325. Ära kirjutamisel panna kirjavahemärkid!

Märkus. Number järgu ees näitab kirjavahemärkide arvu järgus.

Korea muinasjutt kärbsesest ja varblasest.

⁴ Kord nii räägib muinasjutt vaidlesid kärbes ja varblane selle üle kumb neist on mõistlikum

⁸ Sina oled isegi häbematu siristas varblane sina istud enne söögile kui inimene teda maitsta on saanud

⁸ Kärbes aga vastas

Ei sinu häbematus käib minu omast üle Sina nokid riisil terad enne välja kui inimene teda on suutnud kokku panna Aga eks nemad ole ju seda külvanud

⁸ Minda rebaselt nõu küsima Viimane mõtles natuke ja ütles

Varblase häbematus on suurem kui kärbses oma Riisi seemet külvates inimene näeb palju vaeva Varblane on varas Siduge ta jalad kinni

¹⁰ Nüüd tuleb kord vist ka minu kätte arvas kärbes sest mina võtan ju ka säält kuhu ma külvanud pole Kärbes pani esimesed jalad kokku ja sirutas need paludes ettepoole Niisuguses asendis on nad tal praegugi

³ Varblane aga ei saa kõndida vaid peab keks-
lema sest ta jalad on seotud

326. Ära kirjutamisel panna puuduvad kirja-
vahemärgid!

Imelikud kivid.

1.

Kord elas kaugel vööral maal väga rikas mees Ta oli ostnud endale aastate jooksul suure hulga haruldasi ja ilusaid kalliskive Neid ta armastas näidata igal võimalikul juhul oma sõpradele ja tuttavaile tundes lõbu teiste imetlusest Ühel päeval kohtas ta oma köögis vöörast talumeest kellelt teenija oli ostnud võid liha ja mune Ta alustas vööraga juttu ja see jutt kujunes väga huvitavaks ja venis väga pikale Viimaks kutsus ta talumehe koguni oma tuppa ja näitas talle ka oma kalliskive Hoidis näidates iga kivi nii et see valguses hästi säten[d]aks ja nimetas ta hinna Talumees vaatles neid vaikides

2.

Jah ilusad on nad küll ütles ta lõpuks Aga kas te võiksite mulle ka ütelda kui palju annavad nad teile aastas sissetulekut

Sissetulekut ei anna nad mingisugust vastas rikas mees Pidin koguni ostma nende tarvis kalli raudkapi et keegi ei saaks neid varastada

Aga minul on kodus säärased kivid mis annavad mulle aastas oma tuhat krooni puhast ja varastada neid keegi ei mõtlegi sõnas talumees selle pääle muiates

3.

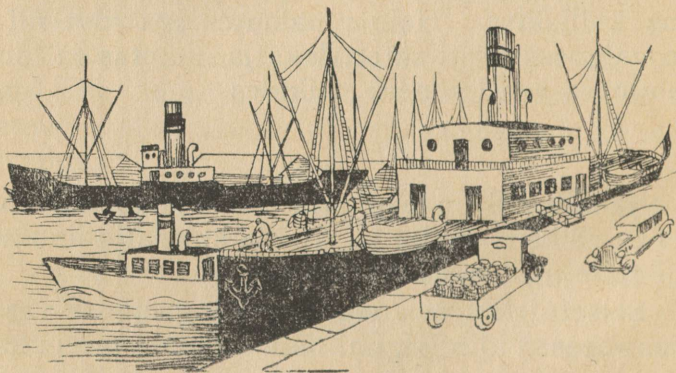
Rikas mees ei suutnud kuidagi taibata mis imelikud kivid võiksid küll talumehel olla ja kui talumees teda kutsus neid vaatama jäi ta kohe nõusse Ta kirjutas oma märkmikku kus talumees elas ja sõitiski järgmisel pühapäeval autoga sinna Talumees tuli oma külalisele õueväravasse vastu ja juhtis ta kohiseva jõe kaldal asetsevasse tolmusesse majja See oli veski Nad ronisid koos trepist üles teisele korrale

Siin on need kivid ütles talumees osutades teritamiseks põrandale tõstetud veskikividele

Kaua aega seisis rikas mees vaikides tolmuste kivimürakate ees Ta näis viibivat sügavais mõtteis Mis võis ta küll mõtelda

J. Kuulberg.

327. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

328. Kirjutada harjutustikust ja lugemikust h-tähega algavaid sõnu väikestele erilehekestele! Hiljem kirjutada samad sõnad tähestiku järjekorras suurele lehele!

329. Kirjutada kiri vanemaile!

Arno-nimeline poiss kirjutab isale Jaak Lüüde'le ja palub 10 krooni raha. Poeg teatab, et koolitöö lõpeb 31. mail, ja soovib, et isa sõidaks siis linna. Poeg elab Tartus, Lootuse 1—7, ja isa Viljandimaal, Uue-Suislepa vallas, „Saare” talus.

330. Kaupluses.

Kirjutada kujutlusvõime või oma kogemuste järgi ostja ja kaupmehe jutuaamine! Ostja küsib, kaupmees vastab, ja vastupidi. Mitte unustada jutumärke otseses kõnes!

331. Kuulutisi.

Müüa korras 3-lambiline

raadiovastuvõtja

ühes valjuhääldaja, akkum. ja võrkanoodiga (vahelduv vool). Hind 70 krooni. Õnne 41—3.

Elva alevi ligidal müüa

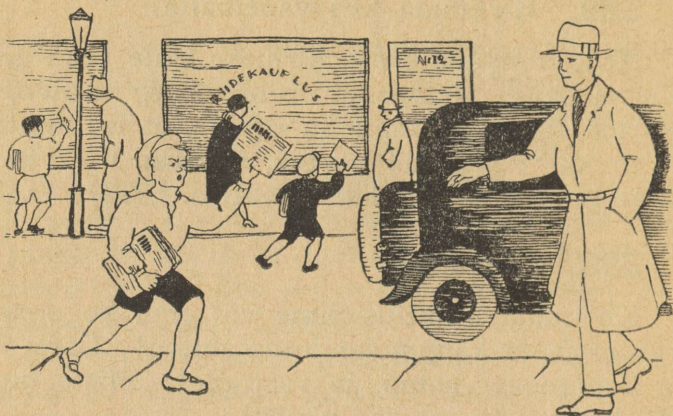
väike maakoht

1500 kr. eest. Küsida Tartus, Poe tn. 9, K ü h l e kontorist või Elva jaamas Kalas'elt.

332. Kirjutada kuulutis, milles keegi pakub müüa uude kohta elama asumise tõttu oma valdasvara, millest võib nimetada tähtsamaid esemeid!

333. Kirjutada kuulutis, milles peremees Jaan Tamm annab teada vabatahtlikust oksjonist, kus kavatseb oksida põllutöomasinaid!

334. Koostada pildi järgi kirjand, millele leida sobiv päälkiri!

335. Tähele panna, kuidas kirjutatakse teenistustunnistis!

Teenistustunnistis.

Teenija Johanna Liiv on teeninud minu juures alates 1. märtsist 1925. Teenistuse kestes on ta töötanud korralikult ning ustavalt. 1. märtsil s. a. lahkus ta kohalt omal soovil.

Kõrgepalul, 1. märtsil 1932.

*Juhan Saarik,
põllumees.*

336. Kirjutada tunnistis, mille annab pere-mees Mats Kuslap sulasele Jakob Oks'ale! Kõik muud andmed määrata vabalt!

337. Tähele panna, kuidas kirjutatakse tähik ehk kviitung!

Tähik

härri K. Sooveer'ele Tartus, Lootuse tän. 3.

*Mina, pottsepp O. Karu, tõendan oma allkirjaga, et olen saanud härri K. Sooveer'elt neliküm-
mend seitse (47) krooni ahjude parandamise eest.*

Tartus,

25. aug. 1932.

Pottsepp O. Karu.

338. Taluniku Ants Tavast'i teenija Liisa Luiga on saanud oma aastapalga 180 krooni 1. märtsil 1932. Kirjutada selle kohta tähik!

339. Taali algkooli ostuühingule toodi Pärnust mitmesugust kaupa. Kaasas oli järgmine arve:

Arve

Taali algkooli ostuühingule.

Arv	Kauba nimetus	Hind	Summa
40	vihikut	4,2	1,68
12	suurt joonistusplokki	22	2,64
16	väikest joonistusplokki	12	1,92
24	sulepääd	12	2,88
18	joonlauda	33	5,94
15	pudelit tušši	22	3,30
	Kokku		18,36

Kaheksateist krooni 36 senti

vastu võtnud: (Allkiri.)

340. Ü l e s a n n e. Koostada mingisugune arve!

341. Tähele panna, kuidas kirjutatakse töötunnistis!

Töötunnistis.

Ehitustööline Oskar Nahkur on olnud allakirjutanu juures ehitustöis seitse kuud, millisel ajal ta on võtnud osa kõigist ehitusalal esinevaist töist. Kõik temale usaldatud tööd on ta sooritanud hästi.

Maltsal, 7. sept. 1932.

*Jakob Vene,
ehitusmeister.
(Pitsat.)*

342. Koostada töötunnistis! Andmed valida vabalt!

343. Tähele panna, kuidas kirjutatakse tööleping!

Tööleping.

Meie, allakirjutajad, taluomanik Mihkel Juurik ja tööline Meeme Särm, sõlmisime järgmise töölepingu:

§ 1.

Meeme Särm teeb põlluks Kaarma talule kuuluva Tammela niidu ja kaevab näidatud kohale 200 meetrit kraavi, mis on meeter sügav, meeter päält ja 70 sentimeetrit põhjast lai.

§ 2.

Töö peab olema valmis 1. septembriks k. a.

§ 3.

Tasuks nimetatud töö eest saab Meeme Särm kakssada viiskümmend (250) krooni, millest võib ta iga nädala lõpul välja võtta kuni 24 krooni, kusjuures töö lõpetamisel jääb saada veel 20 krooni. Kui töö on tehtud korralikult, on M. Särm'il õigus saada lõppsumma kakskümmend (20) krooni kohe.

§ 4.

Käesoleva lepinguga seotud tempelmaksu kulu tasub tööandja Mihkel Juurik.

Randal, 15. juunil 1932.

*Mihkel Juurik,
taluomanik.*

*Meeme Särm,
tööline.*

Tõendame juuresolijaina, et taluomanik Mihkel Juurik ja tööline Meeme Särm on vabatahtlikult omakäeliselt sellele lepingule alla kirjutanud.

*Ants Käärik, Jaan Mägi,
Randa vallasekretär. taluomanik.*

344. Kirjutada tööleping, mille järgi tööline Anton Palu ehitab kivist lauda taluomanikule Jüri Vahtra'le Palamusel. Töötasu 1200 krooni. Lauda pikkus 20 m ja laius 10 m. Kahekordse seina kõrgus 2,5 m. Vundament on juba varem valmis. Töötasu võib kätte saada osade kaupa.

345. Kirjutada üürileping, mille järgi kirjutaja ise üürib kolm tuba kolmeks aastaks 300-kroonise üürihinnaga aastas. Üür tasutakse kaks korda aastas: 1. juunil ja 1. detsembril. Vajalise remondi tubades teeb üürnik. Muud andmed määrata vabalt!

Sisujuhataja.

III õppeaasta.

	Lk.
1. Lause, sõna, täht	7
2. Liht- ja liithäälik	13
3. S ja h kõrval k, p, t	21
4. S kõrval b, d, g	26
5. Liht- ja liitsõna	31
6. Silp ja sõnade poolitamine	33
7. Liide -gi, -ki	39
8. Käänded ja nende lõpud	41
9. Kirjavahemärke	54
10. Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks	65

IV õppeaasta.

1. Lühike, pikk ja ülipikk häälik	101
2. Nõrk ja tugev aste	111
3. Käändsõna	118
4. Pöörd sõna	135
5. Abisõna	146
6. Liht- ja liitlause	150
7. Kirjavahemärke	155
8. Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks	164

Sõnastik.

A.

a. — aastal
aade — idee
aadr. — aadress
aastapikkune
aeg-ajalt
affiış — müürileht
ajaldasa — õigel ajal
aken — kaks akent, nende akende
akkum. = äkkumulaator — jõukuhjaja, -koguja
alkohol
allikas — läte
ametnikkond
antenn — raadio saate- ja vastuvõtte-traat
apelsin
apostroof — ülakoma
aprill
aprillinali
apteek
asfalt — juudapigi
atestaat — tunnistis
atmosfäär — õhkkond
au
autobus — ühe autobuse, palju autobusi
avanss — etteantud summa, edisraha

B.

bakter — pisik
balanss — tasakaal
ballaad — jutustav luuletis
bankett — pidusöök
barjäär — tõkkepuu
bassein — vesistu
beebi — lapsuke

belletristika — ilukirjandus
blond — valgevereline
botaanika — taimeteadus
broşüür — lendleheke; raamatuke
brünett — mustavereline
bugsiir — vedurlaev
börs — seda börsi (raha-turg)
büdžet — eelarve

D.

daam — naisterahvas
defekt — viga, puudus
defitsiit — puudujääk
deklamatsioon — ilulugemine
detsember — jõulukuu
diagnoos — haiguse ära-määramine
diagramm — joonkava
dialog — kahekõne
diktaat — etteütlus
diplom — tunnistis
direktor
direktriiss — naisdirektor
dokument — kiritõend
draama — näidend
džentlmen — aumees
duett — kahehääleline laul

E.

eelistama — paremaks pidama
eeskätt
eesti keel
eestikeelne
effekt — mõju, jõue
eile
eksemplar — ühik; eeskuju

eksport — väljavedu
emb-kumb — emma-kumma,
emba-kumba
enim — kõige enam
ent — kuid, aga
esitelm — ettekanne
Eta — Eesti telegraafiagen-
tuur

F.

fantaasia — mõttekujutus
filoloog — keeleteadlane
firma — äriasutis
formaat — kaust
fotograaf — päevapiltnik
följeton — veste

G.

g — gramm
gamma — heliredel
garaaž — autokuur
garantii — tagatis
geenius — suurvaim
grammofon
grotesk — veider kujutis
grupp — rühm
gümnaasium
gümnastika — võimlemine

H.

ha — hektaar
hagijas — jahikoer
haigustuma — haigeks jääma
hajameelne — mõtetega laiali
haldjas — kaitsevaim
halin — kaebamine
hallikas — hallivõitu
hankima — muretsema
haril. — harilikult
haug — kaks haugi, ühe havi
helve — ühe helbe, kaks hel-
vet
hetk — silmapilk

hoogsasti
hotell — võõrastemaja
hr. — härra
hundama — ulguma
hunnik
huumor — naljatuju
hõikama — hüüdma
häärima — rahu rikkuma, se-
gama

hülgama — ära põlgama
hüüdsõna
hüüumärk

I.

igatahes
igivana — õige vana
iidne — põline, muistne
import — sissevedu
initsiatiiv — algatus
insener
instinkt — loomusund

J.

j. — järgmine
jalgsi
jne. — ja nii edasi
jooksmä — jooksen, joosta,
joostud, jooksin, joostak-
se, joosnud
julm — halastamatu
jäitse — jääd mööda
järvitse — järve mööda
jää-äärne

K.

kalju — seda kaljut, nende
kaljude
kaloss
kanarbik
kannel — seda kannelt, nen-
de kannelde
kassa — seda kassat, nende
kassade

katel — seda katelt, nende katelde

kess — võrkpott, märss

kitsi — seda kitsit, nende kitside

klk. — kihelkond

komfort — mugavus

kompliment — meelitusesõna

kompromiss — kokkulepe

kompekk

komöödia — lustmäng

koopia — ära kiri

krediit — võlausaldus

kukal — seda kukalt, nende kukalde

kärbes — kaks kärbest, palju kärbeid

käsi — kaks kätt, palju käsi

kättpidi

küllane — söönud

küünal — kaks küünalt, nende küünalde

L.

l — liiter

l. — loe

laas — tihe lehtpuumets

laip — surnukeha

lasila — puu hobuste kinnitamiseks; käsipuu

laup — otsaesine, otsmik

liljas — lilletaoline

literatuur — kirjandus

läbistikku

läbistikune

lääs — õhtupoolne taevakaar

M.

man — juures

mant — juurest

manu — juurde

marssima — mina marsin, marssida

meritse — merd mööda

mispärast

miss — preili, neuu

muinne — muistne

modernne — moodis

monogramm — nimetähed

mulk — auk (läbi)

muuseum

mõttekas — mõtterikas

N.

NB — nota bene, pane tähele!

neiu — kaks neitut, nende neiude

nekroloog — koolnu elukirjeldus

nokjas — nokataoline

novell — uudisjutt

nr. — number

nüanss — varjund

O.

olis — kas oli

omadus — omane laad

omandus — varandus

omnibus — ühe omnibuse, palju omnibusi

ons — kas on, on siis, on see

oraator — kõneleja

ortograafia — õigekiri

P.

paksim — kõige paksem

pang — kaks pange, palju pangi

panjas — pannitaoline

partei — erakond

partii — osa; salk

pedagoog — koolimees, kasvatusedlane

pedantlik — piinlik-väiklane

peenar — seda peenart, nende peenarde

peotäis

pereldasa — oma pere poolt

pesija

piiskopp

piki — mööda

pisim — kõige pisem

plika — kaks plikat, nende plikade

p. o. — peab olema

poet — luuletaja

portree — näopilt

preili — kaks preilit, nende preilide

printsip — põhimõte

produkt — saadus, tulemus

profiil — küljevaade

profiit — kasu

programm — eeskava

proosa — riimimatu kõne

proua — kaks prouat, nende prouade

proviant — söögivara

provints — maakond

P. S. — postskriptum, järelkiri

psühholoogia — hingeteadus

pulss — verelöök

põõsas

püstitama — ehitama

pütjas — pütitaoline

R.

raffineerima — puhastama

reageerima — vastu mõjuma

realiteet — tõelikkus

redaktor — toimetaja

reegel — juhised

referaat — aruanne, seletus

referent — aruandja

relatiivne — võrreldav

religioon — usk

relv — sõjariist

remont — parandus, uuendus

resultaat — saadus

retk — sõit, teekond

riskantne — hädasohtlik

rukis — seda rukist, need rukkid, neid rukkeid

rätsep — kaks rätsepat, palju rätsepaid

S.

sammal — seda sammalt, nende sammalde

sekretär

serenaad — uinulaul

siirduma — kolima, ühest kohast teise üle minema

siug — uss, madu

skelett — luustik

skits — kavand

soim — kõige soojem

sohvama — sõnadega haavama

spetsialiteet — eriala

susi — kaks sütt, palju susi

säilitama — alal hoidma

süda — ühe südame, kaks südant

sümpaatia — poolehoid

süsi — kaks sütt, palju süsi

T.

taamal — kaugemal, enam tagapool

tallutama — (kingsepp tallutab saapaid)

talutama — (lapsuke talutab pimedat)

tära — püstaed ümber teatava maa-ala

taru — mesipuu

tasim — kõige tasem

teater

teesklema — silmakirjaliselt näitama

telefon
telefonima
tungal — kaks tungalt, nende tungalde
tõkkekas — tõkkerikas
tühim — kõige tühjem
tütar — kaks tütart, nende tütarde
tüün — vaikne

U.

ukj. — uue kalendri järgi
uks — kaks ust, nende uste
uljas — vahva
uri — ohver
uus — (kolisime uude korterisse)
uusim — kõige uuem

V.

v. — vald
vaiama — vaia maa sisse lööma
vajama — puudu olema
vargsi
variant — teisend
varrukas
vars — kaks vart, palju varsi
varss — kaks varssa, palju varssu
vastastikku
vastastikune
veendumus — kindel arvamine
veenma — uskuma panema
veetlema — ahvatlema
veetma — mööda saatma
vemmal — kaks vemmalt, nende vemmalde

ventilatsioon — ruumide tuulutamine

vihjama — märku andma
vkj. — vana kalendri järgi
vrđ. — võrdle
vt. — vaata
vähk — kaks vähki, ühe vähi
väike — selle väikese, palju väikesi

Õ.

õhim — kõige õhem
õnnelikem — kõige õnnelikum
õnnis — seda õndsat, neid õndsaid
õrritama — ärritama

Ä.

ämblik — kaks ämblikku, palju ämblikke
ärritama
äsja — hiljuti

Ö.

ööbik — kaks ööbikut, palju ööbikuid
ööbima — ööd veetma
öö-päev

Ü.

üha — ühtelugu
ülalt — ülevalt
üll — seljas (riideist kõnel-des)
ülle — selga (riideist kõnel-des)
ült — seljast (riideist kõnel-des)

ARK A-8090

TÜ RAAMATUKOGU

10300015893102

A-8090

i

Hind köites 1 kroon.